

Τμήμα Α ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΛΙΜΝΗΣ ΤΡΙΧΩΝΙΔΑΣ

Το στρατηγικό σχέδιο ενδογενούς ανάπτυξης της περιοχής

- 1 Ισχυρά και αδύναμα σημεία της περιοχής
Ανάλυση SWOT
- 2 Οι σημαντικότεροι εξωτερικοί παράγοντες
 - 2.1. Εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή
 - 2.2. Οι σύγχρονες τάσεις της βιομηχανίας τροφίμων. Ανωφερείς και κατωφερείς δραστηριότητες.
 - 2.3. Οι σύγχρονες τάσεις ανάπτυξης του τουρισμού
- 3 Στρατηγικές προτεραιότητες για την περιοχή με βάση τα ισχυρά και αδύναμα σημεία της, τις ευκαιρίες και τις απειλές
 - 3.1. Δύο στρατηγικοί άξονες για την περιοχή – Προσδιορισμός των πόλων ανταγωνιστικότητας
 - 3.2. Προσδιορισμός των στρατηγικών προτεραιοτήτων
 - 3.3. Προτεραιότητες για τη βιομηχανία τροφίμων και ποτών
 - 3.4. Προτεραιότητες για την ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού

Το Τμήμα Α της παρούσας φάσης της μελέτης έχει ως σκοπό να προσδιορίσει τις στρατηγικές προτεραιότητες για την περιοχή με βάση τα ισχυρά και αδύναμα σημεία της, τις ευκαιρίες που της προσφέρονται και τις απειλές που αντιμετωπίζει. Οι προτεραιότητες προσδιορίζονται μέσα στα πλαίσια του πολιτικού στόχου που εκτέθηκε στην πρώτη φάση του έργου και τον οποίο έχουν προκρίνει (α) το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον της εποχής μας, (β) η ανάδυση νέων τάσεων στον χώρο της παραγωγής και της εργασίας, και (γ) η συμμετοχή της Ελλάδας στην ζώνη του Ευρώ.

Στα πλαίσια του στρατηγικού σχεδιασμού, το σημείο εκκίνησης είναι ο *πολιτικός στόχος* (Vision), δηλαδή το όραμα για την γενική ευημερία που θα μπορούσε να επιτύχει η περιοχή μέσα στην τρέχουσα δεκαετία. Για την υλοποίηση του πολιτικού στόχου, ο σχεδιασμός ορίζει μία *αποστολή* (Mission), η οποία περιλαμβάνει τους γενικούς στρατηγικούς στόχους. Τέλος, η στρατηγική θέτει στρατηγικές προτεραιότητες, οι οποίες εξυπηρετούν την εκπλήρωση των γενικών στρατηγικών στόχων (δηλαδή της αποστολής).

Πιο συγκεκριμένα, για την περίπτωση της Τριχωνίδας, ο πολιτικός στόχος τον οποία πρέπει να υπηρετήσει το στρατηγικό σχέδιο, είναι

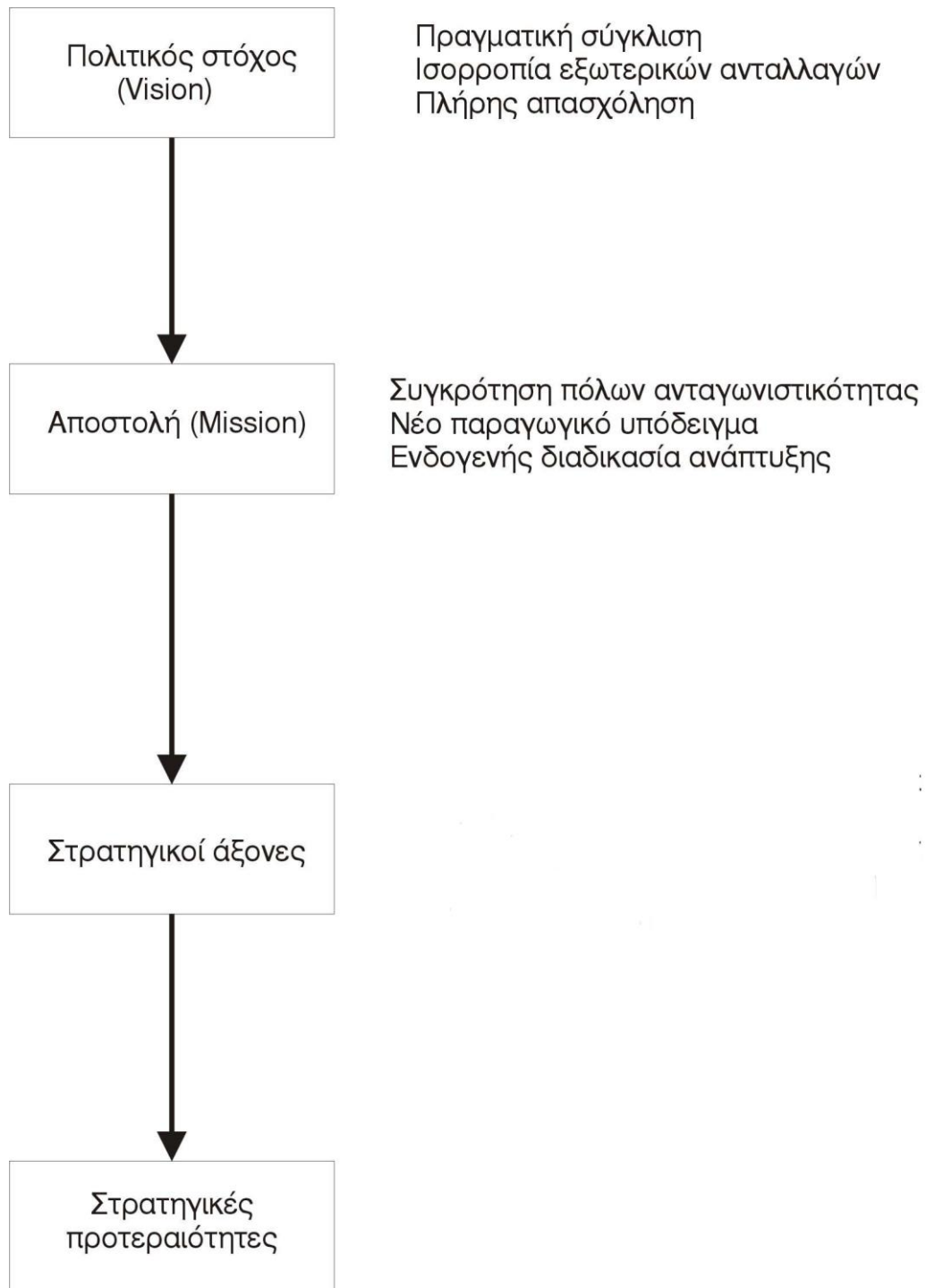
- η άνοδος του εισοδήματος της περιοχής έτσι ώστε να υπάρξει *πραγματική σύγκλιση* με τον μέσο όρο της χώρας,
- με ταυτόχρονη *ισορροπία των εξωτερικών ανταλλαγών* και
- *πλήρη απασχόληση* του εργατικού δυναμικού.

Όπως αναφέρεται αναλυτικά στο Τμήμα Α, Μέρος Ι, Κεφάλαιο 1 της μελέτης, ο πολιτικός στόχος απορρέει με αναγκαστικό τρόπο, πρώτον, από τις νέες συνθήκες μέσα στις οποίες βρίσκεται η ελληνική οικονομία μετά την ένταξη της στην ζώνη του Ευρώ, δεύτερον, από τις βασικές πολιτικές επιλογές που έχουν γίνει σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και διαμορφώνουν το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον (και οι οποίες μεσοπρόθεσμα θα πρέπει να θεωρούνται ως μη αντιστρέψιμες), και τρίτον, από τις νέες πραγματικότητες που αναδύονται στον χώρο της παραγωγής και της εργασίας.

Η *αποστολή* (Mission) που υπηρετεί την επίτευξη του πολιτικού στόχου είναι

- η συγκρότηση *πόλων ανταγωνιστικότητας* (Τμήμα Α, Μέρος Ι, Κεφάλαιο 2)
- με βάση το *νέο παραγωγικό υπόδειγμα* (Τμήμα Α, Μέρος Ι, Κεφάλαιο 4) και
- με σκοπό την εγκατάσταση στην περιοχή μιας *ενδογενούς αναπτυξιακής διαδικασίας* (Τμήμα Α, Μέρος Ι, Κεφάλαιο 3).

Με αυτά τα δεδομένα, πρέπει να προσδιορισθούν οι *στρατηγικοί άξονες* και οι *στρατηγικές προτεραιότητες* που επιτρέπουν την επιτυχία της αποστολής. Το πρώτο στάδιο αυτού του προσδιορισμού είναι η ανάλυση SWOT. Τα στάδια προσδιορισμού των στρατηγικών προτεραιοτήτων φαίνονται στο επόμενο σχήμα.

Κεφάλαιο 1

Ισχυρά και αδύναμα σημεία, ευκαιρίες και απειλές για την περιοχή

Στο πρώτο μέρος της μελέτης, η θεωρητική ανάλυση μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι έπρεπε να απαντήσουμε καταρχήν σε ορισμένα ερωτήματα που αφορούν στην υφιστάμενη κατάσταση του παραγωγικού συστήματος και των επιχειρήσεων στην περιοχή: Ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους, σε ποιο εργατικό δυναμικό βασίζονται, τι ρόλο παίζουν οι φυσικοί πόροι, εάν υπάρχουν οικονομίες συγκέντρωσης και συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων, εάν οι επιχειρήσεις γνωρίζουν τι είναι το «νέο παραγωγικό υπόδειγμα» ή αν τείνουν να το ακολουθήσουν (συνειδητά ή αυθόρμητα), εάν υπάρχουν φαινόμενα ευέλικτης εξειδίκευσης, εάν αποδίδουν σημασία στην γνώση, ποια η γνώμη τους για την τοπική διακυβέρνηση και την παρέμβαση του Κράτους στις υποδομές, εάν υπάρχει ανάκαμψη της παραγωγής, της απασχόλησης, των επενδύσεων και των κερδών κατά τα τελευταία έτη (ακολουθώντας την γενική άνοδο της ελληνικής οικονομίας), εάν γίνεται προσπάθεια για τεχνολογικό εκσυγχρονισμό, ποια η σημασία που αποδίδεται στα ζητήματα που σχετίζονται με την ποιότητα, την προώθηση, την εμπορία και την διαφήμιση των προϊόντων σε συνάρτηση με τις σύγχρονες τάσεις των αγορών, εάν οι επιχειρήσεις εξακολουθούν να αναφέρονται στο παλιό παραγωγικό πρότυπο. Η ανάλυση αυτών των στοιχείων θα μας οδηγήσει στον προσδιορισμό των δυνητικών πόλων ανταγωνιστικότητας της περιοχής, επομένως και στις στρατηγικές προτεραιότητες.

Πρώτο και αποφασιστικής σημασίας βήμα για τον προσδιορισμό των πόλων ανταγωνιστικότητας αποτελεί η κατανομή των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν από την έρευνά μας με βάση την μέθοδο SWOT. Η SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats) είναι μια διαδεδομένη μέθοδος ανάλυσης, η οποία ομαδοποιεί τους παράγοντες που είναι σημαντικοί για την επίτευξη του πολιτικού στόχου και της αποστολής της στρατηγικής, σε ισχυρά σημεία, σε αδύναμα σημεία, σε ευκαιρίες και απειλές. Η μέθοδος καθαυτή δεν προσδιορίζει «τι πρέπει να γίνει», αλλά παρέχει την βάση για τον προσδιορισμό των στρατηγικών ευκαιριών που ενδεχομένως υπάρχουν, των αδυναμιών που πρέπει να αρθούν, των απειλών που μπορούν να περιορίσουν τις δυνατότητες ανάπτυξης της περιοχής, των ισχυρών σημείων στα οποία πρέπει να στηριχθεί η προσπάθεια συγκρότησης πόλων ανταγωνιστι-

κότητας. (Σκοπός της μεθόδου είναι να προσδιορίσει τους παράγοντες αποφασιστικής σημασίας για την επίτευξη του στρατηγικού στόχου και των στρατηγικών προτεραιοτήτων, και όχι η χαρτογράφηση του συνόλου των παραγόντων της περιοχής).

Ακολουθώντας την μέθοδο SWOT, τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν στο πρώτο μέρος της μελέτης ταξινομούνται ως εξής (η σειρά τους δεν αποτελεί ιεράρχηση):

1.1. Τα αδύναμα σημεία της περιοχής και οι απειλές που δέχεται

- Όπως προκύπτει από την ανάλυση των στατιστικών στοιχείων (Εθνικοί Λογαριασμοί, Ετήσια Έρευνα Βιομηχανίας ΕΣΥΕ), η παραγωγικότητα εργασίας του νομού Αιτωλοακαρνανίας υστερεί κατά 5% έως 10% του μέσου όρου της Ελλάδας. Η αδυναμία αυτή φαίνεται ότι αφορά λιγότερο στην βιομηχανία τροφίμων και περισσότερο στον τομέα των υπηρεσιών.
- Ο πρωτογενής τομέας βρίσκεται σε σημείο καμπής και αναδιαρθρώσεων. Η έρευνά μας διαπίστωσε ότι είναι ανεπαρκής η αναδιάρθρωση προς δυναμικές καλλιέργειες (νέα προϊόντα, βιολογικές καλλιέργειες, αναβάθμιση στις υπάρχουσες καλλιέργειες)
- Η αγροτική παραγωγή του νομού Αιτωλοακαρνανίας υπερτερεί σημαντικά του μέσου εθνικού όρου. Εντούτοις, η μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων πραγματοποιείται σε μεγάλο βαθμό εκτός νομού.
- Η διασπορά των μονάδων παραγωγής στον νομό έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη σημαντικών αρνητικών οικονομιών συγκέντρωσης (agglomeration diseconomies).
- Τα μεγάλα έργα που πραγματοποιούνται στην περιφέρεια, προφανώς έχουν ευνοϊκά αποτελέσματα τα οποία θα εντείνονται στο μέλλον. Εντούτοις, υπάρχει σαφής έλλειψη συνοδευτικών έργων εσωτερικής φυσικής ολοκλήρωσης της περιοχής που πρέπει να συμπληρώσει την εξωτερική φυσική ολοκλήρωση του νομού, έτσι ώστε η περιοχή να έχει εύκολη προσπέλαση στα χερσαία και θαλάσσια οδικά δίκτυα.
- Το παραγωγικό σύστημα, όπως προέκυψε από την έρευνά μας, χαρακτηρίζεται από μικρή εξωστρέφεια, με εξαίρεση βεβαίως τον αγροτικό τομέα, του οποίου όμως τα προϊόντα «εξάγονται» χωρίς να προστίθεται σε αυτά η προστιθέμενη αξία της μεταποίησής τους.

- Διαπιστώθηκε από την έρευνα πεδίου ότι η είναι ανεπαρκής η ενημέρωση των επιχειρήσεων για τις σύγχρονες παραγωγικές και οργανωτικές πρακτικές και για την αυξανόμενη σημασία της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας έναντι της ανταγωνιστικότητας τιμής. Επικρατούν στην περιοχή, οι παραδοσιακές αρχές διοίκησης των επιχειρήσεων που το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον έχει θέσει σε αμφισβήτηση.
- Δεν υπάρχει για την περιοχή χωροταξικό σχέδιο χρήσεων γης και ζωνών ειδικών χρήσεων. Η Τριχωνίδα είναι μια περιοχή στην οποία το οικοσύστημα πρέπει να τεθεί υπό καθεστώς προσχεδιασμένων επιτρεπόμενων χρήσεων. Η μη οριοθέτηση των χρήσεων γης αποτελεί βασικό μειονέκτημα. Αναφέρεται πληθώρα αυθαίρετων χρήσεων σε εκτάσεις γεωργικής γης και βοσκοτόπων, καθώς και άναρχη δόμηση.
- Αναφέρθηκε σε πολλές περιπτώσεις η έλλειψη προσαρμογής των γνώσεων και των δεξιοτήτων των εργαζομένων στις ανάγκες της παραγωγής. Η παρατήρηση αυτή έγινε ιδιαίτερα για τον αγροτικό τομέα.
- Παρά την παρουσία σχολών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στον νομό, η σύνδεση επιχειρήσεων και ΑΕΙ δεν έχει επιτευχθεί. Τόσο η βιομηχανία τροφίμων όσο και η αγροτική παραγωγή θα μπορούσαν να δεχθούν σημαντική στήριξη από τα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα. Η διάχυση των γνώσεων σήμερα είναι περιπτώσιακή και στοιχειώδης.
- Ο κλάδος των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις (business services) θεωρείται πλέον ως ένας εκ των δυναμικών κλάδων της οικονομίας και ένας εκ των σημαντικότερων παραγόντων της ανταγωνιστικότητας. Στην περιοχή του Αργινίου, εντούτοις, ο κλάδος αυτός παρουσιάζει ανεπαρκή ανάπτυξη.
- Η δυσκολία προσέλκυσης στελεχών στον νομό αναφέρεται ως πρόσθετο εμπόδιο στην αποτελεσματική λειτουργία των επιχειρήσεων της περιοχής.
- Σημαντικά προβλήματα για την περιοχή αποτελούν οι δημογραφικές εξελίξεις, το ποσοστό ανεργίας και η αγροτική έξοδος. Η συγκρότηση πόλων ανταγωνιστικότητας στην περιοχή απαιτεί μια διαχείριση της εργασιακής δύναμης που θα ανακόψει τις αρνητικές εξελίξεις.
- Η αγροτική έξοδος σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την απαξίωση του κοινωνικού status των αγροτικών εργασιών και επαγγελματιών. Η απαξίωση αυτή είναι ιδιαίτερα έντονη μεταξύ των νέων της περιοχής, ανεξαρτήτως φύλου.
- Η γενική εντύπωση που αποκομίσαμε από την έρευνα πεδίου που πραγμα-

τοποιήσαμε είναι ότι η επιχειρηματικότητα στην περιοχή είναι μειωμένη και ότι η διάθεση ανάληψης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών είναι περιορισμένη.

- Τέλος, σε πολλές περιπτώσεις αναφέρεται η απουσία επεξεργασίας των στερεών και των υγρών λυμάτων.

Οι στρατηγικές προτεραιότητες που θα διαμορφωθούν για την περιοχή οφείλουν να λάβουν υπόψη τους τα αδύναμα σημεία της περιοχής ώστε να τείνουν να τα εξαλείψουν ή να μειώσουν την σημασία τους και τις επιπτώσεις τους. Στην αντίθετη περίπτωση, οι συνέπειες μπορούν να είναι σοβαρές και μακροχρόνιες. Οι απειλές είναι οι εξής:

- Η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος στην περιοχή είναι προς το παρόν μικρή. Εάν ωστόσο λάβουμε υπόψη μας τον ρυθμό με τον οποίο έχουν καταστραφεί άλλες περιοχές, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι η απειλή για την οριστική απαξίωση της λίμνης Τριχωνίδας είναι υπαρκτή και σοβαρή (Μελέτη ΕΚΘΕ για την βιώσιμη και ορθολογική διαχείριση των υδατικών αποθεμάτων της περιοχής).
- Η προσαρμογή στις απαιτήσεις του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος δεν πραγματοποιείται αυθόρμητα. Ακόμη και στην περίπτωση εφαρμογής μιας σχετικής πολιτικής, οι αδράνειες που επικρατούν στην (όποια) περιοχή είναι ικανές να συντηρήσουν τις κατεστημένες αρχές λειτουργίας των επιχειρήσεων με συνέπειες την παραγωγική παρακμή και την πραγματική απόκλιση από τον μέσο όρο ευημερίας της Ελλάδας. Η προσκόλληση στο παλαιό παραγωγικό πρότυπο, η έλλειψη κοινού αναπτυξιακού οράματος και οι ενέργειες ξεχωριστών φορέων χωρίς συντονισμό και συνοχή ενδέχεται να επικρατήσουν εάν δεν υπάρξει συνεπής προσπάθεια εκσυγχρονισμού στην κατεύθυνση που περιγράψαμε στο πρώτο μέρος της μελέτης μας.
- Στη περίπτωση μιας τέτοιας σχετικής παρακμής της περιοχής, θα ενταθεί η μείωση του πληθυσμού στον νομό, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές. Μια τέτοια φθίνουσα πορεία θα έχει με την σειρά της δυσμενή αποτελέσματα στην οικονομία και την εγκατάσταση μια σειράς φαύλων κύκλων που θα συντηρούν την σχετικά καθυστέρηση.

1.2. Τα ισχυρά σημεία της περιοχής και οι ευκαιρίες που προσφέρονται

Τα ισχυρά σημεία της περιοχής προσφέρουν, ωστόσο, επαρκώς σταθερή και ευρεία βάση για την επίτευξη του πολιτικού στόχου (Vision).

- Καταρχήν, το φυσικό περιβάλλον της περιοχής, του οποίου η κατάσταση κρίνεται γενικώς ως καλή, αποτελεί πόρο του οποίου η οικονομική αξία είναι μεγάλη και παραμένει αναξιοποίητη. Αποτελεί πρόσθετο θετικό γεγονός ότι η εκμετάλλευση αυτού του φυσικού πόρου θα πραγματοποιηθεί ενώ προηγουμένως έχει αναπτυχθεί αρκετά στην περιοχή η οικολογική συνείδηση και έχει μεγεθυνθεί ο αριθμός των φορέων ή πολιτών που είναι διατεθειμένοι να περιφρουρήσουν την οικολογική ακεραιότητα της λίμνης και των άλλων φυσικών πόρων της περιοχής. Οι πόροι της περιοχής αποτελούν την κυριότερη προϋπόθεση για την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού περί την λίμνη, συμβατού με την απαραίτητη προστασία του περιβάλλοντος.
- Το έδαφος της περιοχής, η αγροτική της παράδοση και οι σημαντικές αγροτικές πρώτες ύλες αποτελούν επίσης πόρους μεγάλης οικονομικής αξίας των οποίων η εκμετάλλευση με βάση τα δεδομένα του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος εκκρεμεί.
- Ισχυρά σημεία της περιοχής αποτελούν επίσης δύο στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνά μας και την ανάλυση των στατιστικών στοιχείων: Πρώτον, ότι η οικονομία της περιοχής επιδεικνύει στοιχεία δυναμισμού και πραγματικής σύγκλισης προς το μέσο επίπεδο ανάπτυξης της χώρας. Δεύτερον, ότι ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός του παραγωγικού συστήματος στην περιοχή βρίσκεται σε εξέλιξη.
- Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού μικρών επιχειρήσεων στην περιοχή, ενώ κατά την παραδοσιακή αντίληψη της βιομηχανικής πολιτικής αποτελεί μειονέκτημα, πρέπει να θεωρηθεί ως ισχυρό σημείο της περιοχής στα πλαίσια του νέου παραγωγικού υποδείγματος της *ευέλικτης εξειδίκευσης*, σύμφωνα με το οποίο οι επιδόσεις του παραγωγικού συστήματος μιας περιοχής μπορούν να βελτιωθούν θεαματικά με την συγκρότηση δικτύων (clusters) και μέσω αλλαγών στην επιχειρηματικότητα.
- Το εκπαιδευτικό επίπεδο της περιοχής είναι ικανοποιητικό και βελτιώνεται διαρκώς καθώς νεότερες γενιές εισέρχονται στην αγορά εργασίας και απο-

χωρούν οι παλαιότερες. Αυτό έχει μεγαλύτερη σημασία για την αγροτική παραγωγή καθώς το μορφωτικό επίπεδο των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα είναι χαμηλό, κυρίως ως αποτέλεσμα της ηλικιακής διάρθρωσης του αγροτικού πληθυσμού.

- Η ύπαρξη του Αγρινίου στην περιοχή και η δυνατότητα μετατροπής του σε ολοκληρωμένο αστικό κέντρο που θα δημιουργήσει οικονομίες συγκέντρωσης βασισμένες σε «βιομηχανικές συνοικίες» (βιομηχανική περιοχή), αποτελεί ένα ακόμη ισχυρό σημείο της περιοχής. Η αξιοποίηση της NABΙΠΕ ως διαμετακομιστικού κέντρου αποτελεί επίσης ισχυρό σημείο.

Η εκμετάλλευση των ισχυρών σημείων της περιοχής οφείλει να λάβει υπόψη της και τις ευκαιρίες που προσφέρονται από το *εξωτερικό περιβάλλον* (εξωτερικό είτε με την γεωγραφική είτε με την οικονομική έννοια). *Με δεδομένη* την ύπαρξη των παραπάνω ισχυρών σημείων της περιοχής, ιδιαίτερα των παραπάνω φυσικών πόρων, οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται για την περιοχή, νομίζουμε ότι είναι οι εξής (για την λεπτομερή ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος βλ. στο επόμενο κεφάλαιο):

- Νέες τάσεις αναπτύσσονται στην κατανάλωση τροφίμων στην μετάβαση από το παραγωγικό πρότυπο του «φορντισμού» σε αυτό της «ευέλικτης μαζικής παραγωγής». Σε συνδυασμό (α) με το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον (διαφοροποίηση προϊόντων, τυποποίηση και σταθερότητα στην ποιότητα, ονομασίες προέλευσης, βιολογικά προϊόντα, δεσπόζουσα θέση των μεγάλων εμπορικών επιχειρήσεων στον καθορισμό των χαρακτηριστικών της ζήτησης, αλλαγές στις γευστικές προτιμήσεις που σχετίζονται με την μαζική παραγωγή κλπ), (β) το νέο παραγωγικό υπόδειγμα (εσωτερική-οργανωτική ευελιξία των επιχειρήσεων, τεχνολογίες για την ποιότητα και αυτοματισμοί, συνεργασία των παραγωγών, τυποποίηση πρώτης ύλης, αυξανόμενη σημασία του μάρκετινγκ και της διαφήμισης κλπ), διανοίγονται προοπτικές για την ανασυγκρότηση της βιομηχανίας τροφίμων καθώς και των ανωφερών και κατωφερών παραγωγικών δραστηριοτήτων που διατηρούν διακλαδικές σχέσεις με αυτήν, στην βάση της ποιότητας, της πιστοποίησης και της προβολής των προϊόντων, της συνεργασίας με τα ΑΕΙ και άλλους ερευνητικούς φορείς, στην κατεύθυνση συγκρότησης ενός καθιερωμένου «αγρο-διατροφικού» συμπλέγματος (με σημαντικά στοιχεία και οριζόντιας ολοκλήρωσης).
- Νέες τάσεις αναπτύσσονται και στον τομέα του τουρισμού. Το μοντέλο της μαζικής κατανάλωσης τουριστικών υπηρεσιών, με την μορφή που αναπτύχθηκε μεταπολεμικά και κυρίως μετά το 1970 (το μοντέλο των 4s: Sun, Sea,

Sand and Sex) βασίσθηκε στο χαμηλό κόστος, με δεδομένη και την χαμηλή συναλλαγματική ισοτιμία των χωρών υποδοχής, στην καλή κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος και στην δωρεάν εκμετάλλευσή του, στην μαζική προσέλευση τουριστών, στην απασχόληση ανειδίκευτης, φθηνής εργασίας, στις κρατικές πολιτικές κατασκευής υποδομών. Για μια σειρά λόγων που εκθέτουμε στο επόμενο κεφάλαιο της μελέτης, το μοντέλο της μαζικής κατανάλωσης τουριστικών υπηρεσιών έχει ήδη φθάσει στα όριά του και η περαιτέρω ανάπτυξή του συναντάει μεγάλα εμπόδια. Εξάλλου, το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει πλέον το ίδιο νόμισμα με τις άλλες χώρες της ΟΝΕ ανατρέπει άρδην τα δεδομένα της τουριστικής ανάπτυξης. Η κατεύθυνση που μπορούν και πρέπει να ακολουθήσουν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ο ποιοτικός τουρισμός των διαφοροποιημένων προϊόντων, των μικρών εγκαταστάσεων και των ήπιων μορφών εκμετάλλευσης του φυσικού περιβάλλοντος, του κατακερματισμού των διακοπών σε περισσότερα, συντομότερα, χρονικά διαστήματα, της ειδικευμένης εργασίας και της μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την θάλασσα προς την ενδοχώρα, της αυξανόμενης απόδοσης σημασίας εκ μέρους του καταναλωτή στο αμόλυπτο φυσικό περιβάλλον (βλ. αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο). Τα δεδομένα αυτά διανοίγουν προοπτικές για την ανάπτυξη του τουρισμού σε περιοχές που μέχρι σήμερα δεν μπορούσαν να αποτελέσουν πόλο έλξης εξαιτίας της επικράτησης του μοντέλου των 4s.

- Η βελτίωση των υποδομών στην περιφέρεια αναιρεί την απομόνωση της περιοχής και δημιουργεί νέες ευκαιρίες για τον εξαγωγικό αναπροσανατολισμό του τοπικού παραγωγικού συστήματος. Τα οδικά έργα που κατασκευάζονται ή έχουν προγραμματισθεί μεσοπρόθεσμα, θα άρουν την απομόνωση της περιοχής και θα επιτρέψουν την διασύνδεσή της με τις διεθνείς αγορές (με την έννοια της ταχύτερης και οικονομικότερης μεταφοράς).
- Επίσης, η εκμετάλλευση του διαδικτύου για προβολή και διαφήμιση της περιοχής και των προϊόντων της, για ηλεκτρονικό εμπόριο και επικοινωνία δημιουργεί δυνατότητες άρσης της απομόνωσης της περιοχής.
- Μεσοπρόθεσμα θα συνεχισθεί και η εισροή πόρων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η χρήση των κονδυλίων που θα απορροφηθούν θα πρέπει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες που θα επιτρέψουν στην περιοχή να αποκτήσει ενδογενή αναπτυξιακή δυναμική έως το 2010, ώστε η θεαματική μείωση των μονομερών μεταβιβάσεων από την ΕΕ που θα επέλθει προς το τέλος της δεκαετίας να μην έχει αρνητικές συνέπειες για την οικονομία. Πρόκειται ε-

πομένως για ευκαιρία με μεσοπρόθεσμο ορίζοντα. Θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η ένταξη της λίμνης στις υποδομές διαχείρισης του Natura 2000, ακολουθώντας το παράδειγμα άλλων επιλεχθέντων περιοχών της Ελλάδας.

- Σημαντική ευκαιρία αποτελεί και η ύπαρξη σημαντικών μεταναστευτικών εισροών στην περιοχή. Η σταδιακή ενσωμάτωση των μεταναστών στην τοπική οικονομία (και στην κοινωνία) αποτελεί σημαντική συνεισφορά στο εργατικό δυναμικό. Ως γνωστόν, ο μέγιστος δυνατός ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής ισούται προς το άθροισμα του ρυθμού αύξησης του εργατικού δυναμικού και του ρυθμού αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας. Η εισροή μεταναστών αυξάνει, δηλαδή, το αναπτυξιακό δυναμικό ενός τόπου κατ' αναλογία του μεγέθους της.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης SWOT εμφανίζονται συνοπτικά στον παρακάτω συγκεντρωτικό πίνακα:

Ισχυρά σημεία

- Φυσικό περιβάλλον / Λίμνη, ορεινές περιοχές / Δυνατότητες ανάπτυξης βιώσιμου τουρισμού
- Ύπαρξη σημαντικών αγροτικών πρώτων υλών
- Τεχνολογικός εκσυγχρονισμός του παραγωγικού συστήματος σε εξέλιξη
- Ενδείξεις δυναμισμού της οικονομίας της περιοχής και πραγματική σύγκλιση προς τον μέσο όρο της Ελλάδας
- Μεγάλος αριθμός μικρών επιχειρήσεων των οποίων οι επιδόσεις μπορούν να βελτιωθούν μέσω της συγκρότησης δικτύων (clusters) και της αλλαγής στις κατευθύνσεις στην επιχειρηματικότητα.
- Ικανοποιητικό εκπαιδευτικό επίπεδο
- Δυνατότητα μετατροπής του Αγρινίου σε ολοκληρωμένο αστικό κέντρο που θα δημιουργήσει οικονομίες συγκέντρωσης βασισμένες σε «βιομηχανικές συνοικίες».

Αδύναμα σημεία

- Παραγωγικότητα εργασίας μικρότερη κατά 5%-10% του μέσου εθνικού όρου
 - Αρνητικές οικονομίες συγκέντρωσης (agglomeration diseconomies)
 - Ανεπαρκής αναδιάρθρωση πρωτογενούς τομέα προς δυναμικές καλλιέργειες
 - Μεταποίηση προϊόντων πρωτογενούς τομέα εκτός νομού
 - Έλλειψη συνοδευτικών έργων που θα αξιοποιήσουν τα μεγάλα έργα (εσωτερική φυσική ολοκλήρωση που πρέπει να συμπληρώσει την εξωτερική φυσική ολοκλήρωση του νομού)
 - Μικρή εξωστρέφεια του παραγωγικού συστήματος
 - Ανεπαρκής ενημέρωση για τις σύγχρονες παραγωγικές και οργανωτικές πρακτικές (ανταγωνιστικότητα ποιότητας). Προσκόλληση σε παραδοσιακές αρχές διοίκησης των επιχειρήσεων.
 - Απουσία χωροταξικού σχεδίου χρήσεων γης και ζωνών ειδικών χρήσεων.
 - Γνώσεις και δεξιότητες που δεν προσαρμόζονται στις ανάγκες του παραγωγικού συστήματος
 - Έλλειψη σύνδεσης παραγωγής με ΑΕΙ. Έλλειψη τεχνικής υποστήριξης αγροτικού τομέα.
 - Ανεπαρκής ανάπτυξη των υπηρεσιών για τις επιχειρήσεις (business services)
 - Δυσκολία προσέλκυσης στελεχών
 - Δημογραφικό πρόβλημα, ανεργία, υποαπασχόληση, αγροτική έξοδος
 - Ανεπαρκής επιχειρηματικότητα
 - Απαξίωση του κοινωνικού status των αγροτικών εργασιών
 - Απουσία επεξεργασίας στερεών και υγρών λυμάτων
-

Ευκαιρίες

- Νέες τάσεις στην κατανάλωση που διανοίγουν προοπτικές για την αναδιάρθρωση και την ανάπτυξη της βιομηχανίας τροφίμων (και των ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων) στην βάση της ποιότητας, της πιστοποίησης και της προβολής των προϊόντων, της ανάπτυξης διακλαδικών σχέσεων και της συνεργασίας με ΑΕΙ, ερευνητικούς φορείς, εργαστήρια κλπ.
- Νέες τάσεις στην κατανάλωση τουριστικών υπηρεσιών (νέες μορφές τουρισμού) που διανοίγουν προοπτικές για την ήπια αξιοποίηση των φυσικών πόρων (οικονομική αξιοποίηση που βασίζεται στην προστασία του περιβάλλοντος).
- Βελτίωση των υποδομών της περιφέρειας που αναιρούν την απομόνωση της περιοχής και δημιουργούν νέες ευκαιρίες για αξιοποίηση παλαιών και νέων υποδομών.
- Εκμετάλλευση δυνατοτήτων διαδικτύου για διάχυση της πληροφορίας και την προβολή της περιοχής.
- Εισροή πόρων από ΕΕ. Υποστήριξη προβληματικού αγροτικού χώρου.
- Ενσωμάτωση στο εργατικό δυναμικό μεγάλου αριθμού οικονομικών μεταναστών.

Απειλές

- Υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος
- Μη προσαρμογή στις απαιτήσεις του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, παραγωγική παρακμή και πραγματική απόκλιση από τον μέσο όρο της χώρας.
- Προσκόλληση στο παλιό παραγωγικό πρότυπο, έλλειψη κοινού αναπτυξιακού προτύπου, ενέργειες ξεχωριστών φορών χωρίς συνοχή και συντονισμό.
- Μείωση του πληθυσμού και ερήμωση της υπαίθρου

Κεφάλαιο 2

Οι σημαντικότεροι εξωτερικοί παράγοντες

2.1. Εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή

2.2. Το αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα: διεθνείς τάσεις και προοπτικές ανάπτυξης

2.3. Οι σύγχρονες τάσεις ανάπτυξης του τουρισμού

2.1. Εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή

Η Αιτωλοακαρνανία, με αναμφισβήτητες αδυναμίες σύνδεσης με τις περιφέρειες της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρόκειται να επηρεασθεί θεαματικά από τα οδικά έργα που πραγματοποιούνται. Τα έργα θα άρουν την απομόνωση του νομού Αιτωλοακαρνανίας από την βόρεια, την νότια και την ανατολική Ελλάδα, θα τον συνδέσουν με τα κύρια εθνικά δίκτυα μεταφορών και θα διανοίξουν τον δρόμο προς τις άλλες περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι σημερινές ανεπάρκειες ως προς την μεταφορική σύνδεσή του με τον υπόλοιπο εθνικό και ευρωπαϊκό χώρο αποτελούν έναν εκ των κυριοτέρων παραγόντων αναπτυξιακής υστέρησής του.

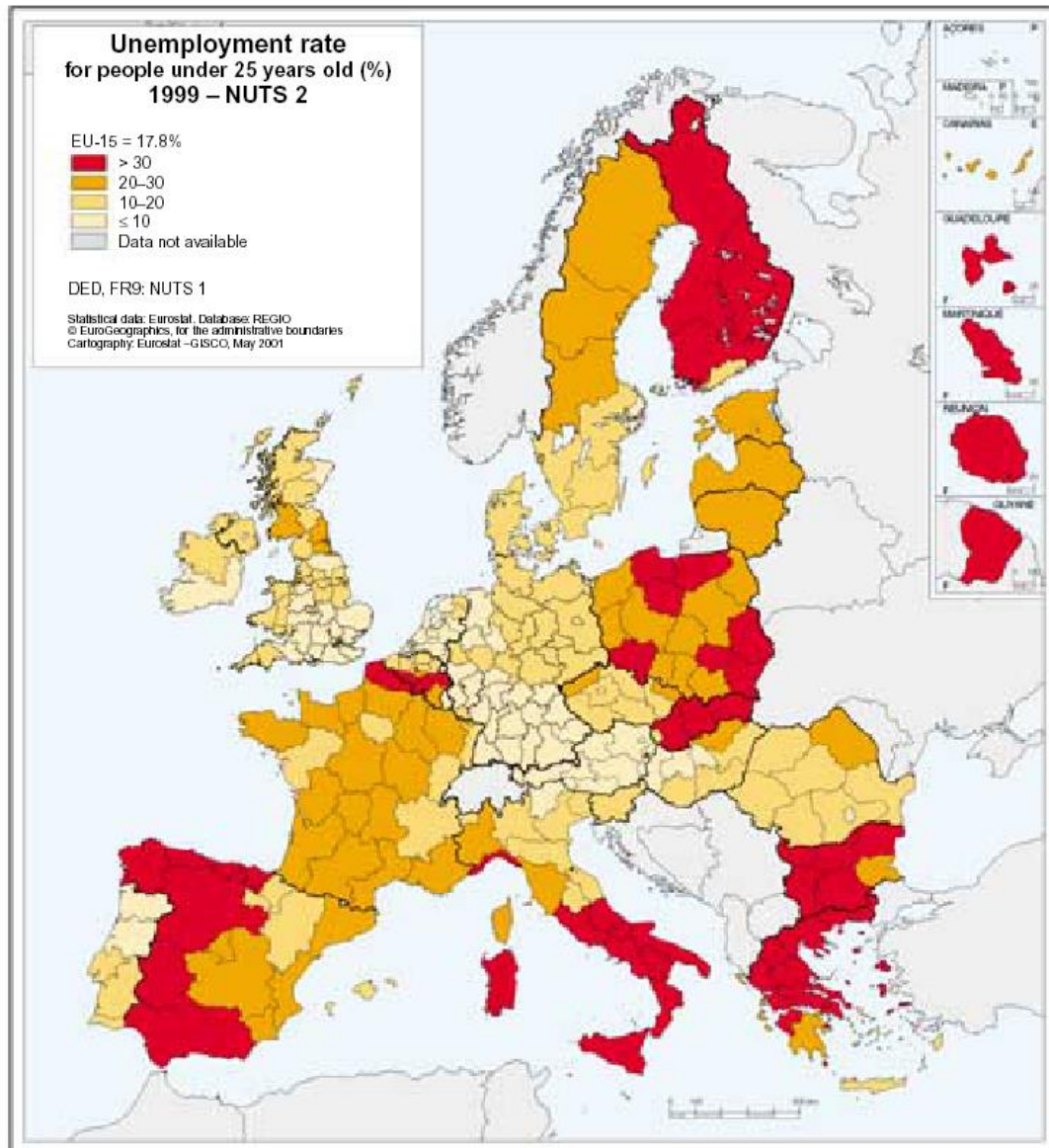
Τα οφέλη από την άρση της απομόνωσης αναμένεται να είναι μεγάλα. Η θέση της ευρύτερης περιοχής μπορεί να αναδειχθεί σε καίριας σημασίας διότι θα συνδέσει το εσωτερικό της χώρας με το εξωτερικό. Η περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας αποτελεί τον κρίκο ανάμεσα στις χερσαίες συγκοινωνίες που συνδέουν την Αθήνα και την νότια Ελλάδα με τις δυτικές νησιωτικές και ηπειρωτικές περιοχές της χώρας. Εξάλλου, η ολοκλήρωση των αξόνων μεταφοράς θα έχει ως συνέπεια την προφανή διέξοδο της ροής του διεθνούς εμπορίου της Ελλάδας προς τις αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω Ιταλίας. *Η διεθνής πείρα δείχνει ότι όπου δημιουργούνται άξονες μεταφοράς και επικοινωνίας παρατηρείται συγκέντρωση οικονομικών δραστηριοτήτων σε γειννίαση με αυτούς τους άξονες, ιδιαίτερα δε στα ήδη υπάρχοντα αστικά κέντρα¹.*

Οι δεκατρείς ελληνικές περιφέρειες, μαζί με τις περιφέρειες της νότιας Ιταλίας, συγκροτούν μια ενιαία χωρική ενότητα που φέρει το όνομα της «Κεντρικής Μεσογείου» και η οποία υστερεί έναντι της υπόλοιπης Ευρώπης. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της Κεντρικής Μεσογείου είναι η υψηλή ανεργία και υποαπασχόληση των νέων. Πρόκειται για ένα σημαντικό δυναμικό του οποίου η χρησιμοποίηση μπο-

¹ Σαν χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρουμε τις εξελίξεις στις περιοχές που περιβάλλουν την Grenoble, στην Γαλλία. Η Grenoble υπήρξε ανέκαθεν σημαντικό αστικό κέντρο και πρωτεύουσα του Dauphiné. Πρόσφατα, με την επέκταση του Συστήματος TGV στην Γαλλία, η πρόσβαση στην Grenoble από το Παρίσι γίνεται σε τρεις ώρες και 10 λεπτά. Εξ αυτού του γεγονότος, οι ευκαιρίες για οικονομική ανάπτυξη στην περιοχή αυξήθηκαν θεαματικά. Επιπροσθέτως, απέκτησε τον ίδιο τύπο μεταφορικής σύνδεσης με την Lyon, και προς βορρά με άλλα σημαντικά αστικά κέντρα όπως το Chambéry, το Annecy, και την Γενεύη. Στην ευρύτερη περιοχή της Grenoble παρατηρήθηκε αύξηση της πληθυσμιακής πυκνότητας.

ρεί να οδηγήσει σε θεαματικά αναπτυξιακά αποτελέσματα. Η ενσωμάτωση του νομού Αιτωλοακαρνανίας στους μεγάλους άξονες ανάπτυξης της χώρας θα απελευθερώσει δυνάμεις ενδογενούς ανάπτυξης που παραμένουν προς το παρόν εγκλωβισμένες στο παλαιό πρότυπο ανάπτυξης και στην απομόνωση της περιοχής.

Οι άξονες ανάπτυξης που αναμένεται να εγκατασταθούν στην διάρκεια των επόμενων δεκαετιών φαίνονται στα σχετικό διάγραμμα.

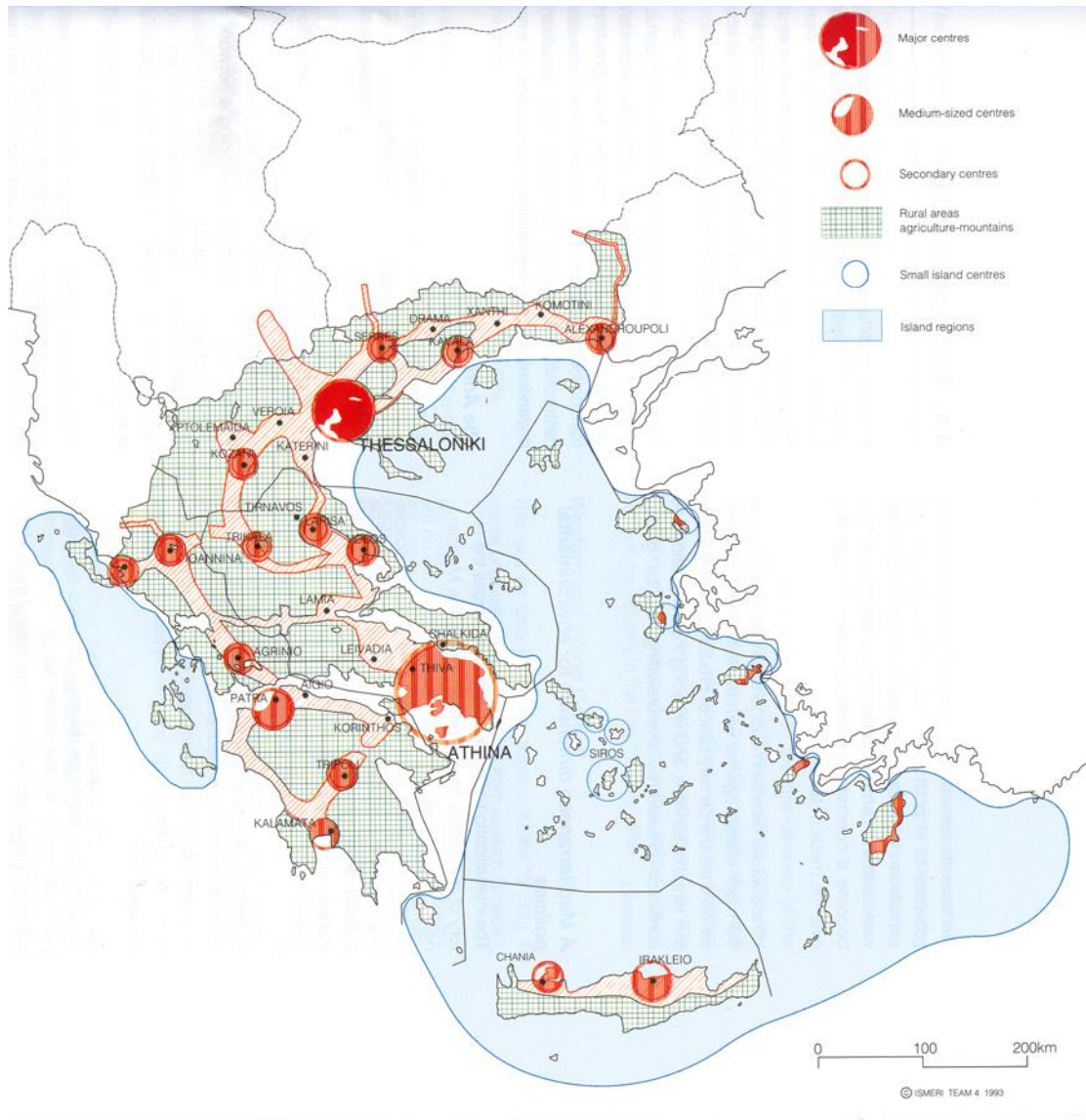

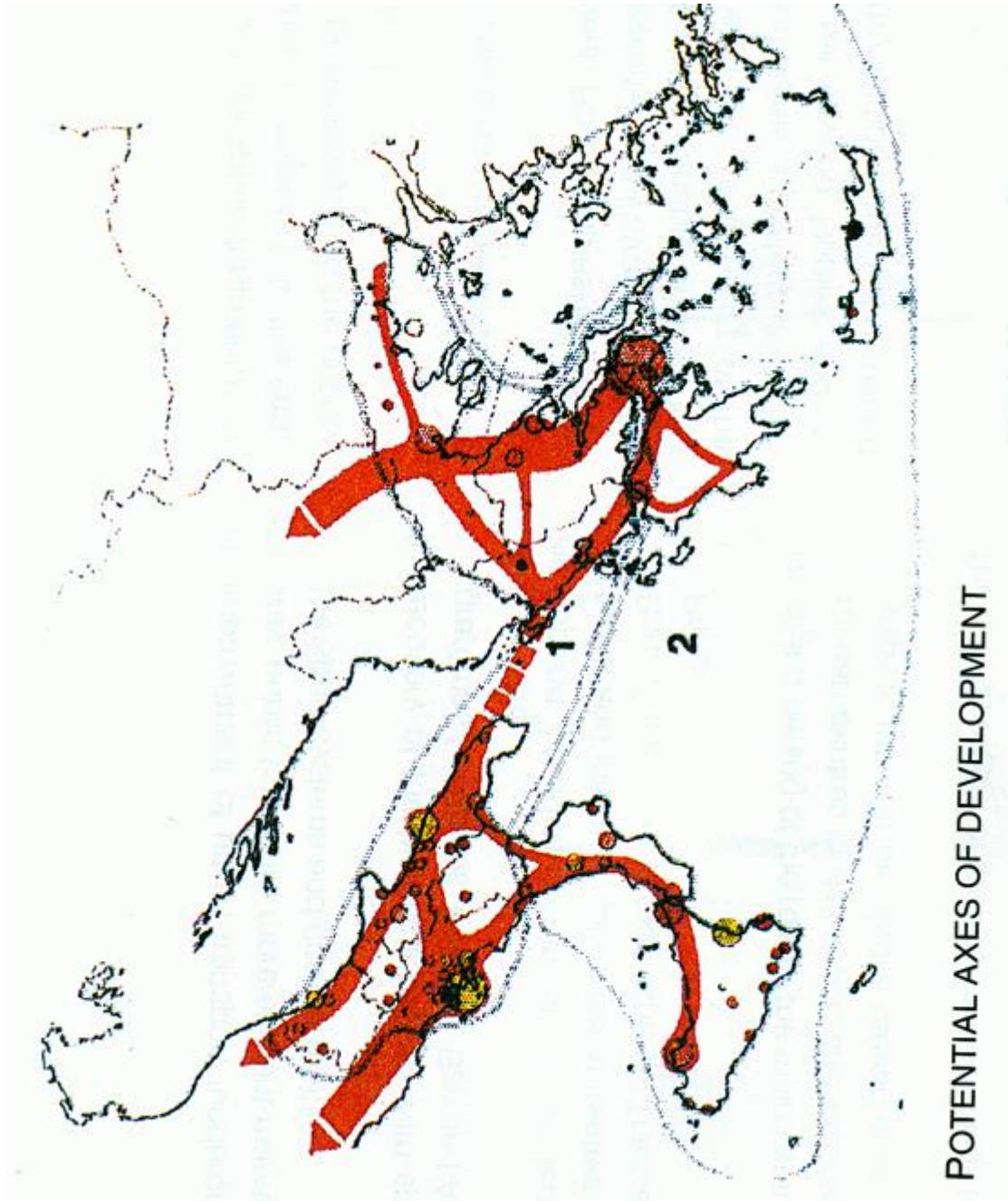
Το σενάριο της ολοκλήρωσης της κεντρικής μεσογειακής Ευρώπης (European Commission, Directorate General for Regional Policy and Cohesion) προβλέπει ότι η κατάτμηση και η απομόνωση πρόκειται να παραχωρήσουν την θέση τους στην

ενσωμάτωση των εν λόγω περιοχών στην πλέον προηγμένη οικονομική περιοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το μοντέλο της ανάπτυξης το οποίο προτείνεται, αναφέρεται στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες μπορούν να οργανωθούν σε δίκτυα, να εγκατασταθούν σε παραγωγικές συνοικίες και να αναζωογονήσουν παραδοσιακούς κλάδους (τρόφιμα, υφαντουργία, ένδυμα κλπ). Πρόκειται για το μοντέλο ανάπτυξης που βασίζεται στην ευέλικτη εξειδίκευση το οποίο προτείνει και η μελέτη αυτή για την περιοχή της Τριχωνίδας.

Η ολοκλήρωση του ελλαδικού οικονομικού χώρου στο σενάριο που προαναφέρθηκε φαίνεται σε χαρακτηριστικούς χάρτες της DG for Regional Policy της Ευρωπαϊκής Επιτροπής οι οποίοι παρατίθενται στις επόμενες σελίδες.

Προτεραιότητες και Στρατηγικές Κατευθύνσεις για την περιοχή Τριχωνίδας (Οκτώβριος 2002)

2.2. Το αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα: διεθνείς τάσεις και προοπτικές ανάπτυξης

Η βιομηχανία τροφίμων αποτελείται από το σύνολο των μεταποιητικών δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στην μετατροπή των πρώτων υλών της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της αλιείας σε προϊόντα για την ανθρώπινη και ζωική διατροφή². Η βιομηχανία τροφίμων εντάσσεται στο γενικότερο αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα που ξεκινά από την κατασκευή των μέσων παραγωγής για την γεωργία και καταλήγει στην διανομή και την κατανάλωση των τελικών προϊόντων.

Στην Ευρώπη, η θεαματική ανάπτυξη του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος τοποθετείται στα μέσα της δεκαετίας του '60. Η «βιομηχανική επανάσταση» του συμπλέγματος βασίσθηκε στην επιτάχυνση της υποκατάστασης εργασίας από κεφάλαιο, στην ραγδαία αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, στην εισαγωγή νέων τεχνολογιών, νέων προϊόντων και νέας οργάνωσης της εργασίας στις παραγωγικές διαδικασίες. Η παραγωγή τυροκομικών προϊόντων αποτελεί ενδιαφέρον παράδειγμα των παραπάνω εξελίξεων: η εκβιομηχάνιση των τυροκομικών και γαλακτοκομικών προϊόντων ολοκληρώθηκε με την εξάπλωση των διαδικασιών παστερίωσης του γάλακτος (εισαγωγή νέων παραγωγικών πρακτικών) και την αυτοματοποίηση των αντίστοιχων παραγωγικών μεθόδων (υποκατάσταση εργασίας από κεφάλαιο) στα μέσα της δεκαετίας του '60 (Claire Delfosse, 1995). Εν ολίγοις, η ανάπτυξη της βιομηχανίας τροφίμων και του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος στηρίχθηκε τόσο στην μετάλλαξη των παραγωγικών πρακτικών όσο και στην ποιοτική μεταβολή της φύσης των προϊόντων.

- **Η οργανωτική δομή των παραγωγικών δραστηριοτήτων της βιομηχανίας τροφίμων: η λογική του συμπλέγματος ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων και η σημασία της κάθετης ολοκλήρωσης στα πλαίσια των νέων ανταγωνιστικών συνθηκών**

Το αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα είναι δομημένο σε αλυσίδες ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων (ανιόντων και κατιόντων κλάδων, filieres de production). Ο όρος αυτός αναφέρεται σε ένα σύνολο συμπληρωματικών δραστηριοτήτων που συνδέονται μεταξύ τους με πράξεις αγορών και πωλήσεων. Οι δραστηριότητες αυ-

² Avis du conseil economique et social, 1998

τές συμβάλλουν στην παραγωγή ενός συνόλου τελικών υπηρεσιών ή προϊόντων. Μπορούμε να υποδιαιρέσουμε την συγκεκριμένη αλυσίδα σε τμήματα που ξεκινούν από την παραγωγή των πρώτων υλών (ανωφερείς δραστηριότητες) μέχρι την διανομή (κατωφερείς δραστηριότητες).³ Σε όσα ακολουθούν θα διατηρήσουμε τον όρο της αλυσίδας για κάθε συγκεκριμένο προϊόν (π.χ. για τα τυροκομικά) και τον όρο του *συμπλέγματος* για το σύνολο των αγρο-διατροφικών αλυσίδων μιας χώρας ή περιοχής.

Η αναφορά στις αλυσίδες ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων είναι κεφαλαιώδους σημασίας για την προώθηση κάθε πρωτοβουλίας (σε ευρωπαϊκή, εθνική ή τοπική κλίμακα) που αποσκοπεί στην ανάπτυξη της μεταποίησης τροφίμων στα πλαίσια του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος όπως αυτό διαμορφώθηκε κατά την τελευταία δεκαετία (αύξηση των διατροφικών ατυχημάτων με αποτέλεσμα την αυξημένη ευαισθησία του καταναλωτή σε θέματα υγειονομικής ποιότητας των προϊόντων, αύξηση των οργανοληπτικών απαιτήσεων, ανάδειξη οικολογικών ευαισθησιών, κ.ά. βλ. αναλυτικότερα παρακάτω).

Υπάρχει γενική συμφωνία στην διεθνή βιβλιογραφία ότι η επιβίωση των επιχειρήσεων του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος προϋποθέτει την δημιουργία στενών σχέσεων συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων παραγωγικών παραγόντων της διατροφικής αλυσίδας. Η ανταπόκριση στις αυξανόμενες απαιτήσεις του καταναλωτή απαιτεί χωρίς την παραμικρή αμφισβήτηση την δημιουργία συνεργικών και συνεταιριστικών σχέσεων μεταξύ των παραγόντων του αγρό-διατροφικού παραγωγικού συστήματος. Ενδεικτικά, αναφέρουμε την προσέγγιση του ζητήματος από τον Heron, σύμφωνα με τον οποίο «ο κάθε κρίκος της αγρό-διατροφικής αλυσίδας από το αγρόκτημα μέχρι και το σημείο λιανικής πώλησης αντιπροσωπεύει ολοένα και περισσότερο ένα συμπλεγμένο τεχνικό-οικονομικό και πολύ-περιφερειακό παραγωγικό σύστημα που στηρίζεται στην προσθήκη ή υποκατάσταση βιομηχανικών ή βιοβιομηχανικών διαδικασιών και προϊόντων»⁴. Έτσι, *οι νέες ανταγωνιστικές συνθήκες που επικρατούν σε παγκόσμιο επίπεδο τείνουν να εξαφανίσουν τα παραδοσιακά όρια μεταξύ αγροτικού τομέα και βιομηχανίας τροφίμων.*

Σε ότι αφορά τις νέες, αυξημένες απαιτήσεις των καταναλωτών, δεν συνδέονται αποκλειστικά με την ποιότητα των προϊόντων. Πολλές φορές, το κριτήριο αξιολόγησης των προϊόντων αφορά άμεσα στις συνθήκες παραγωγής και τις εξωτερικές επιπτώσεις των τελευταίων ως προς το περιβάλλον, την μεταχείριση των ζώων κτλ..

³ Dictionnaire des Sciences Economiques, 2001

⁴ Lee Heron, Globalized Agriculture, 1993

Οι προτιμήσεις αυτές, που μεταφράζονται σε πιέσεις προς τους παραγωγούς δεν ασκούνται πάντα από τους ίδιους τους καταναλωτές (σε ατομικό επίπεδο) αλλά και από τα *watchdog groups* (επιτροπές που ελέγχουν την προστασία δικαιωμάτων ή την τήρηση της δεοντολογίας σε καταναλωτικά ή περιβαλλοντικά ή άλλα ζητήματα). Οι επιχειρήσεις είναι πλέον υποχρεωμένες να απαντήσουν στις νέες απαιτήσεις και πιέσεις των καταναλωτών, γεγονός που αποτελεί πρόσθετο κόστος και ευθύνη για το αγρό-διατροφικό παραγωγικό σύστημα. Παράλληλα, η αύξηση του ανταγωνισμού, ως αποτέλεσμα της ελευθέρωσης των διεθνών αγορών και των οικονομικών δραστηριοτήτων επιβάλλει στις επιχειρήσεις να προσφέρουν προϊόντα σε ανταγωνιστικές τιμές πώλησης. Η απόκριση των επιχειρήσεων στα χαρακτηριστικά και τις απαιτήσεις των νέων ανταγωνιστικών συνθηκών οδηγεί στην υιοθέτηση εκ μέρους τους των πρακτικών του *Efficient Consumer Response* (E.C.R). Η έννοια της *αποδοτικής απόκρισης στον καταναλωτή* (E.C.R) και η υιοθέτηση της από μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων αποτελεί τον κύριο μεταδότη των διαρθρωτικών αλλαγών στο αγρό-διατροφικό παραγωγικό σύστημα της Ευρώπης⁵. Οι τεχνικές και πρακτικές της E.C.R, εμπνευσμένες από την βιομηχανική παράδοση της Ιαπωνίας και καθιερωμένες καταρχήν στην Ιταλία και την Αγγλία, αποτελούν την απάντηση μεγάλου αριθμού επιχειρήσεων στις νέες ανταγωνιστικές προκλήσεις.

Η E.C.R μας παραπέμπει, πρώτον, στην χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας, και δεύτερον, στην υιοθέτηση συνεταιριστικών / συνεργικών συμπεριφορών όσον αφορά την διεύθυνση και την διαχείριση της προσφοράς καθ' όλο το μήκος της αλυσίδας, από την πρώτη ύλη και την μεταποίηση μέχρι την διανομή και την κατανάλωση⁶. Η E.C.R αποτελείται από ένα σύνολο παραγωγικών πρακτικών που έχουν σαν βάση την αμοιβαία εμπιστοσύνη, την δημιουργία συνεργικών οργανώσεων, την καινοτομία, τον επιμερισμό της πληροφορίας, τον καταμερισμό των κερδών και απωλειών.

Είναι γενικότερα αποδεκτό ότι η ανάπτυξη τέτοιων πρωτοβουλιών οδηγεί σε δύο αποτελέσματα. Πρώτον, σε αλλαγές στην διάρθρωση των αγορών και στην μείωση του ανταγωνισμού, στην μείωση του αριθμού των πωλητών (συγκέντρωση), στην αύξηση των αποκλειστικών συνεργασιών και στην αύξηση της ροής πληροφοριών. Δεύτερον, στην *κάθετη ολοκλήρωση*⁷. Η καθετοποίηση ή κάθετη ολοκλήρωση

⁵ Poole, 1997

⁶ Poole, 1997

⁷ Τη σημασία της κάθετης ολοκλήρωσης ως στρατηγική προσαρμογής του παραγωγικού συστήματος της βιομηχανίας τροφίμων επιβεβαιώνουν οι διεθνείς οργανισμοί (ΟΟΣΑ, 1998) και επιτροπές εθνικής και τοπικής εμβέλειας στην Γαλλία, στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Αγγλία (Commission des

του αγρό-διατροφικού παραγωγικού συστήματος, μάς παραπέμπει στην δημιουργία των προαναφερόμενων συμπλεγμάτων ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων.

Η προσέγγιση των ζητημάτων του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος με όρους καθετοποίησης έχει ύψιστη σημασία για την προώθηση αναπτυξιακών ενεργειών σε τοπικό επίπεδο: η οργάνωση της παραγωγής σε αλυσίδες ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων επιτρέπει την αντιμετώπιση των *οργανωτικών* και *ρυθμιστικών* προβλημάτων και παράλληλα διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό τον ποιοτικό έλεγχο καθ' όλη το μήκος της παραγωγικής αλυσίδας.

Η οργάνωση σε αλυσίδες ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων, αφορά το σύνολο των παραγόντων της επιχείρησης, των παραγωγικών δραστηριοτήτων, της χρηματοδότησης, της εμπορίας κλπ που συμβάλλουν στην διαμόρφωση και την μεταφορά ενός προϊόντος ή ενός συνόλου προϊόντων μέχρι το τελικό σημείο χρήσης. Αφορά επίσης στους μηχανισμούς προσαρμογής των ροών των προϊόντων και των συντελεστών παραγωγής⁸:

Η ανταγωνιστικότητα επηρεάζεται καθοριστικά από την παραπάνω στρατηγική συγκρότησης αγρο-διατροφικών αλυσίδων. Συνδέεται άμεσα με των συνεργικές δράσεις τόσο στο εσωτερικό όσο και μεταξύ των αλυσίδων ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων (*filieres*). Ως παράδειγμα αναφέρουμε την στρατηγική «αναρρίχησης στους ανώτερους κρίκους της αλυσίδας» (*remontée de filiere*) που χρησιμοποίησαν με επιτυχία οι Νέες Βιομηχανικές Χώρες (Νότια Κορέα, Ταϊβάν, Χονγκ-Κονγκ, Σιγκαπούρη). Η εν λόγω στρατηγική αποσκοπεί στον προοδευτικό έλεγχο όλων των τμημάτων της αλυσίδας ανωφερών / κατωφερών δραστηριοτήτων και στην εγκατάσταση των κρίκων που λείπουν.

2.2.1. Οι εξελίξεις στις διεθνείς αγορές τροφίμων

Η παραγωγή τροφίμων θα αντιμετωπίσει κατά την διάρκεια των επομένων δύο δεκαετιών δύο σημαντικές τάσεις: την αυξανόμενη απελευθέρωση των εμπορικών συναλλαγών στα διατροφικά προϊόντα και την αύξηση της παγκόσμιας διατροφικής ζήτησης. Σε ότι αφορά την αύξηση της παγκόσμιας διατροφικής ζήτησης, προβλέπεται ότι το 2010 ο παγκόσμιος πληθυσμός θα υπερβεί τα 7 δισεκατομμύρια κατοίκους ενώ η αύξηση του συνολικού πληθυσμού στον πλα-

affaires économiques & du Plan, SENAT 1999), (Commission «Developpement économique et recherche», Conseil économique et social régional de la Bretagne, 2001), (Food marketing policy center, University of Connecticut, 1997).

⁸ Adepta, 2001

νήτη θα κυμαίνεται περί τα 80 εκατομμύρια ανθρώπους ετησίως. Παράλληλα, μελέτες διεθνών οργανισμών δείχνουν ότι η διατροφική ζήτηση των αναπτυσσόμενων χωρών θα αυξάνεται με ρυθμό της τάξης των 2.6% ετησίως. Η εκτίμηση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι διανοίγονται σημαντικές προοπτικές για το διεθνές εμπόριο τροφίμων και την παραγωγή τροφίμων και ποτών: για παράδειγμα, η κατανάλωση κρέατος και δημητριακών της Κίνας αναμένεται να αυξηθεί κατά 85% και 30% αντίστοιχα κατά την διάρκεια των είκοσι επομένων ετών⁹. Εφόσον οι παραπάνω προβλέψεις αποδειχθούν ορθές, αναμένονται ριζικές αλλαγές στον χάρτη του διεθνούς εμπορίου τροφίμων: οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι σήμερα στο σύνολο τους καθαροί εξαγωγείς αγροτικών προϊόντων, ενώ στον νέο διατροφικό χάρτη θα είναι πλέον καθαροί εισαγωγείς, είτε αγροτικών προϊόντων είτε τυποποιημένων τροφίμων. Παράλληλα, αξίζει να σημειώσουμε το γεγονός ότι οι παραπάνω χώρες θα περάσουν από μια διατροφή βασισμένη σε φυτικές πρωτεΐνες σε νέες διατροφικές συνήθειες με κύριο χαρακτηριστικό την αύξηση των ζωικών πρωτεϊνών.

Οι επιπτώσεις αυτών των εξελίξεων στις χώρες του ΟΟΣΑ είναι οι εξής: οι νέες αυξημένες εισαγωγές που θα πραγματοποιηθούν από τον αναπτυσσόμενο κόσμο θα επιτρέψουν στις χώρες του ΟΟΣΑ -των οποίων οι εγχώριες και περιφερειακές αγορές είναι σε στασιμότητα- να προσεγγίσουν νέες αγορές με ενδιαφέρουσες προοπτικές για τις εξαγωγές τους αλλά και να πραγματοποιήσουν άμεσες επενδύσεις.

Ωστόσο, με βάση τις εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ, οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δύσκολα θα επωφεληθούν από την ανάδειξη των νέων εξαγωγικών δυνατοτήτων με κατεύθυνση τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η παραπάνω πρόβλεψη βασίζεται στο γεγονός ότι τόσο οι Ηνωμένες Πολιτείες όσο και οι χώρες με άκρως φιλελεύθερη πολιτική σε θέματα εξαγωγών δημητριακών και βοοειδούς κρέατος όπως η Αργεντινή, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία, θα κατακτήσουν κατά πάσα πιθανότητα τις νέες αγορές λόγω καλύτερων τιμών και καταλληλότερης εξαγωγικής πολιτικής. Αυτές οι εξελίξεις, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το ευρωπαϊκό αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα πρέπει να «απεγκλωβιστεί» από την εσωτερική αγορά, αναμένεται να οδηγήσουν στην αύξηση των ανταγωνιστικών πιέσεων που δέχονται οι Ευρωπαίοι παραγωγοί τροφίμων.

2.2.1.1. Αλλαγές στην ρύθμιση του διεθνούς εμπορίου τροφίμων

Τρεις είναι οι θεσμικοί-ρυθμιστικοί παράγοντες που έχουν άμεσες επιπτώσεις στην

⁹ Pinstруп Andersen, International Food Policy Research Institute

μελλοντική πορεία του ευρωπαϊκού αγρό-διατροφικού συμπλέγματος: Πρώτον, οι μεταρρυθμίσεις στην Ευρωπαϊκή Κοινή Αγροτική Πολιτική (1992 και 1999), δεύτερον, η αναμενόμενη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, και τρίτον, οι κατευθύνσεις που καθορίζονται από τις πολυμερείς διαπραγματεύσεις στα πλαίσια του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου.

(α) Η μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής του 1992 (μεταρρύθμιση McSharry) εκφράζει την προσπάθεια για αναπροσανατολισμό των μέτρων και ενεργειών που αποσκοπούν στην στήριξη του πρωτογενή τομέα: η πολιτική στήριξης των τιμών του αγροτικού τομέα αντικαθίσταται από μια πολιτική άμεσης στήριξης του αγροτικού εισοδήματος. «Υπήρξε μετατόπιση -σε κάποιο βαθμό- της πολιτικής, από την στήριξη των τιμών (εγγυημένες τιμές) προς τις άμεσες εισοδηματικές μεταβιβάσεις»¹⁰. Παράλληλα, προωθούνται η προστασία του περιβάλλοντος και η αξιοποίηση των φυσικών πόρων της υπαίθρου (αναδάσωση των αγροτικών εκτάσεων και ανάπτυξη του τουρισμού στην ύπαιθρο). Η μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής του 1999 (στα πλαίσια της Agenda 2000) εντάσσεται στην ίδια λογική με την μεταρρύθμιση του 1992 και στοχεύει στην αντιμετώπιση μελλοντικών προκλήσεων που σχετίζονται με τις δομικές ανισοροπίες ορισμένων αγορών, με την προοπτική διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την συνεχή απελευθέρωση του διεθνές εμπορίου αγροτικών προϊόντων σαν αποτέλεσμα των Πολυμερών Διαπραγματεύσεων του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ).

Στα πλαίσια αυτών των μεταρρυθμίσεων ως πλέον σημαντικές διακρίνουμε:

- την περαιτέρω μείωση των θεσμικών τιμών. Συνοπτικά, η μεταρρύθμιση του 1999 (Σύνοδος Κορυφής του Βερολίνου) επέφερε την μείωση των θεσμικών τιμών κατά 20% για τα βοοειδή και κατά 15% για τα δημητριακά και τα γαλακτοκομικά προϊόντα,
- την εισαγωγή της έννοιας της «Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης του Αγροτικού Χώρου», την αναγνώριση δηλαδή της ανάγκης πολυσθενούς δραστηριότητας των μελών των αγροτικών οικογενειών και της αναζήτησης μη αγροτικού εισοδήματος στις ίδιες τις αγροτικές περιοχές (Μωϋσίδης 2000),
- την διατήρηση των ποσοτώσεων στην παραγωγή προϊόντων.

Οι παραπάνω εξελίξεις ωφελούν την βιομηχανία τροφίμων, αφού το κόστος των πρώτων υλών μειώνεται (οι αγροτικές πρώτες ύλες εναρμονίζονται με τις παγκόσμιες τιμές) με αποτέλεσμα την αύξηση των περιθωρίων κέρδους των βιομηχανικών ε-

¹⁰ Μωϋσίδης 2000

πιχειρήσεων τροφίμων στην ευρωπαϊκή αγορά και την μείωση των τιμών των ευρωπαϊκών προϊόντων διατροφής στις αγορές των χωρών εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης (αύξηση της ανταγωνιστικότητας τιμής).

(β) Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς ανατολάς, θα επιφέρει μια σειρά από σημαντικές αλλαγές στην υπάρχουσα ευρωπαϊκή αγορά τροφίμων: πρώτον, η διεύρυνση θα αυξήσει τον ευρωπαϊκό πληθυσμό κατά 25% και παρουσιάζει συνεπώς σημαντικές ευκαιρίες επέκτασης για τον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών των λοιπών ευρωπαϊκών χωρών, ιδιαίτερα της νότιας Ευρώπης. Δεύτερον, αναμένεται να βελτιωθεί η ικανότητα προμήθειας πρώτων υλών σε καλύτερες τιμές. Ωστόσο, το γενικότερα χαμηλό επίπεδο τιμών στις εντασσόμενες χώρες θα επιφέρει κατά πάσα πιθανότητα και σημαντική αύξηση των ανταγωνιστικών πιέσεων (με δεδομένο και ότι κυβερνήσεις χωρών όπως η Ουγγαρία και η Πολωνία έχουν θέσει σαν στόχο την ανάπτυξη της βιομηχανίας τροφίμων).

Με την ένταξη των υποψηφίων χωρών, οι αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης αναμένεται να είναι οι εξής:

- η σημαντική επέκταση της ευρωπαϊκής εγχώριας αγοράς,
- η αύξηση του αριθμού καταναλωτών. Το εισόδημα των τελευταίων αν και αρχικά χαμηλό αναμένεται να αυξηθεί με ταχείς ρυθμούς,¹¹
- η ενίσχυση της δημογραφικής ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς οι χώρες της διεύρυνσης παρουσιάζουν μεγαλύτερους ρυθμούς δημογραφικής ανάπτυξης,
- η περαιτέρω κατάτμηση των αγορών (μεγαλύτερη ποικιλία στα χαρακτηριστικά της ζήτησης).

(γ) Η απελευθέρωση των αγορών που συνδέονται με το αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα εκκίνησε ουσιαστικά με την ολοκλήρωση του Uruguay Round (1986-1994). Η Ευρωπαϊκή Ένωση υπέγραψε το 1994 στην κατάληξη του «γύρου της Ουρουγουάης» την Συμφωνία για τα Αγροτικά Προϊόντα. Στην συμφωνία αυτή προβλέπεται

- η αποδυνάμωση της στήριξης του αγροτικού τομέα,
- η κατάργηση των Μεταβλητών Δασμών Εισαγωγής και η μετατροπή τους σε απλούς δασμούς συγκεκριμένου ύψους,
- η μείωση του όγκου των επιδοτούμενων εξαγωγών,
- η μείωση των επιτρεπόμενων χρηματικών ποσών των εξαγωγικών επιδοτή-

¹¹ Food marketing policy center, University of Connecticut, 1997

σεων.

Οι αγορές τροφίμων υπήρξαν από τις πιο προστατευόμενες οικονομικές δραστηριότητες σε διεθνές επίπεδο. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατηγορήθηκε ότι διατάρασσε το διεθνές εμπόριο αγροτικών προϊόντων. Χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία ασκούν πιέσεις για την μείωση του προστατευτισμού στην γεωργία.

Σήμερα, ο διάδοχος του GATT, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου προβάλλει ως προτεραιότητα την συνέχιση και την ολοκλήρωση της φιλελευθεροποίησης με την Υπουργική Συνεδρίαση της Doha (Κατάρ, Νοέμβριος 2001). Η απόφαση της Doha επιβεβαιώνει εκ νέου τον μακροπρόθεσμο στόχο της Συμφωνίας του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, δηλαδή την δημιουργία ενός ισότιμου εμπορικού συστήματος βασισμένου στις αρχές της αγοράς. Η επίτευξη του στόχου αυτού προϋποθέτει την υιοθέτηση ενός προγράμματος ριζικών μεταρρυθμίσεων, ώστε να αρθούν οι περιορισμοί και να εξαλειφθούν οι αλλοιώσεις που επιδρούν αρνητικά στην λειτουργία των παγκόσμιων αγορών αγροτικών προϊόντων. Σύμφωνα με την απόφαση της Doha (2001), οι κυβερνήσεις των χωρών δεσμεύονται να συμμετάσχουν σε κύκλους διαπραγματεύσεων που θα αποσκοπούν:

- στην σημαντική βελτίωση της πρόσβασης στις αγορές.
- στην δραστική μείωση όλων των εξαγωγικών επιδοτήσεων με στόχο τη οριστική κατάργησή τους,
- στην σημαντική μείωση των εσωτερικών επιδοτήσεων εφόσον έχουν αρνητικές επιπτώσεις στις διεθνείς εμπορικές ανταλλαγές.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου έχει θέσει ως προθεσμία την 1^ο Ιανουαρίου του 2005 για την επίτευξη μιας κοινής συμφωνίας μεταξύ των εμπλεκόμενων χωρών.

Ανακεφαλαιώνοντας, το νέο τοπίο στις παγκόσμιες αγορές τροφίμων και ποτών χαρακτηρίζεται από:

- την αναμενόμενη σημαντική αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού,
- την συνακόλουθη αύξηση της παγκόσμιας ζήτησης τροφίμων,
- τις προοπτικές ανάπτυξης της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών που προκύπτουν από την παραπάνω τάση,
- τον αναπροσανατολισμό των μηχανισμών της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής προς νέες μορφές άμεσης στήριξης του αγροτικού εισοδήματος,
- τις πρωτοβουλίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, κατά τη διάρκεια

των επόμενων ετών, για την μείωση του προστατευτισμού στις διεθνές ανταλλαγές αγροτικών προϊόντων,

- την προς Ανατολάς διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία αφενός μεν θα επεκτείνει τα όρια της ευρωπαϊκής κοινής αγοράς αυξάνοντας έτσι και τις προοπτικές ανάπτυξης των επιχειρήσεων του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος, αφετέρου δε, θα ευνοήσει -κατά πάσα πιθανότητα- την αύξηση των ανταγωνιστικών πιέσεων με την εισροή φθηνών αγροτικών προϊόντων στις ευρωπαϊκές αγορές,

Η γνώση των παραπάνω τάσεων αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για το σχεδιασμό και την προώθηση αναπτυξιακών πρωτοβουλιών σε κοινοτικό, εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο.

2.2.2. Οι αλλαγές στην πλευρά της ζήτησης: οι αυξανόμενες απαιτήσεις των καταναλωτών σε θέματα διατροφής

Mια κοινή διαπίστωση που διατρέχει την διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με την εξέλιξη των δομών του αγρό-διατροφικού παραγωγικού συστήματος, είναι ότι η διαμόρφωση των παραγωγικών διαδικασιών ορίζεται, πλέον, σε μεγάλο βαθμό από τις εκφραζόμενες ανάγκες του καταναλωτή. Πιο συγκεκριμένα, οι παραγωγικές διαδικασίες των αγρο-διατροφικών αλυσίδων καθορίζονται όλο και περισσότερο από την «συμπεριφορά του καταναλωτή» (είναι «consumer-driven») σε αντίθεση με τα παλαιότερα παραγωγικά μοντέλα που ήταν σε μεγάλο βαθμό βασισμένα στις κατευθύνσεις των παραγωγών (ήταν «producer-driven»)¹². Μια τέτοια προσέγγιση οδήγησε στην έννοια της «αποδοτικής απόκρισης στον καταναλωτή» (ECR: Efficient Consumer Response).

Σύμφωνα με τον Poole (1997), «η αποδοτική απόκριση στις απαιτήσεις του καταναλωτή αποτελεί τον σύγχρονο μεταδότη των δομικών αλλαγών στις αγορές τροφίμων». Ο ορισμός του «νέου παραγωγικού υποδείγματος» έρχεται να συμπληρώσει τα παραπάνω: το *νέο παραγωγικό υπόδειγμα*, στο οποίο αναφερθήκαμε εκτενώς στο 4^ο Κεφάλαιο, Μέρος I, Τμήμα A της μελέτης, βασίζεται στην εφαρμογή νέων οργανωτικών αρχών που προάγουν την προσαρμοστικότητα των επιχειρήσεων στις μεταβολές της διεθνούς συγκυρίας και στις απαιτήσεις της ζήτησης. Βασίζεται επίσης στην καινοτομία και την βελτίωση της ποιότητας, τόσο των διαδικασιών παραγωγής όσο και των προϊόντων.

Ως εκ τούτου, η ανάλυση των χαρακτηριστικών της ζήτησης αποτελεί το σημα-

¹² Gereffi (1994)

ντικότερο, ενδεχομένως, στάδιο για την προώθηση της ιδιωτικής επιχειρηματικής δράσης και των αναπτυξιακών πρωτοβουλιών.

Οι αλλαγές στα καταναλωτικά πρότυπα των κατοίκων της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνδέονται με το σχετικά υψηλό διαθέσιμο εισόδημα ανά κεφαλή και την συνακόλουθη στροφή προς προϊόντα ανώτερης ποιότητας, την ύπαρξη ενός περισσότερο μορφομένου και «τολμηρού» καταναλωτή, με τις μεταβαλλόμενες δημογραφικές δομές των ευρωπαϊκών κοινωνιών (στο σύνολο των χωρών του ΟΟΣΑ, ο μέσος όρος ηλικίας του πληθυσμού θα αυξηθεί απότομα λόγω της γενιάς του «baby-boom»), με την αύξηση του ποσοστού των μονοπρόσωπων ή ολιγομελών νοικοκυριών, με την έξοδο περισσότερων γυναικών στην αγορά εργασίας και την συνακόλουθη εξωτερική παραδοσιακών οικιακών εργασιών, με την άνοδο της γενικής ανησυχίας των πολιτών για τα ζητήματα οικολογίας και τα ζητήματα υγείας.

Οι παραπάνω παράγοντες οδηγούν¹³ στην αυξανόμενη κατάτμηση των αγορών, στην εμφάνιση νέων προϊόντων (ανανέωση και διαφοροποίηση των προϊόντων), στην σημαντική θέση της διαφήμισης στα πλαίσια των νέων ανταγωνιστικών συνθηκών, στην ζήτηση για προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας, στην ζήτηση για πιο λειτουργικά (εξυπηρετικά) προϊόντα διατροφής (όπως π.χ. τα παρασκευασμένα), στην εντονότερη παρουσία και στην μεγαλύτερη ποικιλία «εθνικών» διατροφικών προϊόντων, στην αύξηση της κατανάλωσης εκτός εστίας (ύπαρξη περισσότερων και μικρότερων νοικοκυριών), στην αυξανόμενη ευαισθησία όσον αφορά τις θρεπτικές ιδιότητες του προϊόντος, στην αυξανόμενη ευαισθησία σε θέματα υγειονομικής ποιότητας (είτε αυτό αφορά στην παραγωγή, είτε στην διανομή του προϊόντος), στην ζήτηση για υπηρεσίες διανομής έτοιμων γευμάτων.

Μια αμερικανική παρουσίαση των σύγχρονων τάσεων (Department of agricultural & economic resources, University of Arizona, 1997) έχει ως εξής: αυξανόμενη κατανάλωση φρέσκων λαχανικών και τροπικών φρούτων, μεγαλύτερη ζήτηση για προϊόντα μιας μερίδας (ατομικά προϊόντα) μεταξύ 200 και 300 γραμμαρίων, μείωση της κατανάλωσης ζάχαρης, μείωση της κατανάλωσης βοοειδούς κρέατος και αύξηση στην κατανάλωση «λευκών» κρεάτων, αύξηση των γευμάτων εκτός κατοικίας.

Εντείνονται, ιδιαίτερα, οι απαιτήσεις των καταναλωτών σε θέματα οικολογικού ενδιαφέροντος: τόσο οι ευρωπαίοι όσο και αμερικανοί καταναλωτές εκφράζουν αυξανόμενη επιθυμία για αγορά προϊόντων που έχουν παραχθεί με «οικολογικά ευαί-

¹³ Nigel, 1997

σθητες διαδικασίες»¹⁴. Η προτίμηση για προϊόντα βιολογικής καλλιέργειας παρουσιάζει βεβαίως ανοδική τάση στην ευρωπαϊκή αγορά. Ωστόσο, η τάση αυτή παρεμποδίζεται από τις υψηλές τιμές τους (30% με 50% παραπάνω από τα αντίστοιχα μη οργανικά προϊόντα) (ΟΟΣΑ, 1998).

Οι οικολογικές ανησυχίες των καταναλωτών και των watchdog groups (δηλαδή των επιτροπών που ελέγχουν την προστασία δικαιωμάτων ή την τήρηση της δεοντολογίας σε καταναλωτικά ή περιβαλλοντικά ή άλλα ζητήματα) αφορούν τόσο στα ίδια τα διατροφικά προϊόντα όσο και τις συνδεδεμένες με αυτά παραγωγικές διαδικασίες. Αναλυτικότερα, το οικολογικό ενδιαφέρον της ζήτησης επικεντρώνεται:

- στην ύπαρξη «οικολογικά ευαίσθητων» και βιώσιμων παραγωγικών πρακτικών,
- στην κατάργηση των εντατικών κτηνοτροφικών παραγωγικών διαδικασιών. Ο καταναλωτής αποδέχεται ολοένα και λιγότερο τις συγκεκριμένες μορφές κτηνοτροφίας. Οι κτηνοτροφικές μονάδες που δεν θα προσαρμοστούν στις προαναφερόμενες ευαισθησίες / απαιτήσεις κινδυνεύουν να κατηγορηθούν από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τους συλλόγους καταναλωτών, με σοβαρές συνέπειες για την πώληση των προϊόντων τους¹⁵.
- στην υγειονομική ποιότητα και τη θρεπτική αξία των προϊόντων. Ο πρόσφατος πολλαπλασιασμός των παρατηρουμένων διατροφικών ατυχημάτων (σπογγώδης εγκεφαλοπάθεια των βοοειδών, κρίση διοξίνης, ίχνη σαλμονέλας σε βοδινό κρέας, μόλυνση τυρο-γαλακτοκομικών προϊόντων κλπ) ενισχύει τις απαιτήσεις των καταναλωτών σε θέματα υγειονομικής ποιότητας.

Στις παραπάνω οικολογικές και υγειονομικές απαιτήσεις των καταναλωτών προστίθεται μια σειρά κοινωνικοοικονομικών περιορισμών με πιο «παραδοσιακό» χαρακτήρα, όπως π.χ. η απαίτηση για αποδεδειγμένα δίκαιες τιμές για τους καταναλωτές.

Εν κατακλείδι, οι αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης στην βιομηχανία τροφίμων συμπίπτουν σε γενικές γραμμές με την εξάντληση της δυναμικής που τροφοδότησε για περισσότερο από τρεις δεκαετίες το μεταπολεμικό μοντέλο ανάπτυξης (ο «φορντισμός»). Τα χαρακτηριστικά της ζήτησης στα πλαίσια του μοντέλου αυτού παρέπεμπαν στην μαζική κατανάλωση, σε ελάχιστη διαφοροποίηση των προϊόντων και σε

¹⁴ Arec 1997, Poole 1997, ΟΟΣΑ 1998, Commission des affaires economiques et du Plan, SENAT, 1999

¹⁵ Commission des affaires economiques et du Plan, SENAT, 1999

υψηλή ελαστικότητα της ζήτησης ως προς την τιμή¹⁶. Ο σημερινός καταναλωτής, όμως, είναι σαφώς πιο ευαίσθητος ως προς την διαφοροποίηση των προϊόντων, οι προτιμήσεις του μεταβάλλονται πολύ συχνότερα, και νέες ευαίσθησιες οικολογικού, θρεπτικού και υγειονομικού χαρακτήρα επηρεάζουν καθοριστικά τις διατροφικές προτιμήσεις του. Η κατανόηση και αφομοίωση αυτών των αλλαγών από την πλευρά των επιχειρήσεων (ή και από τους εθνικούς / τοπικούς φορείς) καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ανταγωνιστικότητα μιας περιοχής στα πλαίσια του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Η παραγωγή μεταμορφώνεται επειδή έχει αλλάξει η συμπεριφορά του καταναλωτή, δεν είναι πλέον producer-driven, αλλά τοποθετεί τις προτιμήσεις και τις απαιτήσεις του καταναλωτή στο κέντρο των παραγωγικών πρακτικών – γίνεται επομένως consumer-driven. Απαιτήσεις σε θέματα υγειονομικής ασφάλειας των προϊόντων, σε θέματα θρεπτικής αξίας των τροφίμων (οργανοληπτική και θρεπτική ποιότητα των τροφίμων) και σε θέματα σεβασμού προς το περιβάλλον και την μεταχείριση των ζώων (στα πλαίσια των παραγωγικών διαδικασιών), καθώς και η σταδιακή ανάδειξη νέων διαιτητικών συνηθειών στις χώρες του ΟΟΣΑ (αυξανόμενη κατανάλωση φρέσκων λαχανικών, μείωση της κατανάλωσης βοοειδούς κρέατος, μείωση της κατανάλωσης ζάχαρης, κτλ) πρέπει επομένως να τίθενται στο επίκεντρο κάθε στρατηγικού σχεδίου των αγρο-διατροφικών συμπλεγμάτων.

2.2.3. Οι αλλαγές στην πλευρά της προσφοράς: ο ρόλος των κάθετων σχέσεων

Mε βάση την διεθνή βιβλιογραφία, οι πιο αποδοτικές επιχειρήσεις της βιομηχανίας τροφίμων θα είναι αυτές που θα έχουν επιτύχει τη ανάπτυξη σταθερών σχέσεων με τις επιχειρήσεις των ανιόντων και κατιόντων κλάδων (ανωφερείς και κατωφερείς δραστηριότητες), την ανάδειξη και την σταθεροποίηση ποιοτικών χαρακτηριστικών γύρω από μια ισχυρή εμπορική ονομασία, την συνεχή προώθηση καινοτομικών δράσεων. Κεντρικό ρόλο σε μια τέτοια στρατηγική κατέχει το «ανθρώπινο κεφάλαιο» (ΟΟΣΑ, 1998).

Η έκθεση για λογαριασμό της γαλλικής γερουσίας με θέμα το μέλλον της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών (1999) παρατηρεί ότι «για να επιβιώσουν στα πλαίσια του νέου παγκοσμιοποιημένου διατροφικού περιβάλλοντος, εντός του οποίου ο καταναλωτής θα επιβάλλει ολοένα και περισσότερο τις προσωπικές απαιτήσεις του, και με αυξημένη την παρουσία των νέων τεχνολογιών, οι επιχειρήσεις της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών θα πρέπει να προβούν σε ριζικές αλλαγές των παραγωγι-

¹⁶ Mouhoud, 1998

κών πρακτικών τους. Να πιστεύουμε πως η απλή απόκτηση μιας πιστοποίησης τύπου ISO 9000, η διατήρηση των κερδών από τις εξαγωγές και η υπογραφή συμβολαίων συνεργασίας με τις μεγάλες εταιρίες της διανομής αρκούν για την αντιμετώπιση των προκλήσεων του διεθνούς ανταγωνισμού, των ριζικών αλλαγών των καταναλωτικών συνηθειών και των αμετάκλητων απαιτήσεων σε θέματα υγειονομικής και θρεπτικής ποιότητας αποτελεί τραγικό σφάλμα. Αναμφισβήτητα, η κάθε επιχείρηση θα πρέπει να σχεδιάσει την δική της βιομηχανική στρατηγική. Ωστόσο, οι αλλαγές που παρατηρούμε σήμερα απαιτούν μια ουσιαστική αλλαγή νοοτροπίας, την μεταβολή της συμπεριφοράς του συνόλου των παραγόντων του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών όπως και των σχετικών πολιτικών. Δεν αρκεί ο έλεγχος των ανωφερών δραστηριοτήτων και η «υποταγή» στα κατωφερή τμήματα. Αντιθέτως, προέχει η δημιουργία μιας πραγματικής αλυσίδας αξιοποίησης των υπαρχόντων πόρων και παραγωγικών δυνάμεων. Δεν μπορούμε να εστιάζουμε την προσοχή μας στην εσωτερική αγορά ή να επικεντρωνόμαστε αποκλειστικά στις εξαγωγικές δραστηριότητες. Οφείλουμε να κατακτήσουμε εκ νέου την εγχώρια αγορά με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μας στις ευρωπαϊκές και διεθνείς αγορές. Δεν αρκεί να στηριζόμαστε στην μέγιστη υγειονομική ποιότητα των προϊόντων και να παρέχουμε την ελάχιστη οργανοληπτική / θρεπτική ποιότητα. Στόχο μας πρέπει να αποτελεί η παροχή της μέγιστης ποιότητας και ασφάλειας για την πλήρη ικανοποίηση των καταναλωτών. Δεν μπορούμε να συνεχίζουμε να ξοδεύουμε όσον δυνατόν λιγότερα χρήματα για την κατάρτιση του εργατικού δυναμικού και την έρευνα και την καινοτομία αλλά οφείλουμε να αντιληφθούμε την πρωταρχική σημασία των συγκεκριμένων παραγόντων για την ανταγωνιστικότητα της βιομηχανίας τροφίμων. Τέλος, οι δημόσιες αρχές οφείλουν να συμμετάσχουν ενεργά στην διατήρηση των κανόνων και την προώθηση του διαλόγου και της συνεργασίας μεταξύ των παραγωγικών φορέων της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Αυτές είναι οι προϋποθέσεις για την προσαρμογή της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στα νέα παραγωγικά και ανταγωνιστικά δεδομένα» (Commission des affaires économiques et du Plan, SENAT, 1999).

Από τις παραπάνω θέσεις προκύπτει η σημασία που έχουν, για το μέλλον της αγρο-διατροφικής αλυσίδας, η συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων, η οριζόντια ολοκλήρωση, η έρευνα και καινοτομία, η κατάρτιση στα πλαίσια των νέων παραγωγικών και ανταγωνιστικών συνθηκών, η χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας.

2.2.3.1. Οι κάθετες σχέσεις: η σημασία του συντονισμού μεταξύ ανιόντων και κατιόντων κλάδων

Η εγκατάσταση κάθετων σχέσεων είναι πρωταρχικής σημασίας για την μελλοντική ανάπτυξη του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο. Για να προσφέρει ποικιλία προϊόντων με σταθερή ποιότητα στους καταναλωτές της, μια αλυσίδα διανομής θα προτιμήσει την ασφάλεια που παρέχει η σταθερή συνεργασία με έναν ή περισσότερους ειδικευμένους παραγωγούς (σε αντίθεση με τους κινδύνους που παρουσιάζουν οι αγοροπωλησίες σε ανοιχτές αγορές). Από την πλευρά της προσφοράς, ο παραγωγός είναι σε θέση να παράγει την ζητούμενη ποικιλία με σταθερά ποιοτικά χαρακτηριστικά εφόσον έχει σταθερές σχέσεις με τους προμηθευτές (σταθερότητα στην ποιότητα της πρώτης ύλης). Η ολοκλήρωση με τους κατιόντες κλάδους θα παρέχει στον παραγωγό μια σταθερή διέξοδο για τα προϊόντα του και μια πιθανή κάλυψη ως προς τις μεταβολές των τιμών. Η ύπαρξη σταθερών σχέσεων συνεργασίας επιτρέπει την εφαρμογή των αρχών της «ολοκληρωμένης διαχείρισης». Η αλυσίδα διανομής ή η μεταποιητική μονάδα μπορεί ανά πάσα στιγμή να ελέγχει την απαιτούμενη υγειονομική ή οργανοληπτική ποιότητα του προϊόντος. Τέλος, οι κάθετες σχέσεις επιτρέπουν την ακριβή και ταχεία κυκλοφορία της πληροφορίας από την διανομή στον παραγωγό με αποτέλεσμα την άμεση προσαρμογή της προσφοράς στην ζήτηση. Η ανάπτυξη κάθετων σχέσεων ενισχύει σε μεγάλο βαθμό την δυνατότητα μιας αγρο-διατροφικής αλυσίδας να αποκριθεί στις ποιοτικές απαιτήσεις του καταναλωτή. Η κάθετη ολοκλήρωση περιλαμβάνει την προεπεξεργασία των πρώτων υλών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανάγκη για την εξωτερίκευση (outsourcing) της συλλογής του γάλακτος με στόχο την επικέντρωση του ενδιαφέροντος των τυρο-γαλακτοκομικών επιχειρήσεων στις ενδιάμεσες και τελικές παραγωγικές διαδικασίες. Επιτυγχάνεται προσαρμογή των αγροτικών και αλιευτικών προϊόντων στις ιδιαίτερες ανάγκες της βιομηχανίας τροφίμων, προάγεται η ολοκληρωμένη διαχείριση, εμπλέκονται οι επιχειρήσεις της διανομής στον προγραμματισμό και τον σχεδιασμό των παραγωγικών κατευθύνσεων.

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση της σχέσεως μεταξύ κάθετης ολοκλήρωσης και ανταγωνιστικότητας των τροφίμων, θα αναφερθούμε στην συμβολή των κάθετων σχέσεων σε θέματα διασφάλισης της υγειονομικής ποιότητας. Βασικός στόχος της διατροφικής ασφάλειας είναι, πρώτον, η ελαχιστοποίηση των πηγών κινδύνου και των πιθανοτήτων ατυχήματος, και δεύτερον, η ενίσχυση των ικανοτήτων άμεσης επέμβασης σε περίπτωση ατυχήματος. Είτε πρόκειται για την άμεση παραγωγή νέων γνώσεων για την αντιμετώπιση νέων προβλημάτων, είτε για την αποτελεσματι-

κή αντίδραση σε τυχαία/ πρωτοεμφανιζόμενα περιστατικά, η διασφάλιση της ποιότητας εξαρτάται από τον συντονισμό και την συνεργασία των φορέων της αγρο-διατροφικής αλυσίδας. Ο κάθε φορέας κατέχει μια περιορισμένη μερίδα των γνώσεων, δεξιοτήτων και των δυνατοτήτων παρέμβασης που απαιτούνται για την επίλυση του προβλήματος¹⁷. Η διασφάλιση της ποιότητας μας παραπέμπει άμεσα στο συντονισμό των παραγωγικών φορέων γύρω από τρεις άξονες:

- την ελαχιστοποίηση των κινδύνων και της πιθανότητας μετάδοσης τους, με την αύξηση των ποιοτικών ελέγχων κατά την διάρκεια των παραγωγικών διαδικασιών και των ανταλλαγών. Για παράδειγμα, όταν η ανταλλαγή αφορά στην προμήθεια ενός ενδιάμεσου προϊόντος μεταξύ του αγρότη και της μεταποίησης, οι ενέργειες διασφάλισης πρέπει να στοχεύσουν στην ποιότητα (και την σταθερότητα της ποιότητας) της πρώτης ύλης. Επιδιώκεται έτσι η αξιοπιστία των αγροτικών παραγωγικών διαδικασιών.
- την άμεση ανταπόκριση σε έκτακτα περιστατικά, μέσω των διάχυσης των τμηματικών γνώσεων του κάθε παραγωγού και του κάθε κρίκου στο σύνολο της αγρο-διατροφικής αλυσίδας.
- την παροχή πληροφορίας στον τελικό καταναλωτή. Όταν η συναλλαγή αφορά τον παραγωγό και τον αγοραστή ενός τελικού προϊόντος, οφείλουμε να στηρίξουμε τον αγοραστή παρέχοντας του τις αναγκαίες πληροφορίες για την εξακρίβωση της ποιότητας του προϊόντος και την σύγκριση του με άλλα προϊόντα. Μια πολιτική ποιότητας στηρίζεται στην εγκυρότητα (ακρίβεια και τιμιότητα) της πληροφορίας για την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ καταναλωτή και παραγωγού. Η εφαρμογή μιας τέτοιας πρακτικής διευκολύνεται θεαματικά από τις κάθετες σχέσεις μεταξύ των διαφόρων κρίκων της αγρο-διατροφικής αλυσίδας.

Συμπερασματικά και αναφερόμενοι στα πλεονεκτήματα των κάθετων σχέσεων μεταξύ των βαθμίδων της αγρο – διατροφικής αλυσίδας, διακρίνουμε:

- την συμβολή της κάθετης ολοκλήρωσης στην ανάλυση και την διάχυση της πληροφορίας μεταξύ των τμημάτων της παραγωγικής αλυσίδας. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (1998), στα πλαίσια του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος, η συλλογή, ανάλυση και κυκλοφορία της πληροφορίας αποτελεί πιθανότατα το «νευραλγικό σημείο» για την ανταπόκριση των εμπλεκόμενων παραγωγικών φορέων στις μεταβαλλόμενες συνθήκες.

¹⁷ Valceschini, Nicolas 1995

- την συμβολή των κάθετων σχέσεων στην μείωση του κόστους των ενδιάμεσων αναλώσεων. Το παράδειγμα της εξωτερίκευσης (outsourcing) της προεπεξεργασίας των πρώτων υλών είναι χαρακτηριστικό.
- την διασφάλιση της ποιότητας των προϊόντων μέσω της επιβολής συγκεκριμένων διαδικασιών ποιοτικού ελέγχου και την διάθεση των επιμέρους, τμηματικών πληροφοριών στο σύνολο των εμπλεκόμενων παραγωγικών φορέων.

Ο κάθετος συντονισμός μεταξύ των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, των μεταποιητικών μονάδων και των αλυσίδων διανομής αποτελεί το πλέον κατάλληλο οργανωτικό σχήμα για την ανταπόκριση του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος στις σύγχρονες απαιτήσεις των αγορών σε θέματα υγειονομικής ποιότητας (ασφάλεια του προϊόντος) και διαφοροποίησης του προϊόντος (αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης). Παράλληλα, ο αυξημένος ανταγωνισμός απαιτεί την διάθεση προϊόντων με τα παραπάνω χαρακτηριστικά σε χαμηλές τιμές. Η μείωση του κόστους των ενδιάμεσων αναλώσεων (χάρη στην κάθετη ολοκλήρωση) επιτρέπει την άσκηση πολιτικής ανταγωνιστικών τιμών.

Η κάθετη ολοκλήρωση ωστόσο δεν αποτελεί την μοναδική μορφή συνεργασίας στα πλαίσια του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος. Η ανταπόκριση των επιχειρήσεων στις αυξανόμενες απαιτήσεις των σύγχρονων αγορών εξαρτάται παράλληλα και από την *οριζόντια συνεργασία*.

2.2.3.2. Η κάθετη και οριζόντια συνεργασία, μονόδρομος για την απάντηση στις σύγχρονες ανταγωνιστικές προκλήσεις

Πολλές μικρομεσαίες επιχειρήσεις των κλάδου τροφίμων αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα για την λύση των οποίων η οριζόντια συνεργασία αποτελεί την ορθή στρατηγική. Η οριζόντια συνεργασία αναφέρεται στην εκτέλεση κοινών ερευνητικών προγραμμάτων, την κοινή πρόσληψη ειδικευμένων επιστημόνων, την κοινή αξιολόγηση και προσέγγιση αγορών, την ευαισθητοποίηση και την κινητοποίηση των εμπλεκόμενων φορέων σε θέματα ποιότητας, περιβάλλοντος και καινοτομίας.

Η οργάνωση των δραστηριοτήτων σε σύμπλεγμα ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων, η ανάπτυξη της δικτύωσης και η κοινή αντιμετώπιση και διαχείριση συγκεκριμένων προβλημάτων είναι σε θέση να ενισχύσουν σημαντικά τις τοπικές επιχειρήσεις τροφίμων. Πολλές από τις προκλήσεις των νέων ανταγωνιστικών συνθηκών μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με την προώθηση της κοινής δράσης. Η συνεργασία πρέπει να προωθηθεί σε όλα τα επίπεδα: σε επίπεδο αγρο-διατροφικού

συμπλέγματος, σε επίπεδο βιομηχανίας τροφίμων ή και σε επίπεδο αγροτικών επιχειρήσεων.

Με άλλα λόγια, η κινητοποίηση και η δραστηριοποίηση των φορέων της βιομηχανίας τροφίμων, των ανιόντων και κατιόντων κλάδων, των παραγόντων της έρευνας και της κατάρτισης, των επιχειρήσεων που προσφέρουν υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις του κλάδου τροφίμων, των τοπικών αρχών και φορέων, γύρω από κοινούς προβληματισμούς και προοπτικές αποτελεί μονόδρομο για την ορθολογική και αποτελεσματική ανάπτυξη του αγρό- διατροφικού συστήματος στην περιοχή.

2.2.3.3. Η έρευνα και καινοτομία: κατευθύνσεις για την βιομηχανία τροφίμων

Με τον όρο έρευνα και καινοτομία αναφερόμαστε στο σύνολο των δραστηριοτήτων με αντικείμενο την εφαρμογή στις παραγωγικές διαδικασίες των αποτελεσμάτων της βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας: την δημιουργία νέων προϊόντων ή την ανάπτυξη νέων παραγωγικών τεχνικών.

Η έρευνα και τεχνολογία στην βιομηχανία τροφίμων επικεντρώνεται στην κατάρτιση της προσφοράς και την διαφοροποίηση των προϊόντων, στην κατάκτηση νέων αγορών (ιδιαίτερα αγορών του εξωτερικού), στην ικανοποίηση των απαιτήσεων των καταναλωτή, στην εύρεση ή την βελτίωση νέων παραγωγικών διαδικασιών (αύξηση της αποδοτικότητας ή μείωση του κόστους).

Οι μη υλικές επενδύσεις, που αφορούν κατ' εξοχήν στην έρευνα και την καινοτομία, αποκτούν ολοένα και σημαντικότερη θέση στις επιχειρήσεις τροφίμων. Οι επενδύσεις αυτές αποτελούν έναν εκ των σημαντικότερων παραγόντων αύξησης της προστιθέμενης αξίας των προϊόντων, διότι προβιβάζουν την καινοτομία και την διαφοροποίηση.

Η διαφοροποίηση αποτελεί στρατηγική αύξησης της τιμής του προϊόντος και επικεντρώνεται:

- στην βελτίωση της ποιότητας, υγειονομικής, λειτουργικής, οργανοληπτικής και τεχνολογικής,
- στην χρήση εμπορικής ονομασίας ή επίσημων σύμβολων ποιότητας,
- στην κατάργηση των χαρακτηριστικών που δεν αναγνωρίζονται από τον καταναλωτή,
- στη εξειδίκευση σε συγκεκριμένα τμήματα της αγοράς (προσφορά προσαρ-

μοσμένη σε ένα τμήμα της αγοράς).

Η διαφοροποίηση μπορεί να είναι απατηλή (δηλαδή στηριγμένη αποκλειστικά στην διαφήμιση και την επικοινωνία) ή βασισμένη σε αντικειμενικά κριτήρια (υψηλές, ποιότητα, σεβασμός προς το περιβάλλον, ολοκληρωμένη διαχείριση, καινοτομία, κλπ).

Η καινοτομία αποτελεί βασικό στοιχείο, τόσο για την προσαρμογή των προϊόντων στις ανάγκες και τις προσδοκίες του καταναλωτή, όσο και για την προώθηση της διαφοροποίησης και την συνακόλουθη αύξηση της προστιθέμενης αξίας των προϊόντων.

Ο ΟΟΣΑ υπογραμμίζει το γεγονός ότι ο αριθμός νέων διατροφικών προϊόντων στην αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών (1998) αυξήθηκε θεαματικά κατά την διάρκεια του έτους 1995: 17 χιλιάδες νέα διατροφικά προϊόντα έκαναν την εμφάνιση τους στις αντίστοιχες αγορές. Στην Γαλλία, ο αντίστοιχος αριθμός ανέρχεται σε 1500 καινούργια προϊόντα *ετησίως* (Commission des affaires économiques et du Plan, SENAT, 1999).

Από τα παραδείγματα αυτά καθίσταται σαφής η σημασία της καινοτομίας για την ανάπτυξη στρατηγικών δημιουργίας και προώθησης νέων προϊόντων. *Οι στρατηγικές αυτές προϋποθέτουν σημαντικές επενδύσεις για την μελέτη των προσδοκιών του καταναλωτή, την ανάλυση των αναγκών του, τον σχεδιασμό του προϊόντος και το μάρκετινγκ.*

Στα πλαίσια των στρατηγικών έρευνας και καινοτομίας, οι προσπάθειες για την ανάπτυξη καινοτομικών προϊόντων πρέπει να συμπληρώνονται με ερευνητικές προσπάθειες αύξησης της προστιθέμενης αξίας χάρη στην βελτίωση της θρεπτικής αξίας του προϊόντος και της υγειονομικής ασφάλειας. Μια τέτοια κατεύθυνση ενδείκνυται ακόμα περισσότερο για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις των οποίων τα μεγέθη απαγορεύουν την πρόσβαση σε στρατηγικές καινοτομικών προϊόντων.

Εν κατακλείδι, οι επιχειρήσεις παραγωγής τροφίμων δεν μπορούν πλέον να ανταποκριθούν στις αυξανόμενες απαιτήσεις των καταναλωτών χωρίς να διαθέτουν στρατηγική έρευνας και ανάπτυξης. Οι προσπάθειες αυτές πρέπει να καταβληθούν προς την σωστή κατεύθυνση: Αν και η ανάπτυξη καινοτομικών προϊόντων αποτελεί σημαντική προοπτική, παρουσιάζει υψηλό κόστος και μεγάλη αβεβαιότητα ως προς τα αποτελέσματά της (επιτυχία στις αγορές). Κατά συνέπεια, είναι προτιμότερο οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις να επικεντρώνουν τις ερευνητικές

προσπάθειες τους στην βελτίωση των οργανοληπτικών και υγειονομικών χαρακτηριστικών τους. Εφόσον τα δύο αυτά στοιχεία αναγνωρίζονται ιδιαίτερα από τους καταναλωτές, μια τέτοια στρατηγική είναι σε θέση να επιφέρει πολύ θετικά αποτελέσματα, αποφεύγοντας το υψηλό κόστος και το μεγάλο επιχειρηματικό ρίσκο. Τέλος, τα προϊόντα μιας περιοχής δεν είναι καταδικασμένα να παρουσιάζουν συνεχώς νέα χαρακτηριστικά (όπως στην περίπτωση των μεγάλων εταιριών της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών), διότι η δύναμη των προϊόντων μιας περιοχής εδράζεται στην διατήρηση του παραδοσιακού τους χαρακτήρα. Έτσι, στην περίπτωση των τοπικών προϊόντων απαιτείται περισσότερο η διασφάλιση μιας σταθερής υγειονομικής και οργανοληπτικής ποιότητας παρά η εύρεση και η προώθηση νέων γεύσεων.

2.2.3.4. Η βιομηχανία τροφίμων και οι τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών

Θα παρουσιάσουμε στην συνέχεια τον τρόπο με τον οποίο οι τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας επηρεάζουν την λειτουργία και την «συμπεριφορά» των επιχειρήσεων του κλάδου. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνουμε δύο ζητήματα:

- τις ευκαιρίες που προκύπτουν από την χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών για την βιομηχανία τροφίμων, και
- τους κινδύνους που εμπεριέχουν οι τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας για τις επιχειρήσεις του κλάδου, ιδιαίτερα σε περίπτωση διατροφικού ατυχήματος.

(α) Ευκαιρίες που προκύπτουν από την χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας στην βιομηχανία τροφίμων.

Διακρίνουμε τρία είδη αλλαγών που επέρχονται λόγω νέων τεχνολογιών: (α) τις αλλαγές στην οργάνωση της επιχείρησης, (β) στην εμπορία των προϊόντων της, και (γ) στην ανάλυση των χαρακτηριστικών του καταναλωτή.

Η εισαγωγή λογισμικών συστημάτων επιτρέπει την οργανωτική αναβάθμιση της επιχείρησης. Παράλληλα, η εφαρμογή της πιστοποίησης και άλλων πρακτικών που αποσκοπούν στην αποτελεσματική διαχείριση της ποιότητας, προϋποθέτουν την ύπαρξη πληροφορικών συστημάτων. Η βιομηχανία τροφίμων έχει πλέον την δυνατότητα μέσω των πληροφορικών δικτύων (κυρίως του Internet) να παρέχει μια σειρά λεπτομερών πληροφοριών για τα προϊόντα της. Η πώληση μέσω διαδικτύου (ηλε-

κτρονικό εμπόριο) αποτελεί μια αναπτυσσόμενη πρακτική με μεγάλες προοπτικές. Υπολογίζεται ότι το 2015, το ηλεκτρονικό εμπόριο θα καλύπτει περίπου 15% των συνολικών πωλήσεων της βιομηχανίας τροφίμων (ΟΟΣΑ, 1997). Η αυξημένη χρήση ηλεκτρονικού εμπορίου θα επέτρεπε σε πολλές περιπτώσεις εξοικονόμηση ενός σημαντικού μέρους του κόστους που σχετίζεται με την εμπορία του προϊόντος.

Τέλος, η βιομηχανία τροφίμων έχει ολοένα και περισσότερο την ανάγκη να συλλέγει και να εντάσσει στην στρατηγική της μεγάλο αριθμό πληροφοριών σχετικά με τις αγορές των καταναλωτών. Οι πληροφορίες σε σχέση με τους καταναλωτές πρέπει να συλλέγονται και να αναλύονται με στόχο την προσαρμογή της παραγωγής στα χαρακτηριστικά και τις απαιτήσεις της ζήτησης. Οι επιχειρήσεις της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών θα αντιμετωπίσουν μια τεχνολογική και οργανωτική πρόκληση ύψιστης ανταγωνιστικής σημασίας για τον προσδιορισμό των διαφοροποιούμενων προτιμήσεων των καταναλωτών και τον εντοπισμό των ανεκμετάλλεωτων ευκαιριών. Η επικέντρωση της προσοχής των επιχειρήσεων της βιομηχανίας τροφίμων στην συλλογή και ανάλυση των πληροφοριών επιτρέπει:

- την προσαρμογή των ανωφερών δραστηριοτήτων στις νέες παραγωγικές ανάγκες
- την μείωση του χρόνου αντίδρασης στις αλλαγές της ζήτησης
- την μείωση του κόστους
- τον εντοπισμό των ανεκμετάλλεωτων εμπορικών ευκαιριών

(β) Οι κίνδυνοι για την βιομηχανία τροφίμων:

Πέραν των πλεονεκτημάτων που προσφέρει στις επιχειρήσεις ο έλεγχος των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών, η βιομηχανία τροφίμων οφείλει να προσδιορίσει τους πιθανούς κινδύνους που εμπεριέχει η χρήση αυτών των τεχνολογιών. Σε μια παγκόσμια αγορά, όπου η ασφαλής και ποιοτική διατροφή συζητείται καθημερινά, η εμφάνιση διατροφικού ατυχήματος μπορεί να προκαλέσει μέσα σε λίγες ώρες την πλήρη απαξίωση μιας επιχείρησης της βιομηχανίας τροφίμων. Αποτελεί επομένως μέγιστης σημασίας καθήκον της επιχείρησης να αναλύσει τους κινδύνους που συνοδεύουν την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών. Επίσης, σε τοπικό επίπεδο, η ύπαρξη του κινδύνου πρέπει να οδηγήσει στην δημιουργία μιας κοινής πολιτικής «διαχείρισης της κρίσης» από τους τοπικούς επιχειρηματίες και φορείς με στόχο την αποφυγή ανεπιθύμητων παρενεργειών στο σύνολο της οικονομίας της περιοχής. Στόχος μιας τέτοιας πρωτοβουλίας θα είναι να προσδιορίσει την επικοινωνιακή πολιτική σε περίπτωση κρίσης (σε περίπτωση δηλαδή διατροφικού ατυχή-

ματος) για το σύνολο του τοπικού αγρο-διατροφικού συμπλέγματος και να μεταδώσει σε όλους τους διευθυντές και τα στελέχη επιχειρήσεων την προκαθορισμένη μεθοδολογία για την αντιμετώπιση της κατάστασης.

2.2.3.5. Το εργατικό δυναμικό, σημαντικός παράγοντας ανάπτυξης της βιομηχανία τροφίμων

Το μέλλον της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών θα εξαρτηθεί άμεσα από τις απαιτήσεις που θα δώσουν οι επιχειρήσεις σε διάφορα ζητήματα όπως: η κατάρτιση του προσωπικού, η δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ του εργατικού προσωπικού και της διοίκησης, η βελτίωση των συνθηκών εργασίας, η πρόσληψη τεχνικού προσωπικού και στελεχών, το επίπεδο των αποδοχών, η διάδοση των τεχνικών διαχείρισης ανθρώπινων πόρων. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (1998) «Οι πιο αποδοτικές επιχειρήσεις της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών θα είναι αυτές των οποίων (...) κύριο ενεργητικό θα είναι το ανθρώπινο κεφάλαιο, αξιοποιημένο με τρόπο ώστε να ελέγχουν συγκεκριμένα τμήματα των αγορών».

Όσον αφορά το ανθρώπινο κεφάλαιο και την απασχόληση στην βιομηχανία τροφίμων, διακρίνουμε μια σειρά προβλημάτων που σχετίζονται με

- την εικόνα των επαγγελματιών της εν λόγω βιομηχανίας,
- την εποχικότητα της απασχόλησης,
- τις συνθήκες εργασίας,
- την κατάρτιση του προσωπικού.

Εκκινώντας από το κύρος των επαγγελματιών της βιομηχανίας τροφίμων, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι σε γενικές γραμμές, η εικόνα των εν λόγω επαγγελματιών είναι σχετικά άσχημη. Συχνά, οι απόψεις γύρω από τα συγκεκριμένα επαγγέλματα αναφέρονται σε δύσκολες συνθήκες εργασίας, στην έντονη παρουσία της νυχτερινής εργασίας και της εργασίας κατά την διάρκεια του σαββατοκύριακου. Παράλληλα, τα επαγγέλματα της βιομηχανίας τροφίμων συνδέονται με επαγγελματικές ασθένειες και χαμηλό επίπεδο αμοιβών. Ένας πιθανός τρόπος βελτίωσης της εικόνας των εν λόγω επαγγελματιών, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων, είναι η άσκηση επικοινωνιακής πολιτικής προς όφελος των σχετικών επαγγελματιών. Παράλληλα, και όπως αναφέραμε νωρίτερα, ένα άλλο πρόβλημα που συνδέεται άμεσα με την αρνητική εικόνα των επαγγελματιών της βιομηχανίας τροφίμων αφορά στην εποχικότητα των θέσεων εργασίας. Προφανώς, οι επιχειρήσεις οφείλουν να αναπτύξουν πιο σταθερές σχέσεις απασχόλησης. Οι επιχειρήσεις του κλάδου οφείλουν, επίσης, να πραγματο-

ποιήσουν σημαντικές προόδους σε θέματα συνθηκών εργασίας, ασφάλειας, κατάρτισης και αποδοχών. Στόχο των επιχειρήσεων πρέπει να αποτελεί η κινητοποίηση του ενδιαφέροντος των εργαζομένων με σκοπό την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και την διασφάλιση της ποιότητας του προϊόντος. Είναι πλέον γενικά αποδεκτό πως η κινητοποίηση και η βελτίωση της ειδίκευσης και της κατάρτισης των εργαζομένων αποτελεί την βάση της «ευέλικτης μαζικής παραγωγής», δηλαδή του νέου παραγωγικού υποδείγματος.

Προκύπτουν επομένως οι παρακάτω ανάγκες:

- βελτίωση, τόσο των τεχνικών γνώσεων των εργαζόμενων, όσο και της γενικότερης κατανόησης, εκ μέρους τους, των παραγωγικών συστημάτων,
- αύξηση της ικανότητας των εργαζομένων να επεξεργάζονται την πληροφορία και να εκπαιδεύονται σε συνεχή βάση,
- υποκίνηση του ενδιαφέροντος των εργαζομένων για την επίτευξη των στόχων της επιχείρησης.

Η διεύρυνση των ευθυνών αποτελεί μια ακόμη προοπτική για την υποκίνηση του ενδιαφέροντος των εργαζομένων. Συγκεκριμένα, θα μπορούσαν να ενταχθούν στις ευθύνες του απασχολούμενου εργασίες σχετικές με την βασική συντήρηση του εξοπλισμού και τον έλεγχο της ποιότητας. Μια τέτοια αλλαγή είναι σε θέση να επιφέρει οργανωτική (εσωτερική) ευελιξία στις επιχειρήσεις και να συμβάλλει στην υποκίνηση του ενδιαφέροντος των εργαζομένων.

Παράλληλα, για να προσαρμοστούν σε παραγωγικές διαδικασίες υψηλότερης προστιθέμενης αξίας, οι επιχειρήσεις θα πρέπει να αυξήσουν σημαντικά τις γνώσεις και τις δεξιότητες του προσωπικού τους. Για να επιτευχθεί αυτό, θα χρειασθεί να αυξηθεί ο αριθμός των στελεχών, να καταβληθεί σημαντική προσπάθεια συνεχούς εκμάθησης (κατάρτισης) και να επιδιωχθεί η πολυ-ειδίκευση του εργατικού δυναμικού.

Εν κατακλείδι, η απόκριση των επιχειρήσεων της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στις νέες ανταγωνιστικές συνθήκες απαιτεί την βελτίωση των συνθηκών εργασίας, την σταθερότητα των εργασιακών σχέσεων και την καταβολή σημαντικών προσπαθειών για την κατάρτιση του προσωπικού με βάση το πρότυπο της συνεχούς εκμάθησης. Οι παραπάνω ενέργειες είναι απαραίτητες εφόσον οι τοπικές επιχειρήσεις θελήσουν να αυξήσουν την προστιθέμενη αξία των προϊόντων τους. Το κυριότερο «κεφάλαιο» των μελλοντικών επιχειρήσεων είναι η γνώση. Η ικανότητα του προσωπι-

κού και της επιχείρησης να συλλέξει, να επεξεργαστεί και να ανταλλάξει την πληροφορία μετατρέποντας την σε οικονομικά αξιοποιήσιμη γνώση για την επιχείρηση αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα ανταγωνιστικότητας.

Μετά την ανάλυση των ζητημάτων που σχετίζονται με την εξέλιξη του παγκόσμιου διατροφικού χάρτη, τις αλλαγές στην πλευρά της ζήτησης και στην πλευρά της προσφοράς, θα αναλύσουμε την σχέση μεταξύ τοπικής ανάπτυξης και των «βιομηχανικών συνοικιών» (industrial districts). Το παράδειγμα των αγρο-βιομηχανικών συνοικιών στην Ιταλία παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον. Θα εξετάσουμε τις βασικότερες παραγωγικές πρακτικές των εν λόγω «τοπικών συστημάτων» εστιάζοντας την προσοχή μας στον τρόπο με τον οποίο οι συγκεκριμένες παραγωγικές συνοικίες αντιλαμβάνονται, διαχειρίζονται και προάγουν τον παράγοντα ποιότητα, καθ' όλο το μήκος της αγρο-διατροφικής αλυσίδας, από την παραγωγή των πρώτων υλών έως την διανομή του τελικού προϊόντος.

2.2.4. Τοπική ανάπτυξη και βιομηχανικές συνοικίες: η περίπτωση των αγρο-βιομηχανικών συνοικιών της Ιταλίας

παρουσίαση των βιομηχανικών συνοικιών θα πραγματοποιηθεί σε τρία στάδια. Καταρχήν, θα αναλύσουμε την σχέση των τοπικών παραγωγικών συστημάτων με τα σημερινά χαρακτηριστικά της ζήτησης και της προσφοράς. Στην συνέχεια, θα εξετάσουμε την οργανωτική δομή των εν λόγω συστημάτων. Θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε τις οργανωτικές και παραγωγικές αρετές των αγρο-βιομηχανικών συνοικιών. Τελειώνοντας, θα παρουσιάσουμε την έννοια της «ολικής ποιότητας»: η οργάνωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων σε βιομηχανικές συνοικίες, προάγοντας και διευκολύνοντας τον κάθετο και οριζόντιο συντονισμό, εξασφαλίζει σε μεγάλο βαθμό την βελτίωση της ποιότητας σε όλα τα στάδια της παραγωγής.

2.2.4.1. Τοπικά παραγωγικά συστήματα, αλλαγές στην ζήτηση και στην προσφορά

Στην διάρκεια των 40 τελευταίων ετών, το αγρο-διατροφικό παραγωγικό σύστημα στην Ιταλία γνώρισε δύο σημαντικές μεταμορφώσεις: Πρώτον, η γεωργία πέρασε από μια φάση εντατικοποίησης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Αποτέλεσμα μιας τέτοιας εξέλιξης υπήρξε ο έντονος διαχωρισμός μεταξύ πλουσίων-εντατικών και πε-

ριθωριακών-εκτατικών περιοχών. Δεύτερον, η βιομηχανία τροφίμων συγκεντρώθηκε σημαντικά, αυξάνοντας το αριθμό των μεγάλων επιχειρήσεων και των πολυεθνικών. Ωστόσο, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις αποτελούν τον κορμό της ιταλικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, η οποία εντοπίζεται στην περιοχή που εκτείνεται από την Κεντρική έως την Βόρεια περιοχή της χώρας. Αποτελείται στην μεγάλη πλειοψηφία της από μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις: αναλυτικότερα, το 90% των αγροδιατροφικών επιχειρήσεων απασχολούν λιγότερα από 20 άτομα. Ωστόσο, εκτιμάται ότι παράγουν το 42% των συνολικών πωλήσεων και ότι απασχολούν το 50% του συνολικού αριθμού απασχολούμενων στον κλάδο.

Ένα από τα πλέον ευδιάκριτα στοιχεία των τοπικών παραγωγικών συστημάτων της βιομηχανίας τροφίμων είναι η ύπαρξη ενός κοινού οργανωτικού μοντέλου βασισμένου στον κάθετο διαχωρισμό των εργασιών, τον καταμερισμό της εργασίας μεταξύ ανεξάρτητων πλην όμως συνδεδεμένων επιχειρήσεων, την ανάδειξη νέων σχέσεων στο εσωτερικό των επιχειρήσεων αλλά και μεταξύ τους. Το παραπάνω μοντέλο αντιστοιχεί με τα λόγια του Amin (1991) σε μια γεωγραφική κατανομή της ευέλικτης εξειδίκευσης. Μια τέτοια οργάνωση επιτρέπει την παραγωγή αγαθών:

- με διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά
- υψηλής ποιότητας
- με χαμηλό κόστος
- σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Επιτυγχάνει, δηλαδή, η σχετική οργανωτική δομή την άριστη προσαρμογή της προσφοράς στις σύγχρονες απαιτήσεις της ζήτησης. Τα τοπικά παραγωγικά συστήματα που είναι οργανωμένα με βάση την αρχή της ευέλικτης εξειδίκευσης επιτρέπουν:

- την μείωση του κόστους μεταφοράς και επικοινωνίας,
- την δημιουργία κοινών γνώσεων και δεξιοτήτων,
- την κατάρτιση ενός εξειδικευμένου και ευέλικτου εργατικού δυναμικού,
- την ανάπτυξη τοπικών υποδομών και την δημιουργία εξειδικευμένων υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο,
- την δημιουργία τοπικών δικτύων διανομής.

Ο γεωγραφικός εντοπισμός της βιομηχανίας τροφίμων αποτελεί σημαντικότερο παράγοντα για την πορεία των επιχειρήσεων του κλάδου: οι σχέσεις των εν λόγω επιχειρήσεων με τον πρωτογενή τομέα προϋποθέτουν την δημιουργία τοπικών παρα-

γωγικών συστημάτων σε κοντινή απόσταση από την παραγωγή της πρώτης ύλης.

Η ανάλυση των αλλαγών στην πλευρά της ζήτησης αναδεικνύει τον ρόλο και τις προοπτικές των τοπικών παραγωγικών συστημάτων: η παγκοσμιοποίηση της τελικής ζήτησης, αν και προβάλλεται ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, δεν δείχνει να καταλήγει πάντα στην διαμόρφωση ενός «παγκόσμιου καταναλωτή». Στα πλαίσια της κατάτμησης των αγορών διατροφικών προϊόντων παρατηρείται μια εμφανής προτίμηση για ποιοτικά προϊόντα, παραδοσιακού και βιοτεχνικού χαρακτήρα. Τα εν λόγω προϊόντα παράγονται σε μεγάλο βαθμό στα πλαίσια τοπικών παραγωγικών συστημάτων. Τα συγκεκριμένα παραγωγικά συστήματα αποτελούνται από επιχειρήσεις μικρού ή και μεσαίου μεγέθους. Με βάση την ανάλυση των Fanfani, Gatti, Lanini, Montresor και Pecci, (1995) η ζήτηση ασκεί στο μέγιστο την αυτόνομη ρυθμιστική της ικανότητα μόνο στα πλαίσια των τοπικών παραγωγικών συστημάτων: οι εν λόγω συγγραφείς εννοούν ότι με βάση τον καθοριστικό ρόλο της ζήτησης στα πλαίσια του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, μόνο στα πλαίσια των τοπικών παραγωγικών συστημάτων μπορούμε να οργανώσουμε την προσφορά έτσι ώστε να επιτυγχάνουμε την άμεση αντίδραση και προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες, διαφοροποιημένες και ιδιαίτερες προτιμήσεις των καταναλωτών. Η ευέλικτη εξειδίκευση επιτυγχάνει την απόκριση της προσφοράς στις νέες ανταγωνιστικές συνθήκες που όπως παρουσιάσαμε νωρίτερα, καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την ζήτηση (είναι consumer driven).

Ο κεντρικός ρόλος της ζήτησης στα πλαίσια των νέων ανταγωνιστικών συνθηκών θέτει σε πρώτο πλάνο την σημασία των ποιοτικών παραγόντων της προσφοράς: οδηγούμαστε έτσι στην έννοια της «ολικής ποιότητας». Η «ολική ποιότητα» εντάσσει την ποιότητα μεταξύ των κύριων στρατηγικών και ανταγωνιστικών παραγόντων των επιχειρήσεων. Η διαχείρισή της ορίζει σε μεγάλο βαθμό τις εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις των επιχειρήσεων. Με άλλα λόγια, *περάσαμε από μια λογική παραγωγής περιορισμένη στην ίδια την επιχείρηση στην αναζήτηση εξωτερικών συνεργιών (με τους κατωφερείς και ανωφερείς κλάδους). Παράλληλα, περάσαμε από μια οργάνωση της παραγωγής βασισμένη στον εκ των υστέρων έλεγχο των προϊόντων σε μια οργάνωση που προωθεί την πρόληψη και τον προγραμματισμό. Τέλος, η ποιότητα δεν αντιμετωπίζεται ως επιπλέον κόστος. Αντιθέτως, οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν το συγκεκριμένο παράγοντα ως μια σημαντική επένδυση με στόχο την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τους.* Η ολική προσέγγιση της ποιότητας προϋποθέτει την συμμετοχή και τον συντονισμό των διαφόρων κρίκων της αγροδιατροφικής αλυσίδας: η αγροτική παραγωγή, η μεταποίηση, η διανομή και οι θεσμικοί παράγοντες οφείλουν να συμμετάσχουν στην κοινή πρόωθηση και διαχείριση

της ολικής ποιότητας. Η ύπαρξη τοπικών παραγωγικών συμπλεγμάτων διευκολύνει αναμφισβήτητα την συμμετοχή των συμμετεχόντων φορέων σε ένα κοινό πρόγραμμα διαχείρισης της ποιότητας. Τα τοπικά παραγωγικά συστήματα διευκολύνουν την ανταλλαγή πληροφοριών και γνώσεων, την δημιουργία σχέσεων μεταξύ των φορέων που συμμετέχουν στην παραγωγή τροφίμων, την στήριξη από τους τοπικούς θεσμικούς φορείς.

2.2.4.2. Τοπικά παραγωγικά συστήματα και βιομηχανικές συνοικίες

Η πρώτη αναφορά στις «βιομηχανικές συνοικίες» (industrial districts) ανήκει στον Marshall (1890). Η βιομηχανική συνοικία περιγράφει την συγκέντρωση παραγωγικών μονάδων του ίδιου κλάδου σε μια οριοθετημένη γεωγραφική περιοχή. Η βιομηχανική συνοικία ορίζει μια «κοινωνικό-εδαφική οντότητα που χαρακτηρίζεται από την ενεργητική παρουσία μιας κοινότητας ανθρώπων και ενός πληθυσμού βιομηχανικών επιχειρήσεων σε μια δοσμένη ιστορική και γεωγραφική περιοχή (...) Η ύπαρξη ορισμένων τεχνικών προϋποθέσεων είναι ωστόσο αναγκαία. Οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις δημιουργούν ένα γεωγραφικά εντοπισμένο δίκτυο εξειδικευμένων ανταλλαγών που επικεντρώνονται στις ενδιάμεσες παραγωγές» (Becattini, 1992).

Ο παραπάνω ορισμός δίνει έμφαση:

- στην ύπαρξη εξειδικευμένων επιχειρήσεων σε μια δοσμένη γεωγραφική περιοχή
- στην ύπαρξη συνεργιών μεταξύ των εν λόγω επιχειρήσεων. Οι σχέσεις συνεργασίας έχουν σαν αντικείμενο τις ενδιάμεσες παραγωγές. Με άλλα λόγια, υπογραμμίζεται η ύπαρξη κάθετων και οριζοντίων σχέσεων μεταξύ των διαφόρων φορέων του συνολικού αγρο-διατροφικού συμπλέγματος.

Με βάση την μελέτη των Fanfani, Gatti, Lanini, Montresor και Pecci, (1995) με θέμα τις αγρό - βιομηχανικές συνοικίες στην Ιταλία, διακρίνουμε τα εξής ζητήματα:

- Το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των συνοικιών εντοπίζεται στην ιστορική, πολιτιστική και εδαφική κοινότητα στην οποία εντάσσονται. Το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα βασίζεται στην μείωση του κόστους των σχέσεων μεταξύ των παραγωγικών φορέων.
- Οι σχέσεις με τον πρωτογενή τομέα διαφέρουν ανάλογα με την βιομηχανική συνοικία. Οι στενές σχέσεις οφείλονται στην πρωταρχική σημασία των αγροτικών πρώτων υλών για τις μεταποιητικές μονάδες της βιομηχανίας τροφί-

μων.

- Η ευέλικτη εξειδίκευση αφορά στις παραγωγικές διαδικασίες ή στην κλίμακα (γκάμα) των προϊόντων. Η ευελιξία στα μέσα παραγωγής αντιστοιχεί στην δυνατότητα «διάσπασης» των διαδικασιών. Μια τέτοια πραγματικότητα οδηγεί στην εξειδίκευση των επιχειρήσεων και την συνακόλουθη σημαντικότερη αύξηση της παραγωγικότητας. Οι οικονομίες κλίμακας που προκύπτουν από την εξειδίκευση παράγονται εκτός επιχείρησης, αλλά εντός του τοπικού παραγωγικού συστήματος.
- Η ευελιξία στην κλίμακα των προϊόντων συνδέεται με την δυνατότητα παραγωγής προϊόντων με «ενσωματωμένες» υπηρεσίες. Η ευελιξία αυτή αποκτά ολοένα και περισσότερη σημασία στα πλαίσια των διατροφικών αγορών, όπου η καινοτομία ορίζεται άμεσα από τις απαιτήσεις και τις αλλαγές της τελικής ζήτησης. Στις βιομηχανικές συνοικίες, η προσοχή που παρέχεται στην ενδογενή και λειτουργική ποιότητα επιτρέπει την άμεση απόκριση στις μεταβολές της ζήτησης. Με τον όρο λειτουργική ποιότητα, αναφερόμαστε στο σύνολο των υπηρεσιών που εντάσσονται σε ένα προϊόν. Η λειτουργική ποιότητα των διατροφικών προϊόντων αναφέρεται μεταξύ άλλων στο πρακτικό χαρακτήρα του προϊόντος, στην ευκολία αποθήκευσης, στην παρατεταμένη περίοδο συντήρησης, στις πληροφορίες στην συσκευασία για την θρεπτική αξία του προϊόντος και την συμβολή του στην υγεία, στο σεβασμό του περιβάλλοντος κλπ.
- Η ικανότητα των ιταλικών βιομηχανικών συνοικιών να αναπτύξουν τις παραπάνω μορφές ευελιξίας τους επέτρεψε να ξεπεράσουν τα στενά όρια της τοπικής αγοράς και να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.
- Ένα μεγάλο πλεονέκτημα των επιχειρήσεων της βιομηχανικής συνοικίας εντοπίζεται στην ικανότητα τους να προσαρμόσουν σε πολύ γρήγορο χρονικό διάστημα την καινοτομία στα χαρακτηριστικά του τοπικού παραγωγικού συστήματος. Όπως επισημαίνουν οι Fanfani, Gatti, Lanini, Montresor και Pecci, (1995), το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα δεν αποτελείται από την ίδια την καινοτομία αλλά από την ευελιξία των επιχειρήσεων της βιομηχανικής συνοικίας που επιτρέπει την γρήγορη διάθεση νέων προϊόντων σε μεγάλο αριθμό αγορών. Πολλές φορές, η καινοτομία προέρχεται από βιομηχανικούς κλάδους παρόντες στο τοπικό ή σε ένα από τα γειτονικά παραγωγικά συστήματα.

- Το σύνολο των τεχνικών και οργανωτικών γνώσεων της επιχείρησης και η ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου αποτελούν ανταγωνιστικούς παράγοντες πρωταρχικής σημασίας. Στα πλαίσια των βιομηχανικών συνοικιών, οι δεξιότητες προέρχονται από τις βιοτεχνικές παραδόσεις, τις επαγγελματικές εμπειρίες των μεγάλων επιχειρήσεων της περιοχής ή την ύπαρξη ενός συστήματος βασικής ή επαγγελματικής κατάρτισης προσαρμοσμένο στις ανάγκες των τοπικών επιχειρήσεων
- Οι τοπικοί θεσμοί και οργανισμοί έχουν ως ρόλο την δημιουργία των υποδομών και την παροχή των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις με σκοπό την υποστήριξη των σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και την παροχή πληροφοριών χωρίς τις οποίες το παραγωγικό σύστημα δεν θα ήταν σε θέση να σχεδιάσει συνεκτικές στρατηγικές για να αποκριθεί στις μεταβολές των ανταγωνιστικών συνθηκών. Οι τοπικοί οργανισμοί και θεσμοί αναλαμβάνουν έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο με παρεμβάσεις για την πιστοποίηση των προϊόντων (Προστατευμένη Ονομασία Προέλευσης κλπ).

Επομένως, η ανάλυση των εδαφικών στρατηγικών των επιχειρήσεων της βιομηχανίας τροφίμων στην Ιταλία μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η προαγωγή της ποιότητας δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί από την μεμονωμένη δράση κάθε επιχείρησης. Αντιθέτως, η απόκριση στις μεταβαλλόμενες ανταγωνιστικές συνθήκες προϋποθέτει την δημιουργία λειτουργικών σχέσεων μεταξύ των διαφόρων κρίκων του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος. Η ανάγκη απόκρισης των μεταποιητικών επιχειρήσεων στις απαιτήσεις των καταναλωτών απαιτεί μεγαλύτερη ευθύνη από όλους τους συντελεστές των αγροτικών κλάδων. Με άλλα λόγια, ενισχύεται η αναζήτηση κοινών στρατηγικών. Ο συντονισμός μεταξύ του συνόλου των παραγωγικών συντελεστών του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος, από την αγροτική παραγωγή στην μεταποιητική βιομηχανία και από την διανομή στον καταναλωτή αποτελεί προϋπόθεση για την διασφάλιση της ποιότητας.

Σχετικά με την ποιότητα, οφείλουμε να συλλάβουμε τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του όρου: το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά της ποιότητας ορίζονται ανάλογα με τον κάθε παραγωγό (κτηνοτρόφος, αγρότης, επιχειρηματίες της βιομηχανίας τροφίμων, επιχειρήσεις της διανομής και καταναλωτές). Μπορούμε να ξεχωρίσουμε τις εξής προσεγγίσεις του όρου ποιότητα:

- Η αγροτική / κτηνοτροφική ποιότητα αναφέρεται, για παράδειγμα, στην επιλογή των ζώων και στις τεχνικές εκτροφής που χρησιμοποιούνται.
- Για τις επιχειρήσεις της βιομηχανίας τροφίμων διακρίνουμε την τεχνολογική ποιότητα, δηλαδή το σύνολο των απαιτούμενων χαρακτηριστικών της πρώτης ύλης και το σύνολο των απαιτούμενων χαρακτηριστικών του μηχανικού συστήματος ως προϋποθέσεις της μεταποίησης για την παραγωγή ενός ικανοποιητικού τελικού προϊόντος.
- Η εμπορική ποιότητα αναφέρεται στις διαδικασίες διείσδυσης του προϊόντος στις αγορές, στην συντήρηση και την παρουσίαση του, την εποχή κατά την οποία μπορεί να πωληθεί, και τις ιδιότητές του με τις οποίες μπορεί να ικανοποιήσει τις ιδιαίτερες απαιτήσεις των καταναλωτών (οργανοληπτική, θρεπτική, υγειονομική ποιότητα του προϊόντος).

Συμπερασματικά, η ποιότητα, υπό την πολυδιάστατη μορφή της ικανοποιεί μια σειρά από προσδιορισμένες και μεταβαλλόμενες απαιτήσεις που προκύπτουν από τον συνδυασμό προϊόντων, τιμών, τρόπων διανομής, εμπορίας και πληροφοριών που αποστέλλονται στον καταναλωτή (Fanfani, Gatti, Lanini, Montresor και Pecci, 1995). Το προϊόν πρέπει να είναι σε θέση να αντεπεξέλθει στις προσδοκίες των παραγόντων σε κάθε κρίκο της αγρο-διατροφικής αλυσίδας (ολική ποιότητα).

Στα πλαίσια των αγρο-διατροφικών αλυσίδων, ο όρος ποιότητα μας παραπέμπει σε δύο διαφορετικές έννοιες:

- Η ποιότητα αναφέρεται σε ανωτερότητα και το ποιοτικό προϊόν παρουσιάζεται ως ένα προϊόν πολυτελείας. Σ' αυτήν την περίπτωση, η ποιότητα συνδέεται άμεσα με την ιδιαιτερότητα, την σπανιότητα, την υψηλή τιμή και την παραγωγή σε μικρές ποσότητες. Την συγκεκριμένη προσέγγιση της ποιότητας συναντάμε στα προϊόντα με σύμβολα διακεκριμένης φήμης (εμπορικό σήμα με κύρος, ονομασίες προέλευσης κλπ).
- Η ποιότητα αναφέρεται στα ενδογενή χαρακτηριστικά του προϊόντος, στις ιδιότητες του προϊόντος. Σ' αυτήν την περίπτωση, η ποιότητα μας παραπέμπει στην ταυτοποίηση του προϊόντος. Η παραπάνω έννοια ανήκει περισσότερο στον τομέα των τεχνικών και βιομηχανικών πρακτικών.

Όπως πολύ σωστά παρατηρούν οι Egizio Valceschini και François Nicolas

(1995), οι παραπάνω προσεγγίσεις επικεντρώνονται αποκλειστικά στο προϊόν. Οι εν λόγω συγγραφείς, σε μια προσπάθεια διεύρυνσης του πεδίου εφαρμογής της ποιότητας, αναφέρουν τον ορισμό της AFNOR (Εθνικός Σύλλογος Τυποποίησης της Γαλλίας), σύμφωνα με τον οποίο «η ποιότητα συνδέεται με την ικανότητα ενός αγαθού να ικανοποιήσει τις ανάγκες (δηλωμένες ή δυνητικές) των χρηστών». Η παραπάνω προσέγγιση επικεντρώνεται κατά συνέπεια στην λειτουργική πτυχή της ποιότητας. Η ανάδυση νέων πρακτικών διαχείρισης της ποιότητας αναδεικνύει μια λειτουργική προσέγγιση: οι νέες αυτές μέθοδοι, προερχόμενες από τομείς υψηλού κινδύνου (πυρηνική ενέργεια, οπλισμός, κτλ) απαντούν στις αυξημένες απαιτήσεις σε θέματα ασφάλειας, πιστότητας και συμβατότητας των προϊόντων. Οι νέες πρακτικές δεν εστιάζονται αποκλειστικά στο προϊόν. Αντιθέτως, το πεδίο εφαρμογής τους επεκτείνεται και σε τομείς όπως η σύλληψη, η παραγωγή, η προμήθεια και η πώληση του προϊόντος, έτσι ώστε τελικά να διασφαλίζεται η *ολική ποιότητα*.

2.2.5. Έλεγχος της ποιότητας και συντονισμός στα πλαίσια των αγρο-διατροφικών συμπλεγμάτων

Οι επαγγελματίες του αγροτικού κόσμου και της βιομηχανίας τροφίμων επικεντρώνουν την προσοχή τους στον φθαρτό χαρακτήρα των προϊόντων, στα βιολογικά και βιοχημικά συστατικά τους, στους κινδύνους για τη υγεία, κτλ. Από την πλευρά τους, οι κοινωνιολόγοι παρουσιάζουν μια σημαντική πτυχή του ζητήματος: οι κοινωνίες συντηρούν ιδιαίτερες σχέσεις με τα τρόφιμα, παρέχοντας μεγάλη σημασία στην εμπιστοσύνη κατά την διάρκεια της ανάλυσής τους.

Υπό όλες τις προσεγγίσεις, η ιδιαιτερότητα των διατροφικών προϊόντων συνδέεται άμεσα με τις έννοιες του τυχαίου, της αβεβαιότητας και του κινδύνου. Ως εκ τούτου, η προσαρμογή των διαδικασιών ελέγχου της ποιότητας είναι αναγκαία. Ο παραπάνω στόχος προϋποθέτει το συντονισμό των συντελεστών του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος.

Η καλλιέργεια και η λίπανση των εδαφών, η προστασία των καλλιεργειών, οι αλλαγές στην διατροφή των ζώων και οι γενετικές πρόοδοι έχουν επιτρέψει, στην διάρκεια των τριάντα τελευταίων ετών, την προοδευτική εισαγωγή βιομηχανικών παραγωγικών μεθόδων στο αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα. Σήμερα, πριν καταναλωθούν, τα προϊόντα διέρχονται μεγάλου αριθμού αριθμό μεταποιητικών επεξεργασιών. Παράλληλα, νέα προϊόντα βασισμένα σε νέες τροφές ή συστατικά κάνουν την εμφάνισή τους: η γκάμα των προϊόντων ανανεώνεται και επεκτείνεται συνεχώς. Νέ-

ες ανατρεπτικές τεχνολογίες (ιονισμός, υπερ-διήθηση του γάλακτος, κτλ) εισάγονται στις παραγωγικές διαδικασίες. Παράλληλα, ο τόπος της παραγωγής απομακρύνεται από τον τόπο κατανάλωσης και το παγκόσμιο εμπόριο διατροφικών προϊόντων αυξάνεται ραγδαία με την απελευθέρωση των αγορών. Στο τέλος της διατροφικής αλυσίδας οι μεγάλες εταιρίες της διανομής έχουν επιβληθεί: αποτελούν τον αναπόφευκτο μεσάζοντα για την διάθεση του παραγόμενου προϊόντος στην μαζική κατανάλωση. Καθ' όλο το μήκος των αλυσίδων, ο καταμερισμός εργασίας έχει ενταθεί σημαντικά με τον πολλαπλασιασμό των παραγωγικών και εμπορικών διαδικασιών. Το σύνολο των αλλαγών έχει διπλό αποτέλεσμα: ερωτήματα δημιουργούνται ως προς τον έλεγχο της ποιότητας και ως προς την ταυτότητα και την ασφάλεια των προϊόντων.

Όσον αφορά την ασφάλεια των προϊόντων, η εκβιομηχάνιση της διατροφικής αλυσίδας τροφοδοτεί την αβεβαιότητα ως προς την υγειονομική ποιότητα των προϊόντων, την πιστότητα των παραγωγικών και μεταποιητικών διαδικασιών, τις ικανότητες των παραγωγών, τον σεβασμό των κανόνων από τους πωλητές. Σε κάθε στάδιο, από την παραγωγή στην διανομή πολλαπλασιάζονται οι κίνδυνοι ανικανότητας, οι πιθανότητες σφάλματος και ανευθυνότητας. Το παραπάνω γεγονός αυξάνει τις πιθανότητες διάθεσης προϊόντων μη συμβατών με τους υγειονομικούς κανονισμούς, με αλλοιωμένη γεύση ή περιτύλιγμα, ή ακόμα ελαττωματικών προϊόντων (ως προς το περιεχόμενο ή την επιγραφή). Αποτέλεσμα των παραπάνω αποτελούν η ενίσχυση του κλίματος καχυποψίας που παρατηρούμε από την πλευρά της ζήτησης και οι αυξανόμενες προσδοκίες σε θέματα υγειονομικής ασφάλειας. Ωστόσο, με δεδομένες τις αλλαγές στην πλευρά της ζήτησης, πρέπει να επισημάνουμε πως η εξασφάλιση της υγειονομικής ποιότητας δεν αποτελεί την μοναδική πρόκληση για τους παράγοντες των αγρο-διατροφικών αλυσίδων. Στις απαιτήσεις για διασφάλιση των ελάχιστων υγειονομικών χαρακτηριστικών προστίθεται μια σχετικά νέα διάσταση, των αυξανόμενων και αποφασιστικής σημασίας θρεπτικών ανησυχιών των καταναλωτών. Αναλυτικότερα, οι λεγόμενες πολιτιστικές ασθένειες (καρδιαγγειακές ασθένειες, παχυσαρκία, κτλ) επιφέρουν την ευαισθητοποίηση των καταναλωτή ως προς την συμβολή της διατροφής στην υγεία. Με άλλα λόγια, η σχέση μεταξύ διατροφικών συνηθειών και υγείας δίνει μια νέα διάσταση στο όρο ποιότητα και παράλληλα, αποτελεί πρωταρχικό στοιχείο ανταγωνιστικότητας του προϊόντος.

Μια τέτοια εξέλιξη διαμορφώνει αναμφισβήτητα ένα πολυσύνθετο τοπίο για τους παράγοντες της διατροφικής αλυσίδας: η αβεβαιότητα δεν σχετίζεται αποκλειστικά πλέον με τους κινδύνους αιφνίδιας διατροφικής λοίμωξης. Αντιθέτως, τίθεται το ζήτημα για τις μακροχρόνιες επιπτώσεις του προϊόντος στον οργανισμό. Συνε-

πώς, ο σεβασμός των κριτηρίων βακτηριολογικής ποιότητας δεν αποτελεί επαρκές πιστόριο για την ποιότητα των προϊόντων.

Ο σύγχρονος καταναλωτής δεν ικανοποιείται πλέον από την προστασία των κανονισμών υγειονομικής ασφάλειας των προϊόντων. Εφόσον η επιστήμη δεν έχει καταλήξει ως προς την επικινδυνότητα ή την συμβολή μεγάλου αριθμού συστατικών για την ανθρώπινη υγεία και κατά συνέπεια, ο καταναλωτής δεν έχει στην διάθεση του αντικειμενικά κριτήρια αξιολόγησης του προϊόντος, οι επιχειρήσεις οφείλουν να αναπτύξουν νέες στρατηγικές: στόχο των επιχειρήσεων πρέπει να αποτελεί η δημιουργία και η επικοινωνία μια ολοκληρωμένης πληροφορίας για την ταυτότητα του παραγόμενου διατροφικού προϊόντος, έτσι ώστε ο καταναλωτής να έχει την δυνατότητα επιλογής του προϊόντος με βάση τις προσωπικές αναπαραστάσεις του (υγεία, φύση) και τις οργανοληπτικές προτιμήσεις του. Με βάση τις πολύ ενδιαφέρουσες θέσεις των Boissin και Ruffieux (1995), «το άτομο-καταναλωτής υποκαθιστά τον πολίτη, για να κρίνει μόνος τι είναι ωφέλιμο ή όχι για την υγεία και το σώμα του». Έτσι, το βάρος της προστασίας του καταναλωτή μεταφέρεται από τον δημόσιο έλεγχο για την ασφάλεια του διατροφικού προϊόντος στην πιστότητα και εγκυρότητα των παρεχόμενων πληροφοριών για την ταυτότητα του προϊόντος. Οι επιχειρήσεις οφείλουν να κατασκευάσουν τις αναγκαίες τεχνικές και επιστημονικές γνώσεις για την δημιουργία των εν λόγω πληροφοριών και να τις δώσουν στον καταναλωτή.

Σε ένα περιβάλλον στο οποίο η μεταποίηση, η τυποποίηση, η μεταφορά και η εμπορία του προϊόντος καθιστούν ολοένα και μεγαλύτερη την φυσική και συμβολική απόσταση μεταξύ του καταναλωτή και του τόπου προέλευσης των διατροφικών προϊόντων, η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της πληροφορίας επιτρέπει στο αγοραστή να αναγνωρίσει, να συγκρίνει και να κρίνει το ποιοτικό επίπεδο των προϊόντων.

Εν κατακλείδι, η διασφάλιση της ποιότητας εξαρτάται άμεσα από τον συντονισμό των παραγωγικών φορέων γύρω από τρεις άξονες:

- την ελαχιστοποίηση των κινδύνων και της πιθανότητας μετάδοσης τους με την αύξηση των ποιοτικών ελέγχων κατά την διάρκεια των παραγωγικών διαδικασιών
- την άμεση απόκριση σε έκτακτα περιστατικά ευνοώντας την διαδικασία εκμάθησης με την κοινή διάθεση των διαθέσιμων τμηματικών γνώσεων του κάθε παραγωγού / κρίκου της παραγωγικής αλυσίδας στο σύνολο του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος,
- την εξισορρόπηση του συσχετισμού δύναμης μεταξύ προμηθευτών

και αγοραστών με την αναδιανομή της πληροφορίας. Οι προσπάθειες για την προώθηση της ποιότητας επικεντρώνονται στην εγκυρότητα, την ακρίβεια και τιμιότητα της πληροφορίας.

2.2.5.1. Ο συντονισμός των παραγωγικών φορέων: η «ποιότητα δια της συνεργασίας»

Σε επίπεδο παραγωγικών μονάδων, οι παραδοσιακές μέθοδοι διαχείρισης της ποιότητας αντιστοιχούν στον έλεγχο της συμμόρφωσης των προϊόντων στις τεχνικές προδιαγραφές. Ο έλεγχος πραγματοποιείται στο τέλος των παραγωγικών διαδικασιών, γίνεται δηλαδή εκ των υστέρων. Όσον αφορά τις σχέσεις με τις ανωφερείς δραστηριότητες, και συγκεκριμένα με την γεωργία, ο έλεγχος συνοψίστηκε για μακρό χρονικό διάστημα στην απλή επιθεώρηση των προϊόντων: παρότι οι συνεργαζόμενοι με την βιομηχανία τροφίμων αγροτικοί συνεταιρισμοί συνέβαλαν σε ορισμένες περιπτώσεις στην εμβάθυνση και την συστηματοποίηση των διαδικασιών ελέγχου, οι διαδικασίες αυτές δεν είναι σε θέση να στηρίζουν με ικανοποιητικό τρόπο τις πρακτικές «ολικής ποιότητας». Μια πιο εξελιγμένη μορφή ελέγχου παρατηρείται στις ίδιες τις μεταποιητικές μονάδες με την εισαγωγή στατιστικών μεθόδων και δειγματοληψίας. Αν και αποτελεσματικότερες από την απλή επιθεώρηση, οι εν λόγω πρακτικές δεν επιτυγχάνουν την συστηματική αντιμετώπιση των ελαττωμάτων την στιγμή της εμφάνισης τους, την απόρριψη των ελαττωματικών προϊόντων ή την ελαχιστοποίηση των κινδύνων. Ακόμη περισσότερο, οι σχετικές πρακτικές δεν είναι σε θέση να περιορίσουν την εξάπλωση των επιπτώσεων ενός ελαττώματος, με άλλα λόγια να προφυλάξουν από το πολλαπλασιασμό των αρνητικών συνεπειών στο σύνολο της παραγωγής.

Με σκοπό την λύση των προβλημάτων που χαρακτηρίζουν τις παραδοσιακές πρακτικές ελέγχου και με πυξίδα τις αυξανόμενες απαιτήσεις των αγορών σε θέματα ποιότητας, οι βιομηχανίες αναζήτησαν νέες μεθόδους με στόχο την ελαχιστοποίηση και την αντιμετώπιση των πηγών κινδύνου. Η εφαρμογή της μεθόδου HACCP (Σύστημα Ανάλυσης Επικινδυνότητας και Κρίσιμων Σημείων Ελέγχου) στις μεταποιητικές μονάδες του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος αποδεικνύει ότι στα πλαίσια των νέων ανταγωνιστικών συνθηκών, οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να βασίζονται πλέον σε ένα «ικανοποιητικό ποιοτικό επίπεδο», διότι αυτό αποτελεί πηγή κινδύνου και πρόσθετου κόστους. Η μέθοδος HACCP περιλαμβάνει τέσσερις βασικές λειτουργίες:

- τον εντοπισμό των πηγών κινδύνου και την αξιολόγηση του κινδύνου,

- τον προσδιορισμό των μέσων για τον έλεγχο των κρίσιμων σημείων,
- την παρακολούθηση των συνθηκών εφαρμογής της εν λόγω μεθόδου,
- την αξιολόγηση των επιδόσεων της.

Με το σύστημα HACCP, οι ενέργειες έλεγχου και εκτέλεσης δεν πραγματοποιούνται πλέον ξεχωριστά, αντιθέτως, ενσωματώνονται στις αρμοδιότητες του κάθε χειριστή. Ο τελευταίος οφείλει να πραγματοποιεί αυτο-έλεγχο, να παρέχει λύσεις στην εμφάνιση τυχόν προβλημάτων και να επισημαίνει τις δυσλειτουργίες. Παράλληλα, η διασφάλιση της ποιότητας επεκτείνεται στον συντονισμό των διαφόρων δραστηριοτήτων των ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων, από την παραγωγή των πρώτων υλών έως στην πώληση. Με άλλα λόγια, επιδιώκεται η διασφάλιση της ποιότητας υπό όλες τις πτυχές της και στο σύνολο των εμπλεκόμενων φορέων (ολική ποιότητα). Η εφαρμογή των εν λόγω πρακτικών σηματοδοτεί μια σειρά από ριζικές αλλαγές:

- η έννοια του ελέγχου αντικαθίσταται από την συνεχή και συνολική παρακολούθηση των παραγωγικών διαδικασιών,
- η ιδέα της πρόληψης επικρατεί της διόρθωσης,
- το βάρος της διασφάλισης της ποιότητας μεταφέρεται στις δεξιότητες των εργαζομένων και την οργάνωση της επιχείρησης, ενώ παράλληλα,
- ανανεώνεται και η σχέση ποιότητας και παραγωγικότητας. Παραδοσιακά, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής επικεντρώνεται στην αναζήτηση αυξήσεων της παραγωγικότητας σε κάθε στάδιο της παραγωγής. Με τις νέες παραγωγικές πρακτικές, η αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας προέρχεται από την καλύτερη συνάρθρωση των παραγωγικών λειτουργιών, τον συντονισμό των διαφόρων υπηρεσιών και την διευρυμένη συμμετοχή των χειριστών στις παραγωγικές διαδικασίες.

Ιδιαίτερη σημασία αποκτούν οι προμήθειες πρώτων υλών, λοιπών ενδιάμεσων αναλώσεων και μηχανικού εξοπλισμού, διότι καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την σταθερότητα των της ποιότητας των εισροών, την ομοιογένεια και την συμβατότητα των προσφερόμενων προϊόντων: η αξιοπιστία του παραγωγού και των προϊόντων του εξαρτάται άμεσα και από την αξιοπιστία των προμηθευτών του.

Συμπερασματικά, η διασφάλιση της ποιότητας μέσω της συνεργασίας στηρίζεται σε μια σειρά από παραγωγικές και τεχνικές διαδικασίες. Διακρίνουμε τρεις βασικές αρχές :

- Την «ιεραρχική προσταγή» (Boissin και Ruffieux 1995), με άλλα λόγια τον προσδιορισμό με την «προσταγή» των κατιόντων κλάδων, των προδιαγραφών και των διαδικασιών ελέγχου που αποσκοπούν στο ορισμό των προϊόντων, την επιλογή των πρώτων υλών, την περιγραφή των τεχνικών και κατασκευαστικών προδιαγραφών κλπ. Ο κωδικοποιημένος και καταγραμμένος προσδιορισμός των παραπάνω στοιχείων είναι ευθύνη των κατιόντων κλάδων.
- Για την ανταπόκριση των εμπλεκόμενων φορέων, χρησιμοποιούνται κίνητρα (συμβάσεις υποκίνησης, «ποιοτικά πριμ») χρηματικά ή άλλα. Οι προμηθευτές πρέπει να αποδείξουν πως ο εξοπλισμός τους, η κατάρτιση του προσωπικού τους και το τεχνολογικό επίπεδο της επιχείρησής τους, διασφαλίζουν την σταθερότητα, την αυστηρότητα και την πλήρη συμβατότητα με τις αναγκαίες τεχνικές και παραγωγικές προδιαγραφές.
- Η συνεργασία μεταξύ των διαφόρων φορέων του συμπλέγματος αποτελεί ένα επιπλέον στοιχείο του συντονισμού. Η ικανότητα αντίδρασης σε απρόβλεπτα γεγονότα προϋποθέτει την ύπαρξη μιας οργανωτικής δομής που να προωθεί την πρωτοβουλία, την συσσώρευση εμπειριών και γνώσεων και την κοινή διάθεση των πληροφοριών.

2.2.5.2. Η ανταγωνιστικότητα ποιότητας στις αγροδιατροφικές αγορές

Οι σχέσεις μεταξύ παραγωγικών φορέων που συμμετέχουν στις αγροδιατροφικές αλυσίδες παρουσιάζουν δύο όψεις: στις σχέσεις συνεργασίας και συντονισμού προστίθενται και μια σειρά σχέσεων που αφορούν στην αγορά και τον ανταγωνισμό. Ενώ η διασφάλιση της ποιότητας στηρίζεται στην ανάδειξη νέων σχέσεων συντονισμού μεταξύ των παραγωγικών φορέων, ο ανταγωνισμός με βάση τον παράγοντα ποιότητα δημιουργεί νέους ανταγωνιστικούς κανόνες που αφορούν στην διάδοση των στρατηγικών διαφοροποίησης στην βιομηχανία τροφίμων και στην επέκτασή τους στον αγροτικό τομέα. Η δημιουργία ισχυρών εμπορικών ονομασιών, η προώθηση της πιστοποίησης των προϊόντων και των συστημάτων διαχείρισης και παραγωγής αποτελούν δύο σύγχρονες στρατηγικές για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της προστιθέμενης αξίας.

Η μαζική κατανάλωση στις αγρό – διατροφικές αγορές βασίσθηκε σε στρατηγικές με κύρια στοιχεία την τυποποίηση των προϊόντων, την εξομοίωση των συνθηκών πώλησης και τον ανταγωνισμό τιμής.

Κατά τα τελευταία έτη, οι επιχειρήσεις προχώρησαν σε ριζικές αλλαγές: οι παραγωγοί και οι αλυσίδες διανομής ανέπτυξαν στρατηγικές με κύριο χαρακτηριστικό την αξιοποίηση των ποιοτικών παραγόντων (οι εν λόγω παράγοντας θεμελιώνουν την «ανταγωνιστικότητα ποιότητας»). Οι στρατηγικές αυτές μας παραπέμπουν στην διαφοροποίηση και στην κατάτμηση της πελατείας και πηγάζουν από τις αυξανόμενες απαιτήσεις σε θέματα ποιότητας: η εξέλιξη των τρόπων ζωής και των διατροφικών συνθηκών οδηγούν σε νέες ανάγκες όπως περισσότερη ασφάλεια, ποικιλία και λειτουργικότητα (ευκολία χρήσης, διαθεσιμότητα και σταθερότητα, νέες ή αυξημένες απαιτήσεις σε θέματα υγιεινότητας, τεχνολογικής, λειτουργικής και οργανοληπτικής ποιότητας). Παράλληλα, οι επιχειρήσεις επωφελοούνται από τις ετερογενείς προτιμήσεις των καταναλωτών και τις ανισότητες στην αγοραστική δύναμη διαφόρων μερίδων καταναλωτών για να αναπτύξουν τις πωλήσεις τους. Προκειμένου να προσαρμοσθούν στις μεταβαλλόμενες και διαφοροποιημένες προσδοκίες της πελατείας, οι επιχειρήσεις προχώρησαν στην κατάτμηση της ζήτησης: κάθε τμήμα της πελατείας αντιστοιχεί σε μια ξεχωριστή αγορά, μια «αγορά πελατείας». Κύριο χαρακτηριστικό των τμημάτων αυτών της αγοράς αποτελεί ο μειωμένος ρόλος της τιμής ως παράγοντα επιλογής και ο αυξημένος ρόλος των θεραπευτικών χαρακτηριστικών, των ενσωματωμένων στο προϊόν υπηρεσιών, της έκτασης της προσφερόμενης γκάμας προϊόντων (ποικιλία), η αξιοπιστία και η σαφήνεια της πληροφορίας που αναφέρεται στις ιδιότητες του προϊόντος.

Η πρόκληση για επιχειρήσεις είναι διπλή και αφορά στην παραγωγή όλο και πιο εξατομικευμένων προϊόντων σε τιμές ανάλογες με τα τυποποιημένα προϊόντα, αλλά και την προσέγγιση μιας μαζικής πελατείας. Η εξατομίκευση του προϊόντος δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να οδηγήσει στην αύξηση των τιμών.

Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν μια νέα πρόκληση: την μείωση των τιμών παραγωγής χωρίς τα οφέλη που παρέχει η παλαιά τυποποίηση της μαζικής παραγωγής ομοιόμορφων προϊόντων. Αντιθέτως, επιδιώκουν την επέκταση της κλίμακας, την ποικιλία, των προϊόντων. *Η μαζική παραγωγή ομοιόμορφων προϊόντων έθετε το δίλημμα «ποιότητα ή παραγωγικότητα» και επέλεγε την παραγωγικότητα και την συνακόλουθη μείωση της τιμής. Η ευέλικτη μαζική παραγωγή δεν αποδέχεται το δίλημμα και επιδιώκει να επιτύχει αμφότερους τους στόχους.* Αυτήν την επιδίωξη της σύγχρονης παραγωγής συνοψίζει ο όρος της «οικονομίας της ποικιλίας». Μια «οικονομία της ποικιλίας» περιλαμβάνει την μείωση του κόστους παραγωγής ενώ ταυτοχρόνως η επιχείρηση παράγει μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων.

Σε μια «οικονομία της ποικιλίας», στόχος των επιχειρήσεων είναι να εντοπίσουν

και να προβλέψουν τις μελλοντικές ανάγκες των καταναλωτών: η παραγωγή δεν προηγείται πλέον της επικοινωνίας, η σύλληψη, παραγωγή και διανομή του προϊόντος πραγματοποιείται ανάλογα με τα χαρακτηριστικά μιας προγενέστερα εντοπισμένης και στοχευόμενης πελατείας.

Η δημιουργία ισχυρών εμπορικών ονομασιών προσπαθεί με την μεσολάβηση μιας αναγνωρίσιμης ένδειξης, την εμπορική ονομασία να δημιουργήσει μια σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ της προσφοράς και της ζήτησης, ταυτίζοντας την ποιότητα του προϊόντος (υπό όλες της πτυχές της) με τον παραγωγό. Η εμπορική ονομασία αποκαθιστά τις έννοιες της προέλευσης και της υπόληψης του παραγωγού και παρουσιάζει δύο βασικά χαρακτηριστικά:

- αναζητεί την διαφοροποίηση του προϊόντος και βασίζεται συστηματικά σε ένα τόπο προέλευσης. Η εμπορική ονομασία δημιουργεί αίσθημα προστασίας στον καταναλωτή, πιστοποιώντας ότι το προϊόν είναι εναρμονισμένο με τους κανονισμούς και τις προδιαγραφές που ορίζει ο ίδιος ο παραγωγός (σε θέματα συστατικών, παραγωγικών διαδικασιών, κτλ)
- παρουσιάζεται σαν μια σύνοψη πληροφοριών, προσφέροντας απλοποιημένα κριτήρια αξιολόγησης, σύγκρισης και επιλογής του προϊόντος.

Θα αναφερθούμε στην συνέχεια στις συλλογικές ενέργειες για την ποιοτική βελτίωση των διατροφικών προϊόντων.

2.2.5.3. Οι πολιτικές της ποιότητας σε τοπικό και εθνικό επίπεδο: ο ρόλος της πιστοποίησης

Κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, τόσο οι τοπικές και οι εθνικές αρχές όσο και οι επιχειρήσεις του πρωτογενή τομέα και της βιομηχανίας τροφίμων αντιμετωπίζουν την ποιότητα ως πρωταρχικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας στα πλαίσια των νέων κοινωνικών, οικονομικών και ανταγωνιστικών συνθηκών. Παράλληλα, η παραγωγή πιστοποιημένων προϊόντων γίνεται αντιληπτή ως μια σημαντική προοπτική για την περιφερειακή ανάπτυξη, την αύξηση της απασχόλησης, την βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων κλπ. Τα πιστοποιημένα προϊόντα δεν αποτελούν πλέον περιθωριακά προϊόντα (προϊόντα περιορισμένων αγορών για τοπική κατανάλωση, προϊόντα πολυτελείας κλπ). Αντιθέτως, η δυναμική ζήτηση για τα συγκεκριμένα προϊόντα φαίνεται ότι είναι πολύ σημαντική και αναμένεται να αυξηθεί ραγδαία κατά την διάρκεια των επόμενων χρόνων. Η προώθηση και η επιτυχία των πιστοποιημένων προϊόντων θα εξαρτηθεί άμεσα σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο από την ύπαρξη, τον δυναμισμό και

την συσσώρευση εμπειρίας. Σε σχέση με αυτά, διακρίνουμε:

- την ύπαρξη μιας σημαντικής ποικιλίας προϊόντων, την προβολή και αναγνώριση των παραδοσιακών γνώσεων και δεξιοτήτων σε θέματα παραγωγής τροφίμων, την ξεχωριστή γαστρονομική παράδοση μιας περιοχής / χώρας, κτλ
- την ύπαρξη μιας εθελοντικής πολιτικής προώθησης των ποιοτικών χαρακτηριστικών των προϊόντων από τους τοπικούς και εθνικούς φορείς και την ανταπόκριση των επιχειρήσεων στις εν λόγω πρωτοβουλίες.

Σε γενικές γραμμές, η πολιτική της ποιότητας αλλάζει ιδιότητα και μετατρέπεται από μια πολιτική περιθωριακή (ή στην καλύτερη περίπτωση υποστηρικτική), σε θεμέλιο λίθο των αγροτικών πολιτικών και των λοιπών πολιτικών του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος. Η συμβολή της πολιτικής της ποιότητας αφορά τόσο την περιφερειακή ανάπτυξη και την ανάπτυξη της υπαίθρου όσο και την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της βιομηχανίας τροφίμων. Η πολιτική της ποιότητας επηρεάζει τόσο την ζήτηση όσο την προσφορά: από την πλευρά της προσφοράς, δημιουργεί την ποιότητα παρέχοντας στους φορείς των συμπλεγμάτων τα απαιτούμενα εργαλεία για τον συντονισμό των παραγωγικών διαδικασιών, ενώ από τη πλευρά της ζήτησης, η πολιτική προώθησης της ποιότητας δημιουργεί την πληροφορία, δημιουργώντας αναγνωρίσιμα και εγγυημένα σύμβολα ποιότητας.

Δύο δρόμοι συμπληρωματικού χαρακτήρα ανοίγονται για την προσαρμογή της προσφοράς στην ζήτηση:

- η τυποποίηση (normalisation) έχει σαν στόχο την προσαρμογή των προϊόντων στους κανόνες υγειονομικής ποιότητας, τον έλεγχο της ετερογένειας των προϊόντων, την κωδικοποίηση των παραγωγικών πρακτικών κλπ. Με τη στήριξη των επαγγελματικών αγροτικών και βιομηχανικών οργανισμών, οι τοπικοί φορείς ενθαρρύνουν τους παραγωγούς να εφαρμόσουν τις διαδικασίες ελέγχου της τυποποίησης.
- Η πιστοποίηση εγγυάται ότι το προϊόν, η υπηρεσία ή η διαδικασία παρουσιάζει τα αναφερόμενα χαρακτηριστικά. Η πιστοποίηση αναγνωρίζεται από τον καταναλωτή από την παρουσία ειδικών ενδείξεων ή συμβόλων. Την εγκυρότητά της εγγυάται η επέμβαση ενός τρίτου φορέα με ανεξάρτητη ιδιότητα και με αρμοδιότητα την προδιαγραφή των ενδείξεων, τον έλεγχο συμμόρφωσης των προϊόντων στις εν λόγω ενδείξεις και τέλος την παράδοση του πιστοποιητικού καταλληλότητας.

Με την τυποποίηση και την πιστοποίηση, η πολιτική της ποιότητας επιδιώκει την προσαρμογή των παραγωγικών δομών του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος στην κατάτμηση της αγοράς.

Στην Ελλάδα, με την ίδρυση και την ανάπτυξη του AGROCERT, του Οργανισμού Πιστοποίησης και Επίβλεψης Γεωργικών Προϊόντων του υπουργείου Γεωργίας, υλοποιείται η πολιτική της ποιότητας στον πρωτογενή τομέα. Ο AGROCERT είναι ΝΠΙΔ που λειτουργεί υπό την εποπτεία του υπουργού Γεωργίας. Δραστηριοποιείται στον τομέα της τυποποίησης και της πιστοποίησης. Με την άσκηση των αρμοδιοτήτων του προωθεί την πιστοποίηση της ποιότητας στην πρωτογενή παραγωγή και έλεγχου της «αλυσίδας» παραγωγής σύμφωνα με διεθνείς, ευρωπαϊκές ή εθνικές προδιαγραφές και πρότυπα. Ο AGROCERT, λειτουργεί ως το ανεξάρτητο και εποικοδομητικό πεδίο συνεργασίας όλων των κρίκων της «αλυσίδας» παραγωγής τροφίμων στην οποία συμμετέχουν οι παραγωγοί, οι μεταποιητές, οι διακινητές, οι εξαγωγείς και οι καταναλωτές.

Σύμφωνα με τον διευθύνοντα σύμβουλό του AGROCERT, ο φορέας έχει προχωρήσει μέχρι σήμερα τις δραστηριότητες πιστοποίησης στους παρακάτω τομείς: Πρώτον, στον τομέα της πιστοποίησης των προϊόντων βιολογικής γεωργίας ως αρμόδια αρχή αξιολόγησης και επίβλεψης των ιδιωτικών φορέων ελέγχου έχει αναπτύξει το νέο σύστημα το οποίο θα συνδυαστεί άμεσα με το σύστημα επίβλεψης της αγοράς. Με τη λειτουργία του νέου συστήματος οικοδομείται ένα σταθερό και αξιόπιστο σύστημα πιστοποίησης των προϊόντων βιολογικής γεωργίας που βασίζεται στον έλεγχο αλλά και τη συνεργασία με τους ιδιωτικούς φορείς που συμμετέχουν στο σύστημα. Με τη χορήγηση αδειών λειτουργίας στους ιδιωτικούς φορείς τίθεται σε εφαρμογή και η χρήση του ενιαίου σήματος αναγνώρισης των προϊόντων βιολογικής γεωργίας. Δεύτερον, στον τομέα των προϊόντων ονομασίας προέλευσης, γεωγραφικών ενδείξεων αλλά και για τα παραδοσιακά προϊόντα, ολοκληρώνεται η επεξεργασία ενός νέου αναβαθμισμένου συστήματος πιστοποίησης με στόχο την ανάδειξη και ενίσχυση των σημαντικών αυτών προϊόντων και την προώθησή τους στις αγορές με αναγνωρισμένες σημάσεις πιστοποίησης. Τρίτον, στον τομέα των προϊόντων ειδικών πτηνοτροφικών εκτροφών έχει αναπτύξει σύστημα πιστοποίησης σύμφωνα με τους κοινοτικούς κανονισμούς, για το παραγόμενο κρέας πουλερικών

αλλά και για τα αβγά ορνίθων. Τέταρτον, στον τομέα του βοείου κρέατος προώθησε την εφαρμογή των σχετικών κοινοτικών κανονισμών με αποτέλεσμα σήμερα να ολοκληρωθεί η εφαρμογή του συστήματος προαιρετικών ενδείξεων με τη χορήγηση της πρώτης άδειας χρήσεως προαιρετικής ένδειξης «βόειο κρέας ποιότητας» σε επιχείρηση του κλάδου και να είναι δυνατή η χρήση ειδικής σήμανσης πιστοποίησης. Πέμπτον, στον τομέα της ασφάλειας των τροφίμων με στόχο την ισχυροποίηση του δεσμού μεταξύ των κρίκων της παραγωγής και της μεταποίησης προώθησε την εφαρμογή του προτύπου AGRO, 1.1 για το σύστημα HACCP ειδικά στο χώρο της γεωργικής βιομηχανίας και έχει ήδη πιστοποιήσει επιχειρήσεις μεταποίησης γεωργικών προϊόντων. Έκτον, στον τομέα της φυτικής παραγωγής προώθησε την εφαρμογή και την πιστοποίηση των προτύπων AGRO 2.1 & 2.2 «Σύστημα Ολοκληρωμένης Διαχείρισης στη Φυτική Παραγωγή». Το Σύστημα Ολοκληρωμένης Διαχείρισης μετά από ένα χρόνο εφαρμογής έχει καθιερωθεί ως μία από τις προαιρετικές αλλά πλέον αναγκαίες μορφές παραγωγικής διαδικασίας της σύγχρονης ελληνικής γεωργίας, συμβάλλοντας στη δημιουργία ανταγωνιστικού πλεονεκτημένου για τα ελληνικά γεωργικά προϊόντα. Σήμερα έχουν πιστοποιηθεί 33.000 στρέμματα οπωροκηπευτικών που προωθούνται στην αγορά με την ειδική σήμανση πιστοποίησης. Έβδομον, στον τομέα του χοιρινού κρέατος έχουν ολοκληρωθεί ήδη τα πρότυπα AGRO 3.1 – 3.5 «Σύστημα Διαχείρισης για τη Διασφάλιση της Ποιότητας του Χοιρινού Κρέατος» που καλύπτουν όλα τα στάδια από την παραγωγή ζωοτροφών μέχρι το τελικό προϊόν. Οι επιχειρήσεις του τομέα έχουν προχωρήσει στη δημιουργία φορέα οργάνωσης και αυτοελέγχων και αναμένεται η άμεση έναρξη των διαδικασιών πιστοποίησης και η χρήση της ειδικής σήμανσης. Όγδοον, στον τομέα των προϊόντων ιχθυοκαλλιέργειας ήδη έχουν τεθεί σε εφαρμογή τα πρότυπα AGRO 4.1 & 4.2 «Σύστημα Διαχείρισης για τη Διασφάλιση της Ποιότητας των Προϊόντων Ιχθυοκαλλιέργειας και οι επιχειρήσεις του τομέα έχουν προχωρήσει στη δημιουργία φορέα οργάνωσης και αυτοελέγχων. Τον επόμενο χρόνο αναμένεται η πιστοποίηση περίπου του 40% της εγχώριας παραγωγής και η χρήση της ειδικής σήμανσης.

Οι διαδικασίες πιστοποίησης πραγματοποιούνται με ειδικούς κανονισμούς και υποχρεώνουν τον παραγωγό να πραγματοποιεί συγκεκριμένες αναλύσεις, μετρήσεις και καταγραφές σε αρχεία. Εάν το προϊόν συμμορφώνεται με όλες τις προδιαγεγραμμένες απαιτήσεις, λαμβάνει ως σήμα την ποιοτική του αναγνώριση στο πιστοποιημένο προϊόν (πιστοποιητικά συμμόρφωσης, πιστοποιητικά συστημάτων ποιότητας, σήματα συμμόρφωσης). Η λειτουργία του Οργανισμού Πιστοποίησης και Επίβλεψης Γεωργικών Προϊόντων αποδίδει με προαιρετικές διαδικασίες ταυτότητα σε ορισμένα αγροτικά προϊόντα –τρόφιμα ή μη– που θέλουν να διακριθούν, καθώς και πιστοποιητικά συστημάτων διαχείρισης και παραγωγής. Το ζητούμενο για την ελληνική παραγωγή είναι αφενός μεν να καλύψει τις απαιτήσεις καταλληλότητας που της επιβάλλει η κοινοτική νομοθεσία και αφετέρου να προσδώσει εθνική ταυτότητα σε ορισμένα αγροτικά προϊόντα, που ο αριθμός τους είναι μεγάλος, καθώς έχουν πολλαπλές δυνατότητες υπερκάλυψης των ελαχίστων απαιτήσεων που ορίζονται νομοθετικά.

Εν κατακλείδι, οι νέες πρακτικές διασφάλισης της ποιότητας δεν εστιάζονται αποκλειστικά στο προϊόν. Αντιθέτως, το πεδίο δράσης τους επεκτείνεται και σε τομείς όπως η σύλληψη, η παραγωγή, η προμήθεια και η πώληση του προϊόντος. Η σχέση μεταξύ της ζήτησης και της προσφοράς έχει ανανεωθεί με υπόβαθρο την ανάδειξη μιας νέας δυναμικής σε θέματα ποιότητας. Η διαχείριση της ποιότητας στα πλαίσια των σύγχρονων διατροφικών προϊόντων εξαρτάται από μια διπλή υποχρέωση:

- Υποχρέωση ως προς την διασφάλιση της «αντικειμενικής» υγειονομικής ποιότητας. Αναφερόμαστε στην πρόληψη των διατροφικών ατυχημάτων που έχουν άμεσο αντίκτυπο στην υγεία του καταναλωτή. Το ποιοτικό επίπεδο του προϊόντος αξιολογείται με βάση υγειονομικά και θεσμικά καθορισμένα επιστημονικά κριτήρια.
- Υποχρέωση ως προς την παροχή των αναγκαίων πληροφοριών με αντικείμενο την ταυτοποίηση του προϊόντος και την υποκειμενική αξιολόγηση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων του προϊόντος από τον ίδιο τον καταναλωτή.

Η εφαρμογή των πρακτικών «ολικής ποιότητας» σηματοδοτεί μια σειρά από ριζικές αλλαγές:

- η έννοια του ελέγχου αντικαθίσταται από την συνεχή και συνολική παρακολούθηση των παραγωγικών διαδικασιών,
- η ιδέα της πρόληψης επικρατεί της ιδέας της διόρθωσης,

- η διασφάλιση της ποιότητας μετατίθεται από το προϊόν στις δεξιότητες και την οργάνωση ενώ παράλληλα, ανανεώνεται και η σχέση μεταξύ ποιότητας και παραγωγικότητας.

Όσον αφορά τις συνθήκες του ανταγωνισμού, η ποιότητα επιδρά με δύο τρόπους: την δημιουργία εμπορικών ονομασιών και την πιστοποίηση. Η δημιουργία ισχυρών εμπορικών ονομασιών συμβάλλει στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Η εμπορική ονομασία αποκαθιστά τις έννοιες της προέλευσης και της αξιοπιστίας του παραγωγού, και παρουσιάζει δύο βασικά χαρακτηριστικά:

- επιδιώκει την διαφοροποίηση του προϊόντος και βασίζεται συστηματικά σε ένα τόπο προέλευσης. Η εμπορική ονομασία δημιουργεί αίσθημα προστασίας στον καταναλωτή, πιστοποιώντας ότι το προϊόν είναι εναρμονισμένο με τους κανονισμούς και τις προδιαγραφές που ορίζει ο ίδιος ο παραγωγός (σε θέματα συστατικών, παραγωγικών διαδικασιών κλπ)
- παρουσιάζεται σαν μια σύνοψη πληροφοριών, προσφέροντας απλοποιημένα κριτήρια αξιολόγησης, σύγκρισης και επιλογής του προϊόντος.

Η παραγωγή πιστοποιημένων προϊόντων ανοίγει μια σημαντική προοπτική για το αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα καθώς η ζήτηση για τα προϊόντα αυτά είναι ήδη μεγάλη και αναμένεται να αυξηθεί ραγδαία στην διάρκεια των επόμενων ετών. Στην Ελλάδα, με την ίδρυση και η ανάπτυξη του AGROCERT, του Οργανισμού Πιστοποίησης και Επίβλεψης Γεωργικών Προϊόντων του υπουργείου Γεωργίας, υλοποιείται η πολιτική της ποιότητας στον πρωτογενή τομέα.

2.3. Οι σύγχρονες τάσεις ανάπτυξης του τουρισμού

Ο τουρισμός αποτελεί πλέον μια από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες σε διεθνή κλίμακα. Σύμφωνα με τις προβλέψεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (World Tourism Organization), ο αριθμός των διεθνών ταξιδιών για τουρισμό αναμένεται να αυξηθεί μεταξύ του 2000 και του 2020 με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,5%¹⁸. Το 1998 ταξίδεψαν περίπου 650 εκατομμύρια τουρίστες ενώ το 2010 ο αριθμός τους αναμένεται να υπερβεί το ένα δισεκατομμύριο.

Αυτή η προοπτική προσδίδει στις τουριστικές δραστηριότητες μια άκρως ενδιαφέρουσα θέση στα πλαίσια των εθνικών και τοπικών σχεδίων ανάπτυξης. Η προβλεπόμενη αύξηση της τουριστικής ζήτησης εντάσσεται στο ευρύτερο οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο της «μεταβιομηχανικής» κοινωνίας και της ανάδειξης των υπηρεσιών σε δραστηριότητα πρωταρχικής σημασίας για την απασχόληση, την οικονομία και το παραγωγικό σύστημα.

Οι κυριότερες οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού

- Βελτίωση του ισοζυγίου εξωτερικών ανταλλαγών
- Περιφερειακή ανάπτυξη
- Διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων
- Νέα εισοδήματα
- Αύξηση φορολογικών εσόδων
- Νέες θέσεις εργασίας

Στην συνέχεια, θα αναφερθούμε στις κατευθυντήριες γραμμές σε θέματα τουρισμού και βιώσιμης ανάπτυξης που προκύπτουν από τέσσερα διεθνή γεγονότα ύψιστης σημασίας: (α) από τις Συνόδους του Ρίο (1992) και του Γιοχάνεσμπουργκ (2002) και την ανάδυση της έννοιας της «βιώσιμης ανάπτυξης», (β) από την κοινή διακήρυξη του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, του Tourism Council και του Earth Council, της Agenda 21 για τον Ταξιδιωτικό και Τουριστικό Κλάδο (1995), (γ) από την διακήρυξη του Βερολίνου με θέμα την Βιολογική Ποικιλία και τον Βιώσιμο Τουρισμό (1997) και

(δ) από την ανακήρυξη του 2002 σε «διεθνές έτος του οικολογικού τουρισμού» από τα Ηνωμένα Έθνη.

Θα αναφερθούμε στις κύριες τάσεις εξέλιξης της τουριστικής ζήτησης από τις

¹⁸ Organisation Mondiale du Tourisme, "Tourisme Horizon 2020", Resume executif, Madrid, Espagne, Juin 1998

οποίες απορρέει η ανάγκη άμεσης και αποτελεσματικής προσαρμογής της προσφοράς. Οι αλλαγές στα χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης ανοίγουν σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης σε τοπική κλίμακα.

Η «μεταβιομηχανική» σχολή (της οποίας ο Daniel Bell αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους εκπροσώπους) θεωρεί ότι η ανάπτυξη των υπηρεσιών, στις οποίες εντάσσεται και ο τουρισμός, αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της σύγχρονης οικονομίας. Στις περισσότερες οικονομικά αναπτυγμένες χώρες του πλανήτη, οι υπηρεσίες απασχολούν το 60% έως 70% του εργατικού δυναμικού και ανάλογη είναι η συμβολή τους στο ΑΕΠ. Η «μεταβιομηχανική σχολή» στηρίζεται σε δύο συλλογισμούς όσον αφορά την θέση και το βάρος των υπηρεσιών στον γενικότερο οικονομικό και παραγωγικό σύστημα:

Πρώτον, με βάση τον «νόμο του Engel», όταν παρατηρείται αύξηση της αγοραστικής δύναμης, η τελική ζήτηση διοχετεύεται διαδοχικά σε βασικά αγαθά πρώτης ανάγκης, στην συνέχεια σε βιομηχανικά προϊόντα μαζικής κατανάλωσης, στην απόκτηση κατοικίας και μεταφορικού μέσου, και τέλος σε «ανώτερα» αγαθά, που αποτελούνται κατά κύριο λόγο από υπηρεσίες. Εν ολίγοις, η οικονομική ανάπτυξη οδηγεί στην «τριτογενεοποίηση» της τελικής ζήτησης. Παράλληλα, στην αναπόφευκτη άνοδο της σημασίας των υπηρεσιών συμβάλλει το γεγονός ότι η αύξηση της παραγωγικότητας στην βιομηχανία είναι υψηλότερη απ' όσο στις υπηρεσίες, με αποτέλεσμα, ακόμα και αν η σχετική ζήτηση των υπηρεσιών και των αγαθών εξελίσσεται με τον ίδιο ρυθμό, η διαφορά στον ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας μεταξύ των δύο δραστηριοτήτων να οδηγεί σε διαφορετικές αυξήσεις της απασχόλησης υπέρ του τομέα των υπηρεσιών. Πολύ περισσότερο δε εφόσον η ζήτηση για υπηρεσίες αυξάνεται ταχύτερα από την ζήτηση αγαθών¹⁹.

Στην μεταβιομηχανική οικονομία, η παραγωγή προστιθέμενης αξίας βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ικανότητα διαχείρισης και επεξεργασίας της πληροφορίας. Ακόμη περισσότερο στην ικανότητα μετατροπής της πληροφορίας σε γνώση και στην συνακόλουθη δημιουργία ουσιαστικών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων («Νέα οικονομία», «κοινωνία της πληροφορίας» και «οικονομία της γνώσης»).

Η «μεταβιομηχανική» κοινωνία του Bell δεν μειώνει την σημασία του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα. Αντιθέτως, οι τομείς αυτοί παραμένουν σημαντικότερες πηγές πλούτου και απασχόλησης στα πλαίσια των σημερινών κοινωνιών. Αυτό

¹⁹ Οι παραπάνω θέσεις δεν είναι πρόσφατες και ήδη από το 1967 ο Baumol τις είχε υποστηρίξει στα πλαίσια του μακροοικονομικού μοντέλου της «ανισόρροπης ανάπτυξης». Οι θέσεις του Daniel Bell πρωτοπαρουσιάστηκαν το 1973.

που αλλάζει εξαιτίας της ανάδειξης της γνώσης και της πληροφορίας σε σημαντικούς συντελεστές παραγωγής είναι ο τρόπος με τον οποίο συλλαμβάνουμε, σχεδιάζουμε και θέτουμε σε κίνηση τις παραγωγικές διαδικασίες. Επομένως, η επιτυχημένη ή μη έκβαση των αναπτυξιακών σχεδιασμών θα εξαρτηθεί από τις ικανότητες διαχείρισης και διάχυσης των στοιχείων της «νέας οικονομίας» στους συντελεστές της τοπικής οικονομίας.

Ο Bell αναζητώντας τους κανόνες δομικής αλλαγής του τριτογενή τομέα καταφεύγει και πάλι στον «νόμο του Engel» και προβαίνει στην ιεράρχηση των υπηρεσιών. Η ζήτηση για την κάθε κατηγορία υπηρεσιών εκφράζεται προοδευτικά με βάση τα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης. Καταρχήν, αναπτύσσονται οι υπηρεσίες που συνοδεύουν την βιομηχανική επανάσταση. Οι εν λόγω υπηρεσίες αφορούν στις μεταφορές, στην παροχή νερού, αερίου, ρεύματος, κτλ. Σταδιακά, η ζήτηση κατευθύνεται προς υπηρεσίες που συνοδεύουν την ανάπτυξη της κοινωνίας της κατανάλωσης και τον εξοπλισμό των νοικοκυριών. Οι εν λόγω υπηρεσίες αποτελούνται από το εμπόριο, τις τράπεζες, τις κτηματομεσιτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες. Όπως παρατηρεί ο Jean Gadrey (1996), το συγκεκριμένο στάδιο ανάπτυξης σχετίζεται πάντα με την παραγωγή και την κατανάλωση αγαθών και όχι υπηρεσιών. Στο τέλος αυτού του σταδίου ανάπτυξης αναδύεται η κοινωνία των υπηρεσιών, με τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες, τον πολιτισμό, τον τουρισμό, τις υπηρεσίες συλλογικού χαρακτήρα, την κατάρτιση τις υπηρεσίες υγείας, μόρφωσης, σπορ και αθλητισμού, τις υπηρεσίες βελτίωσης ή συντήρησης του φυσικού περιβάλλοντος...

Στα πλαίσια αυτών των εξελίξεων, αναπτύσσεται ο **οικολογικός τουρισμός** που συνδυάζει την αναζήτηση για ευεξία (χάρη στην παρουσία ενός άθικτου και διατηρημένου φυσικού περιβάλλοντος), την ζήτηση «επιμορφωτικής» δραστηριότητας (την παροχή πληροφοριών ως προς το φυσικό περιβάλλον, την πανίδα και την χλωρίδα) και τις παραδοσιακές λειτουργίες του τουρισμού.

Οι «μετα-υλικές» αξίες της «κοινωνίας της πληροφορίας» (Bensahel, 1997) οδηγούν στην οικονομική αξιοποίηση αναγκών όπως η αναζήτηση προσωπικής αυτονομίας, η ποιότητα ζωής και ο σεβασμός του περιβάλλοντος, και μετατρέπουν τον τουρισμό και τις άλλες «υπηρεσίες του ελεύθερου χρόνου» σε ουσιαστικές και ελπιδοφόρες οικονομικές δραστηριότητες (Goldfinger 1994).

Αυτές οι εξελίξεις έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην απασχόληση. Ο Gadrey (1996) παρατηρεί πως οι παραπάνω δραστηριότητες παρουσιάζουν τους χαμηλότερους ρυθμούς αύξησης παραγωγικότητας, και επομένως, οι νέες αυτές οικονομικές δραστηριότητες έχουν σοβαρές προοπτικές ανάπτυξης της απασχόλησης.

Τα παραπάνω ζητήματα αφορούν άμεσα την περιοχή της Τριχωνίδας. Η πλούσια και ποικιλόμορφη φύση, η δυνατότητα άθλησης που προσφέρει η λίμνη, το «παραδοσιακό» περιβάλλον και η γενικότερη παρουσία μιας πλούσιας χλωρίδας και πανίδας αποτελούν προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός από τα πιο ελπιδοφόρα και σύγχρονα τμήματα της τουριστικής αγοράς, του οικολογικού τουρισμού.

Η τουριστική ανάπτυξη αποτελεί μια ελπιδοφόρα προοπτική για την τοπική ανάπτυξη διότι αυξάνει την εισροή πόρων (α) με την αυστηρά τουριστική δραστηριότητα (φιλοξενία, μεταφορές, εστίαση) και (β) με την κατανάλωση κατά την διάρκεια της διαμονής των ίδιων αγαθών και υπηρεσιών που καταναλώνει και ο τοπικός πληθυσμός ή εξάγονται. Πέραν των επιδράσεων στο οικονομικό σύστημα της περιοχής, η τουριστική ανάπτυξη προκαλεί παράλληλα σημαντικές αλλαγές στην τοπική κοινωνική και πολιτιστική ζωή, στην δομή της τοπικής κοινωνίας και στις τιμές της ακίνητης περιουσίας.

2.3.1. Από τον μαζικό τουρισμό στην διαφοροποιημένη παραγωγή ποιοτικών τουριστικών υπηρεσιών

Tο μοντέλο της μαζικής κατανάλωσης τουριστικών υπηρεσιών, με την μορφή που αναπτύχθηκε μεταπολεμικά και κυρίως μετά το 1970, έχει χαρακτηριστεί ως το μοντέλο των 4s: Sun, Sea, Sand and Sex ακριβώς επειδή η ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες εμπνεόταν από τις παραπάνω τέσσερις «αξίες». Σε απόκριση αυτών των χαρακτηριστικών της ζήτησης, σε συνδυασμό με την μετατροπή του τουρισμού σε μαζικό αγαθό, αναπτύχθηκε ο μαζικός τουρισμός, ιδιαίτερα από τις αρχές της δεκαετίας του '70, ακολουθώντας τις ίδιες αρχές που είχε ακολουθήσει η μεταπολεμική μαζική παραγωγή αγαθών και οι οποίες έγιναν γνωστές με τον όρο του «φορντισμού»: μαζική παραγωγή τυποποιημένων προϊόντων, με χαμηλό κόστος που βασίζεται στις οικονομίες κλίμακας, στην ομοιομορφία και την κατάτμηση της διαδικασίας παραγωγής έτσι να αξιοποιείται η ανειδίκευτη, φθηνή εργασία.

Το μοντέλο του μαζικού τουρισμού, διαφέρει από το αντίστοιχο μοντέλο της παραγωγής εμπορευμάτων της μεταποιητικής βιομηχανίας κατά το ότι υφίσταται έναν επιπλέον περιορισμό: η συνάρτηση παραγωγής που στηρίζεται στην εκμετάλλευση φυσικών πόρων χαρακτηρίζεται από φθίνουσες αποδόσεις. Με άλλα λόγια, η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, στον βαθμό που επεκτείνεται, χαρακτηρίζεται από μειούμενη μέση παραγωγικότητα της εργασίας.

Έτσι, από την στιγμή που ο όγκος της μαζικής παραγωγής τουριστικών υπηρεσιών υπερβεί ένα κρίσιμο κατώφλι, προσκρούει σε προβλήματα παραγωγικότητας. Η επέκταση της κλίμακας παραγωγής, όμως, επηρεάζει και δύο ακόμη κρίσιμα για την κερδοφορία μεγέθη: το κόστος εργασίας και την τιμή του προϊόντος. Το κόστος εργασίας αυξάνεται στον βαθμό που αυξάνεται η κλίμακα παραγωγής, διότι παράλληλα με αυτήν αυξάνονται η ζήτηση εργασίας, ο βαθμός συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργαζομένων και η διαπραγματευτική τους δύναμη. Η τιμή του προϊόντος, αντιθέτως, μειώνεται, διότι η επέκταση της ζήτησης (επομένως και της προσφοράς) του μαζικού τουρισμού γίνεται μόνον χάρη στην είσοδο στην αγορά, κοινωνικών ομάδων με χαμηλό εισόδημα (αφού οι πιο εύπορες τάξεις ήδη αγοράζουν τουριστικές υπηρεσίες). Η επέκταση της μαζικής παραγωγής έχει, δηλαδή, ένα εσωτερικό όριο το οποίο έχει καταφανώς προσεγγίσει στην Ισπανία και σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας.

Ο μαζικός τουρισμός στις «χώρες της ευρωπαϊκής σύγκλισης» απέφυγε την κρίση κερδοφορίας που σχετίζεται με την επέκταση της προσφοράς άνωθεν ενός κρίσιμου όγκου παραγωγής, χάρη στην κυμαινόμενη συναλλαγματική ισοτιμία, η οποία με τις υποτιμήσεις ή την διολίσθηση των εθνικών νομισμάτων των χωρών υποδοχής, καθιστούσε τις τιμές περισσότερο ελκυστικές. Ο μηχανισμός των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών ανέβαλε για έναν πιο μακρινό ορίζοντα τα προβλήματα κερδοφορίας που δημιουργεί η επέκταση της παραγωγής του μαζικού τουρισμού πέραν ενός σημείου. Το γεγονός ότι η Ελλάδα, όπως εξάλλου και οι χώρες της Ιβηρικής χερσονήσου, έχουν πλέον το ίδιο νόμισμα με τις άλλες χώρες της ΟΝΕ, ανατρέπει μια από τις βασικές προϋποθέσεις της ευημερίας και της περαιτέρω ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού στον νότο της Ευρώπης.

Το μοντέλο των 4s διατηρεί και μια συγκεκριμένη σχέση με το περιβάλλον: προϋποθέτει την καλή αρχική κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος και την δωρεάν εκμετάλλευσή του. Αυτή η σχέση με το περιβάλλον αποτελεί ένα ακόμη εσωτερικό όριο του μαζικού τουρισμού, Διότι, η μαζική προσέλευση τουριστών, η απασχόληση ανειδίκευτης, φθηνής εργασίας, οι κρατικές πολιτικές κατασκευής μεγάλων και αλόγιστων υποδομών, πέραν ενός σημείου δημιουργούν μεγάλες ζημιές στο φυσικό περιβάλλον και αναιρούν έτσι βασικές προϋποθέσεις της ίδιας της τουριστικής δραστηριότητας.

Εν κατακλείδι, το μοντέλο της μαζικής κατανάλωσης τουριστικών υπηρεσιών έχει ήδη φθάσει στα όριά του και η περαιτέρω ανάπτυξή του συναντάει μεγάλα εμπόδια, τα οποία κάποια στιγμή θα εμφανισθούν ως αξεπέραστα και στην Ελλάδα. Η Τουρκία, αντιθέτως, όπως και μια σειρά άλλων χωρών, ακριβώς επειδή βρίσκονται ακόμη σε πρώιμα στάδια ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού, διαθέτουν όλα τα πλεονεκτήματα που έχουν χάσει οι χώρες του «ύστερου μαζικού τουρισμού», δηλαδή η Ισπανία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία, οι οποίες αντιμετωπίζουν φθίνουσες αποδόσεις (αφού έχουν εξαντλήσει τα πλουσιότερα τμήματα του «τουριστικού κοιτάσματος»), υψηλό κόστος εργασίας (αφού ανήκουν πλέον στις αναπτυγμένες χώρες του πλανήτη), ισχυρό νόμισμα (άρα υψηλή ισοτιμία), και αρκετές απώλειες στο φυσικό περιβάλλον (ακριβώς επειδή έχουν αναπτύξει κατά πολύ τον μαζικό τουρισμό). Ως εκ τούτου, στον ανταγωνισμό Ελλάδας και Τουρκίας για την προσφορά υπηρεσιών μαζικού τουρισμού, η επικράτηση της γειτονικής χώρας πρέπει να θεωρείται βεβαίως.

Η κατεύθυνση που μπορούν να ακολουθήσουν, και αναγκαστικά θα ακολουθήσουν, οι χώρες του Ευρωπαϊκού νότου, είναι ο *ποιοτικός τουρισμός των διαφορο-*

ποημένων προϊόντων, των μικρών εγκαταστάσεων και των ήπιων μορφών εκμετάλλευσης του φυσικού περιβάλλοντος, του κατακερματισμού των διακοπών σε περισσότερα, συντομότερα, χρονικά διαστήματα, στην ειδικευμένη εργασία και στην μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την θάλασσα προς την ενδοχώρα, την αυξανόμενη απόδοση σημασίας εκ μέρους του καταναλωτή στο αμόλυντο φυσικό περιβάλλον (βλ. αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο). Τα δεδομένα αυτά διανοίγουν προοπτικές για την ανάπτυξη του τουρισμού σε περιοχές που μέχρι σήμερα δεν μπορούσαν να αποτελέσουν πόλο έλξης εξαιτίας της επικράτησης του μοντέλου των 4s.

Η προοπτική αυτή σχετίζεται με αλλαγές στην πλευρά της ζήτησης.

2.3.2. Οι μεγάλες τάσεις εξέλιξης της τουριστικής ζήτησης

Η είσοδος στον XXI αιώνα σηματοδοτεί μια σειρά σημαντικών αλλαγών. Η αύξηση της εναέριας κυκλοφορίας και η ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών επηρεάζουν το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων και ο τουριστικός κλάδος δεν αποτελεί εξαίρεση. Αντιθέτως, οι αλλαγές αυτές οδηγούν στον «εκδημοκρατισμό» των ταξιδιών (με την έννοια της συμμετοχής στα ταξίδια κοινωνικών ομάδων που στο παρελθόν ήταν αποκλεισμένες από την κατανάλωση τουριστικών υπηρεσιών) και στην αύξηση του αριθμού των ταξιδιωτικών προορισμών.

Οι δημογραφικές εξελίξεις και οι αλλαγές στα συστήματα αξιών (μετάβαση στα συστήματα αξιών της «μεταβιομηχανικής» κοινωνίας) έχουν μια σειρά συνεπειών: η γενιά του baby-boom συνταξιοδοτείται, η οικογενειακή πελατεία αυξάνεται σταθερά και αποτελεί πλέον πρωταρχική παράμετρο στην οργάνωση της προσφοράς, η αναζήτηση για ταξίδια επιμορφωτικού χαρακτήρα ευνοεί τον πολιτιστικό τουρισμό, τους «αυθεντικούς» προορισμούς και τις φιλόξενες περιοχές, τα χαρακτηριστικά της ζήτησης πολλαπλασιάζονται επιφέροντας συνεπώς την εξειδίκευση και την διαφοροποίηση των τουριστικών προϊόντων. Τα «θεματικά» ταξίδια παρουσιάζουν εξαιρετικές προοπτικές ανάπτυξης.

Αναλυτικότερα, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις μεγάλες τάσεις στην προσφορά και την ζήτηση τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών:

- Η τουριστική ζήτηση γνωρίζει σημαντικές αλλαγές ποιοτικού χαρακτήρα. Ο μαζικός τουρισμός, η άκαμπτη παραγωγή και πώληση τυποποιημένων προϊόντων χάνουν σημαντικό έδαφος προς όφελος νέων μορφών τουρισμού. Συγκεκριμένα, αναπτύσσεται ραγδαία η προσφορά προϊόντων με έμφαση στην ευελιξία και την κατάτμηση των προσφερόμενων υπηρεσιών. Με άλλα λόγια, οι νέες τουριστικές επιχειρήσεις επιδιώκουν την παροχή μιας σειράς διαφοροποιημένων και καινοτομικών προϊόντων ικανών να απαντήσουν στα νέα χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης.
- Οι τοπικοί κοινωνικοί και άλλοι φορείς καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την ελκυστικότητα της περιοχής. Οι αρχές, οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και άλλοι τοπικοί φορείς (περιβαλλοντικές οργανώσεις, σύλλογοι κλπ) αναζητούν νέες μεθόδους δράσης για την βελτίωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών της περιοχής. Κεντρικό άξονα στην ανάπτυξη των παραπάνω ε-

νεργειών αποτελεί ο βιώσιμος τουρισμός και η βελτίωση της τοπικής τουριστικής ανταγωνιστικότητας της περιοχής.

- Ο τουρισμός εισχωρεί δυναμικά στην «κοινωνία της πληροφορίας». Η ανάπτυξη των μέσων και δικτύων τηλεπικοινωνίας επιτρέπει την διαρκή επαφή μεταξύ των πελατών και του τελικού προϊόντος. Η αλληλεπίδραση προσφοράς και ζήτησης επιτρέπει την γρήγορη προσαρμογή της πρώτης στα μεταβαλλόμενα και εξειδικευμένα χαρακτηριστικά της δεύτερης. Η ανάπτυξη των τεχνολογιών της πληροφορίας στον τουριστικό τομέα διευκολύνει την πλήρη και άμεση πρόσβαση σε ένα ευρύ φάσμα τουριστικών προορισμών. Χάρη στο ηλεκτρονικό εμπόριο, οι υποψήφιοι τουρίστες κερδίζουν σε αυτονομία σε ότι αφορά τις διαδικασίες επιλογής των διακοπών τους.

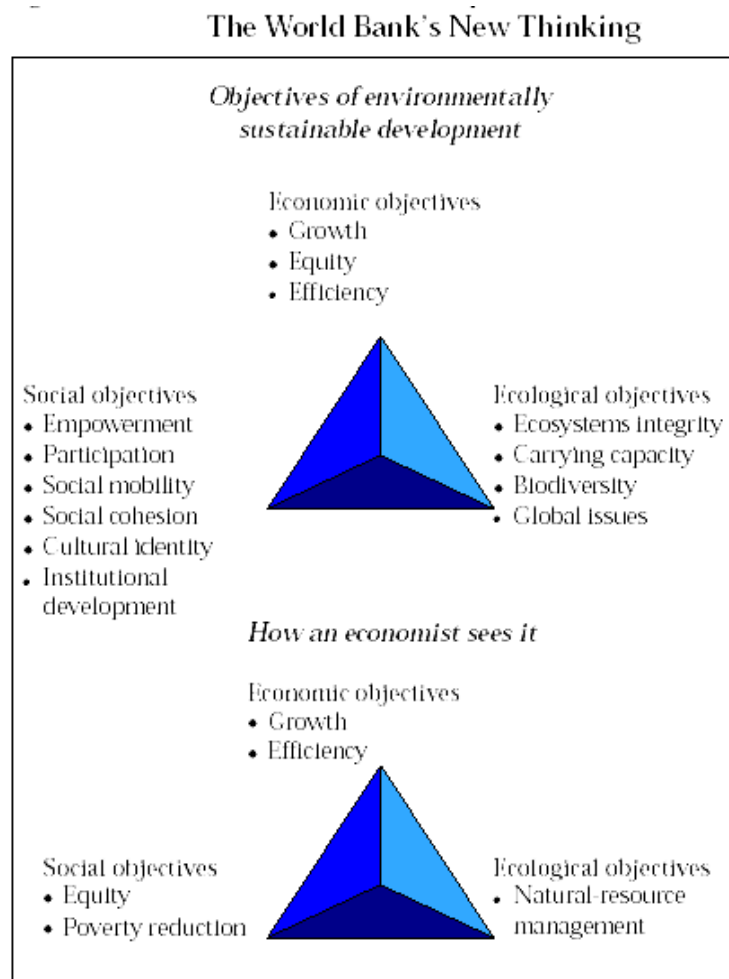
Άλλες σημαντικές τάσεις που έχουν εμφανισθεί είναι η αύξηση των ατομικών ταξιδιών εις βάρος των ομαδικών, το αυξανόμενο βάρος των διακοπών στο προϋπολογισμό των νοικοκυριών, η μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στην τελική λήψη αποφάσεων ως προς τον προορισμό του ταξιδιού, και το γεγονός ότι τα ταξίδια γίνονται πιο σύντομα αλλά και πιο πολυάριθμα. Τα κοντινά ταξίδια παρουσιάζουν σημαντικές προοπτικές αξιοποίησης για τις περιφερειακές περιοχές. Παρατηρείται, επίσης, αύξηση των ταξιδιών που συνδυάζουν επαγγελματικές υποχρεώσεις και αναζήτηση ψυχαγωγίας, αύξηση των «θεματικών» ταξιδιών, και «αναζήτηση της εμπειρίας». Σε σχέση με την «αναζήτηση της εμπειρίας», που αποτελεί αναδυόμενο χαρακτηριστικό του σύγχρονου τουρισμού, αναφέρεται στην σωματική, ψυχική και διανοητική συμμετοχή των καταναλωτών, στην ευφορία, την ευεξία και την αυθεντικότητα που προσφέρουν ορισμένες δραστηριότητες τις οποίες ο καταναλωτής εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να έχει στον τόπο της μόνιμης διαμονής του.

Στα πλαίσια της «οργάνωσης της τουριστικής εμπειρίας», παρατηρούνται ορισμένες νέες τάσεις των χαρακτηριστικών της ζήτησης. Η τουριστική δραστηριότητα πρέπει να στοχεύει στην διαφοροποίηση από τα τυποποιημένα προϊόντα και υπηρεσίες, στην παροχή των κατάλληλων συνθηκών για την δημιουργία των εν λόγω εμπειριών, στην προσφορά «θεματικών» προϊόντων, στην ενεργητική συμμετοχή του επισκέπτη. Ο σύγχρονος ταξιδιώτης θέλει να γνωρίζει εκ των προτέρων τις εμπειρίες που θα του προσφερθούν. Τα θέματα που θα προταθούν πρέπει να είναι απλά και συμβατά με τα χαρακτηριστικά της τουριστικής επιχείρησης ή του προορισμού του. Η ιστορία, τα μνημεία, το φυσικό περιβάλλον και τα οικοσυστήματα, οι τοπικές παραδόσεις και οι δραστηριότητες του τοπικού πληθυσμού, τα λιγότερο συνηθισμένα

σπορ, αποτελούν μερικές από τις βάσεις για την ανάπτυξη διαφοροποιημένων τουριστικών δραστηριοτήτων, την οργάνωση «θεματικού» τουρισμού και την «οργάνωση της τουριστικής εμπειρίας». Οι σύγχρονοι τουρίστες τείνουν να αναπτύξουν μια σειρά νέων συμπεριφορών: έχουν αποκτήσει ευαισθησίες στην αρμονία του περιγυρου (τοπίο, περιβάλλον, κλίμα και βλάστηση, παραδόσεις), έχουν αποκτήσει την έννοια της λεπτομέρειας (π.χ. αποδίδουν σημασία σε χώρους στους οποίους παρέχονται υπηρεσίες όπως η διακόσμηση των δωματίων), θέλουν να οδηγούνται από τους τοπικούς φορείς και γνώστες των ιδιοτεροτήτων της περιοχής, θέλουν να νιώθουν ότι οι υπηρεσίες που τους παρέχονται έχουν οργανωθεί ώστε να απορρίπτεται κάθε στοιχείο που έρχεται σε αντίθεση με το επιλεγμένο θέμα του ταξιδιού τους. Παράλληλα, όποιο και αν είναι το κίνητρο του ταξιδιού (ανακάλυψη, φυγή από το αστικό περιβάλλον, αναψυχή, κτλ), η διάθεση για συμμετοχή αλλάζει κατά την διάρκεια της ημέρας. Κατά συνέπεια, η προσφορά πρέπει να είναι αρκετά ευέλικτη ώστε να προσαρμόζεται γρήγορα στις διακυμάνσεις αυτές, άρα να συνδυάζει εναλλακτικές λύσεις (π.χ. οικολογικό τουρισμό και σπορ ή πολιτιστικές δραστηριότητες).

2.3.2.1. Βιώσιμος τουρισμός και οικο-τουρισμός

Με βάση τις εργασίες του «οργάνου για την εκπόνηση επιστημονικών, τεχνικών και τεχνολογικών εκθέσεων» για λογαριασμό του UNEP (Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον) και της CDB (Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλία), εκθέτουμε παρακάτω μια σειρά πλεονεκτημάτων και επιχειρημάτων υπέρ της ανάπτυξης του *βιώσιμου* τουρισμού. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στην οικονομική πτυχή των πλεονεκτημάτων.

Source: Adapted from the World Bank, 1994:2

Οι τουρίστες επηρεάζουν σημαντικά την οικονομία των περιοχών που επισκέπτονται. Οι καθαρές δαπάνες τους δημιουργούν εισοδήματα και πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα για τις κοινότητες που τους υποδέχονται. Πέραν των προφανών ωφελημάτων που επιφέρει, η ανάπτυξη του τουρισμού -ιδιαίτερα δε του βιώσιμου τουρισμού- σε μια περιοχή επιτρέπει:

- Την χρηματοδότηση των υποδομών. Ο τουρισμός δραστηριοποιεί επενδύσεις σε υποδομές (κατασκευή κτιρίων, δρόμων, σιδηρόδρομων, αεροδρομίων, δικτύων αποχετεύσεως, εργοστασίων επεξεργασίας λυμάτων, εγκαταστάσεις οικολογικού τουρισμού). Οι υποδομές αυτές αυξάνουν το επίπεδο ζωής του τοπικού πληθυσμού, ανεξάρτητα από την χρήση τους ως τουριστικές υποδομές, διότι παράγουν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και για άλλους κλάδους της οικονομίας.

- Την ανάπτυξη του κλάδου των υπηρεσιών. Οι υποστηρικτικές προς τον τουρισμό υπηρεσίες (επικοινωνία, μεταφορές, υγεία κλπ) εγκαθίστανται στους τόπους υποδοχής για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, πλην όμως, εξυπηρετούν και τον τοπικό πληθυσμό σε όλη την διάρκεια του έτους.
- Την δημιουργία θέσεων εργασίας. Ο τουρισμός δημιουργεί θέσεις εργασίας, όχι μόνον στον κλάδο του τουρισμού, αλλά και σε μια σειρά άλλων τομέων χάρη στις ισχυρότατες διακλαδικές σχέσεις που διατηρεί.
- Την ανάπτυξη και την διατήρηση βιώσιμων πρακτικών. Η αύξηση των εσόδων σε μια περιοχή μπορεί να συμβάλλει στην υιοθέτηση βιώσιμων πρακτικών χρησιμοποίησης των φυσικών πόρων. Οι πρακτικές αυτές παράγουν νέα εισοδήματα που δεν υπάρχουν στην περίπτωση του «παραδοσιακού» μαζικού τουρισμού και στην συνείδηση του τοπικού πληθυσμού οι βιώσιμες πρακτικές σχετίζονται με την άνοδο του βιοτικού επιπέδου.
- Την εναλλακτική ανάπτυξη του παραγωγικού συστήματος της περιοχής. Η αξιοποίηση της βιολογικής ποικιλίας επιτρέπει στην τοπική κοινωνία να αντικαταστήσει μη βιώσιμες δραστηριότητες με άλλες φιλικές προς το περιβάλλον (π.χ. από εντατικές σε βιολογικές καλλιέργειες).
- Την δημιουργία νέων εσόδων από υπάρχουσες δραστηριότητες. Σε ορισμένες περιοχές, οι αγροτικές δραστηριότητες με χαμηλή απόδοση και σε μικρή κλίμακα συμβάλλουν στην διατήρηση της βιολογικής ποικιλίας και του ελκυστικού περιβάλλοντος. Μια τέτοια πραγματικότητα μπορεί να αποτελεί την βάση τουριστικής αξιοποίησης. Η πώληση παραδοσιακών προϊόντων ανοίγει προοπτικές για την δημιουργία εισοδημάτων και θέσεων απασχόλησης. Παράλληλα, οι τουρίστες που έχουν επισκεφθεί μια περιοχή που φημίζεται για την καθαριότητα του περιβάλλοντος και την οικολογική ελκυστικότητά της, θα τείνουν να προτιμήσουν τα προϊόντα της. Η ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού αποτελεί σημαντικό μέσο προώθησης και διαφήμισης των προϊόντων της περιοχής σε εθνική και διεθνή κλίμακα.

Στις παραπάνω αυστηρά οικονομικές πτυχές του βιώσιμου τουρισμού, μπορούμε να προσθέσουμε και πολιτιστικά και δημογραφικά πλεονεκτήματα: η δημιουργία εισοδημάτων και θέσεων απασχόλησης σε μακροπρόθεσμη βάση έχει θετικές επιπτώσεις στην έξοδο του πληθυσμού προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, ενισχύεται η τοπική κοινωνική ταυτότητα και η ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού οδηγεί στην ανάπτυξη «οικολογικών συμπεριφορών».

Τμήμα –ή υποπερίπτωση- του βιώσιμου τουρισμού αποτελεί ο οικολογικός τουρισμός. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού δεν έχει καταλήξει σε έναν τελικό και συγκεκριμένο ορισμό των «οικο-τουριστικών» δραστηριοτήτων. Ωστόσο, οι δραστηριότητες αυτές παρουσιάζουν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά:

- Ο οικο-τουρισμός περιλαμβάνει κάθε δραστηριότητα στην οποία η παρατήρηση της φύσης (και η φύση γενικότερα) κατέχει πρωταρχικό ρόλο, όπως επίσης και η παρατήρηση και η συμμετοχή στις τοπικές πολιτιστικές παραδόσεις.
- Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην επιμορφωτική πτυχή της δραστηριότητας. Ο οικο- τουρισμός επιδιώκει τον προβληματισμό του επισκέπτη ως προς την εξέλιξη και την λειτουργία των οικοσυστημάτων. Παράλληλα, η παρατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος οδηγεί τον επισκέπτη στην επανεξέταση και την συνειδητοποίηση της θέσης του ανθρώπου ως προς την εξέλιξη του φυσικού βασιλείου.
- Στις περισσότερες περιπτώσεις, ο οικο-τουρισμός αφορά δραστηριότητες μικρής κλίμακας (μικρό αριθμό ατόμων, από ολιγάριθμους διοργανωτές).
- Οι αρνητικές επιπτώσεις της δραστηριότητας στο περιβάλλον, συγκριτικά με άλλες τουριστικές δραστηριότητες, είναι πολύ μικρότερες.
- Η προστασία των φυσικών περιοχών υποστηρίζεται από κονδύλια με αποδέκτες την τοπική κοινωνία, τις τοπικές αρχές και οργανώσεις.
- Αναπτύσσεται η «οικολογική» συνείδηση και ευαισθησία τόσο των κατοίκων όσο και των επισκεπτών.

Ο οικολογικός τουρισμός επιδέχεται πολλούς ορισμούς των οποίων κοινός παρονομαστής είναι η ανάπτυξη ενός τουρισμού που ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιπτώσεις του και που ενθαρρύνει ουσιαστικά την διατήρηση της βιολογικής ποικιλίας του πλανήτη. Εφόσον σχεδιαστεί και ελεγχθεί υπεύθυνα, ο οικο-τουρισμός αποτελεί πολύτιμο εργαλείο για την χρηματοδότηση της διατήρησης του φυσικού πλούτου των οικολογικά ευαίσθητων περιοχών αλλά και για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του τοπικού πληθυσμού.

Ο τριπλασιασμός της παγκόσμιας τουριστικής κίνησης που αναμένεται στην διάρκεια της επόμενης εικοσιπενταετίας και η συνακόλουθη πίεση που θα ασκηθεί στο περιβάλλον, στα τουριστικά θέρετρα και στις τοπικές κοινωνίες καθιστούν αναπόφευκτη την βιώσιμη ανάπτυξη των οικο-τουριστικών δραστηριοτήτων. Για τον λόγο αυτό, ο οικολογικός τουρισμός δεν πρέπει να θεωρείται περιθωριακή δραστηριό-

τητα, ούτε πρέπει να κατανοηθεί σαν ένα φαινόμενο εποχικής μόδας ή ως μια αγορά δευτερεύουσας σημασίας για εκκεντρικούς επισκέπτες. Αντιθέτως, ο οικοτουρισμός αποτελεί μια από τις ελπιδοφόρες επιλογές της τουριστικής βιομηχανίας, διότι βρίσκεται στο επίκεντρο της συγκρότησης μιας ισορροπημένης, βιώσιμης ανάπτυξης.

Στόχο του παγκόσμιου «οικο-τουριστικού» έτους 2002 αποτελεί η μεγιστοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών ωφελειών των οικο-τουριστικών πρακτικών. Μολονότι έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές προσπάθειες για την εκπλήρωση του παραπάνω στόχου από ιδιωτικούς φορείς, κρατικές αρχές και ερευνητικά κέντρα, η απουσία μιας συγκροτημένης προσπάθειας σε διεθνές επίπεδο προσκρούει σε μια σειρά εμποδίων:

- την συμμετοχή του συνόλου των εμπλεκόμενων φορέων (πληθυσμός, οικολογικές οργανώσεις, τουριστικές επιχειρήσεις, τοπικοί φορείς, τοπική αυτοδιοίκηση, κτλ) στην συζήτηση με θέμα τις αρχές, τις προτεραιότητες και τα προβλήματα ανάπτυξης των οικο-τουριστικών δραστηριοτήτων,
- την διάδοση και την προβολή σε μεγάλη κλίμακα των αποτελεσμάτων των πρώτων εμπειριών οικολογικού τουρισμού,
- την ένταξη των εν λόγω εμπειριών σε νέες πρωτοβουλίες ανάπτυξης οικο-τουριστικών δραστηριοτήτων.

Εξαιτίας των παραπάνω δυσκολιών, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού και το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον θέτουν σαν στόχο του παγκόσμιου έτους για τον οικο-τουρισμό, την ενημέρωση των κρατικών αρχών, του ιδιωτικού τομέα, των πολιτών και των καταναλωτών για τις δυνατότητες του οικο-τουρισμού σε θέματα διατήρησης του φυσικού και του πολιτιστικού πλούτου της υπαίθρου αλλά και για την αναβάθμιση του τοπικού βιοτικού επιπέδου, την διάχυση των μεθόδων και των τεχνικών σχεδιασμού, διαχείρισης, ρύθμισης και επιτήρησης του οικο-τουρισμού με στόχο την διασφάλιση της βιωσιμότητας της ανάπτυξης σε μακροπρόθεσμη βάση, την διάχυση εμπειριών, πληροφοριών και διδαγμάτων από τις ήδη υπάρχουσες οικο-τουριστικές δραστηριότητες, την ενίσχυση των πολιτικών μάρκετινγκ για την προώθηση οικο-τουριστικών προορισμών και υπηρεσιών στις διεθνείς αγορές.

Τα στοιχεία του οικο-τουρισμού	Οι αρχές του οικο-τουρισμού
<ul style="list-style-type: none">• Συμβολή στη διατήρηση της βιοποικιλίας• Στήριξη και ενίσχυση της ευημερίας του τοπικού πληθυσμού• Προσφέρει εκπαίδευση για την κατανόηση και την ερμηνεία των ζητημάτων του περιβάλλοντος• Προϋποθέτει και υποκινεί την υπεύθυνη συμπεριφορά των επισκεπτών και των παραγόντων της τοπικής τουριστικής προσφοράς• Οι υπηρεσίες προσφέρονται καταρχήν σε μικρό αριθμό επισκεπτών από μικρές επιχειρήσεις και επεκτείνονται σταδιακά• Απαιτεί την μικρότερη δυνατή κατανάλωση μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων• Προσδίδει έμφαση στην συμμετοχή, στην ιδιοκτησία και την επιχειρηματικότητα του τοπικού πληθυσμού, ιδιαίτερα των κατοίκων της υπαίθρου	<ul style="list-style-type: none">• Ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων της τουριστικής δραστηριότητας στην φύση και τον πολιτισμό• Εκπαίδευση του ταξιδιώτη για την σημασία της διατήρησης των οικολογικών ισορροπιών• Προϋποθέτει την ύπαρξη υπεύθυνων επιχειρηματιών που να είναι διατεθειμένοι να συνεργαστούν αρμονικά με τις τοπικές αρχές και τον πληθυσμό της περιοχής. Αντικείμενο της συνεργασίας αποτελεί μεταξύ άλλων ο προσδιορισμός των αναγκών του τοπικού πληθυσμού και η δημιουργία μηχανισμών σε τοπικό επίπεδο για την επανεπέδωση τμήματος των εσόδων στην διατήρηση του περιβάλλοντος• Διάθεση πόρων για την διατήρηση του περιβάλλοντος και διαχείριση των φυσικών και προστατευόμενων περιοχών• Απαραίτητη δημιουργία τουριστικής χωροταξικής μελέτης, Φορέα και Σχεδίου Διαχείρισης των περιοχών που προκαθορίζονται για την ανάπτυξη του οικο-τουρισμού• Καθορισμός συστήματος αξιολόγησης με στόχο την ποιοτική και ποσοτική αξιολόγηση του σχεδίου δράσης και τακτική αναθεώρηση του σχεδίου βάσει των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης• Μεγιστοποίηση των οικονομικών ωφελειών για την περιοχή, τους τοπικούς επιχειρηματίες και κοινότητες. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην μεγιστοποίηση των οικονομικών ωφελειών των κατοίκων που ζουν στην ίδια την περιοχή ή σε άλλες γειτνιάζουσες προς αυτήν• Η ανάπτυξη του τουρισμού δεν πρέπει να υπερβεί τα προκαθορισμένα περιβαλλοντικά και κοινωνικά επίπεδα. Τα εν λόγω όρια καθορίζονται από τους αρμόδιους ερευνητές, τις τοπικές αρχές και τον πληθυσμό• Η τουριστική δραστηριότητα βασίζεται σε υποδομές που δημιουργήθηκαν σε αρμονία με το περιβάλλον. Οι σχετικές υποδομές περιορίζουν στο μέγιστο την κατανάλωση ορυκτών καυσίμων, συμβάλλουν στην διατήρηση της τοπικής πανίδας και χλωρίδας.

Βασικά στάδια σχεδιασμού, εφαρμογής και αξιολόγησης οικο-τουριστικού προγράμματος

- Εκτίμηση της κατάστασης όσον αφορά την οικολογική σημασία της περιοχής, την τουριστική ανάπτυξη, την υποδομή και το καθεστώς προστασίας.
- Εκτίμηση της κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης. Περιορισμοί και δυνατότητες συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στην σχεδιαζόμενη οικο-τουριστική ανάπτυξη. Ο ρόλος της περιφέρειας, του κράτους και διεθνών οργανισμών.
- Προσδιορισμός της φέρουσας ικανότητας του τόπου. Η φέρουσα ικανότητα προσδιορίζει τον μέγιστο αριθμό επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί ένας προορισμός χωρίς να προκαλείται υποβάθμιση του περιβάλλοντος και μείωση της ικανοποίησης των επισκεπτών.
- Προσδιορισμός επιθυμητού επιπέδου οικο-τουριστικής ανάπτυξης. Με συμμετοχική διαδικασία (συμμετοχή εκπροσώπων) που βασίζεται στην κοινοποίηση των συμπερασμάτων και προτάσεων που προκύπτουν από τα προηγούμενα στάδια.
- Σχέδιο δράσης για να επιτευχθεί το επιθυμητό επίπεδο οικο-τουριστικής ανάπτυξης. Με συμμετοχική διαδικασία, βασισμένη σε καλή προετοιμασία με διαφορετικά σενάρια ανάπτυξης. Το σχέδιο αυτό θα πρέπει να εντάσσεται στο γενικότερο αναπτυξιακό σχέδιο της περιοχής.
- Καθορισμός συστήματος αξιολόγησης. Η αξιολόγηση θα αφορά στην ποιοτική και ποσοτική εκτίμηση της οικο-τουριστικής ανάπτυξης. Καίριος στόχος να μην υπάρξει υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας.
- Καθορισμός φορέα υπεύθυνου για την εφαρμογή και την αξιολόγηση του σχεδίου δράσης. Η σαφήνεια στην κατανομή αρμοδιοτήτων για την διαχείριση του οικο-τουρισμού είναι κρίσιμης σημασίας.
- Τακτή αναθεώρηση του σχεδίου βάσει των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης.

Πηγή: WWF (2000)

2.3.3. Προοπτικές ανάπτυξης του οίκο-τουρισμού στην περιοχή Τριχωνίδας και συμβολή στην τοπική κοινωνία

Παρουσιάζουμε παρακάτω τις αναμενόμενες ωφέλειες από τον οικοτουρισμό και τις αρχές, τις πρακτικές και τις πολιτικές που σχετίζονται με την προώθηση, την παρακολούθηση και την διαχείριση του οικοτουρισμού²⁰.

2.3.3.1. Ευκαιρίες και αναμενόμενα οφέλη από τον οικοτουρισμό

Οικονομική συμβολή στη προστασία της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς: η οικονομική συμβολή στην προστασία της φύσης μπορεί να βασιστεί σε τμήμα των εσόδων από τις δραστηριότητες του οικολογικού τουρισμού. Τα σχετικά έσοδα μπορούν να προέρχονται από ειδική έμμεση φορολόγηση, από πληρωμές εισιτηρίων εισόδου, πληρωμές «δικαιωμάτων» επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Προστατευόμενη Περιοχή, ξεναγήσεις, πώληση αναμνηστικών, τουριστικών οδηγών και χαρτών κλπ. Η επανεπένδυση των εσόδων στην προστασία της Προστατευόμενης Περιοχής είναι σε θέση να καλύψει ανάγκες όπως την μισθοδοσία φυλάκων, την χρηματοδότηση επιστημονικής έρευνας, την συντήρηση εγκαταστάσεων κλπ. Ο Νόμος 2742 για τις Προστατευόμενες Περιοχές προβλέπει ως πόρους του φορέα διαχείρισης των Προστατευόμενων Περιοχών, έσοδα από τουριστική δραστηριότητα. Τέλος, ο οικο-τουρισμός συμβάλλει στην διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς μέσω της αξίας που αποκτά η διατήρηση του τόπου, δημιουργούνται κίνητρα για την προστασία όχι μόνο των μνημείων αλλά και της λαϊκής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Συμβολή στη τοπική οικονομία και της περιφερειακή ανάπτυξη:

Η συμβολή του οικο-τουρισμού στη τοπική οικονομία σχετίζεται, πρώτον, με την δημιουργία θέσεων εργασίας (θέσεις οικο-ξεναγών, οδηγών βουνού, φυλακών, προ-

²⁰ Η ανάλυση στηρίζεται στην μελέτη της WWF που πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του Υπουργείου Ανάπτυξης (ΕΟΤ) με τίτλο «Σχεδιασμός Δράσεων Πιλοτικού Χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού» (Δεκέμβριος 2000) καθώς και στην μελέτη του Προγράμματος για το Περιβάλλον των Ηνωμένων Εθνών με τίτλο «Ecotourism: Principles, Praxctices and Policies for sustainability» (UNEP,2000).

σωπικού οικο-τουριστικών ξενώνων κλπ, δεύτερον, με την ενίσχυση των επιχειρήσεων που ήδη λειτουργούν και την δημιουργία νέων επιχειρήσεων που σχετίζονται με την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, τρίτον, με την προώθηση τοπικών παραδοσιακών προϊόντων, τέταρτον, με την ενεργοποίηση συνεταιρισμών.

Ωστόσο, όπως σημειώνουν οι ερευνητές της WWF, η συμβολή του οικοτουρισμού στην ανάπτυξη μιας περιοχής εξαρτάται άμεσα από τον βαθμό συμμετοχής του τοπικού πληθυσμού στην διαχείριση και την προώθηση των σχετικών δραστηριοτήτων. Η εκμετάλλευση των σχετιζόμενων με την τουριστική ανάπτυξη επιχειρήσεων οφείλει να ανήκει στον εντόπιο πληθυσμό. Τέλος, ο οικο-τουρισμός προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες για την τοπική ανάπτυξη, τονώνοντας την τοπική οικονομία και δημιουργώντας ευκαιρίες απασχόλησης σε απομακρυσμένες περιοχές.

Συμβολή στην συγκράτηση του πληθυσμού και δημιουργία σταθερών κοινωνικών δομών

Ο οικο-τουρισμός έχει αποδείξει πως μπορεί να συμβάλει στην συγκράτηση του πληθυσμού και να δημιουργήσει υγιείς κοινωνικές δομές παρέχοντας οικονομικά κίνητρα, αίροντας το αίσθημα απομόνωσης, τονώνοντας το αίσθημα της τοπικής ταυτότητας των κατοίκων. Αναφέρεται ενδεικτικά, η αναζωογόνηση χωριών στο Ζαγόρι, στην Δαδιά και τις Πρέσπες, όπου αναπτύχθηκαν ήπιες μορφές εναλλακτικού τουρισμού.

Στήριξη από το θεσμικό πλαίσιο προστατευόμενων περιοχών

Ο οικο-τουρισμός έχει συνδεθεί στην πράξη με Προστατευόμενες Περιοχές. Οι περιοχές αυτές, εφόσον διαθέτουν σχέδιο και φορέα διαχείρισης είναι σε καλύτερη θέση για να αναπτύξουν τον οικο-τουρισμό από τις μη προστατευόμενες περιοχές. Ο φορέας και το σχέδιο διαχείρισης προσφέρουν ένα πλαίσιο για τον σχεδιασμό και την διαχείριση του οικο-τουρισμού. Η δημιουργία των Προστατευόμενων Περιοχών του δικτύου NATURA 2000 και η υποδομή της διαχείρισης τους αποτελούν ευκαιρίες για οργανωμένες πρωτοβουλίες στον τομέα του οικο-τουρισμού.

Αυξανόμενη ευαισθητοποίηση του κοινού για το περιβάλλον

Έχει διαπιστωθεί ότι υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον οικο-τουρισμό στην Ελλάδα, ιδιαίτερα στην Αθήνα, όπου το ενδιαφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος συνοδεύεται και από μια επιθυμία γνωριμίας με τη ανόθευτη φύση που συμβολίζει μια ζωή απαλλαγμένη από τις εντάσεις της ζωής στην πόλη.

**Κρίσιμα ερωτήματα για την ανάπτυξη οικο-τουριστικών δραστηριοτήτων
στην περιοχή Τριχωνίδας**

Θέματα	Ερωτήματα		Σχόλια
Περιβάλλον	<p>Ποιότητα περιβάλλοντος</p> <p><i>Πόσο σημαντική, από άποψη φυσικού και πολιτιστικού πλούτου είναι η περιοχή; Διαθέτει χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να προσελκύσουν επισκέπτες;</i></p> <p><i>Σε τι βαθμό και πως έχει αναπτυχθεί η περιοχή; Έχει διατηρηθεί η ποιότητα στο δομημένο περιβάλλον έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στην έννοια του οίκο - τουρισμού;</i></p> <p><i>Υπάρχει αξιόλογη πολιτιστική κληρονομιά; Υπάρχουν στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού (παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες, τέχνες, έθιμα, κτλ) που διατηρούνται και μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ενδιαφέροντος για τον επισκέπτη;</i></p>	Ναι	Λίμνες, ορεινοί όγκοι, ποτάμια, χλωρίδα, πανίδα, υδροβιότοπος κλπ
		Ναι	Η ανάπτυξη δεν έχει καταστρέψει σημαντικά την λίμνη. Η ποιότητα στο δομημένο περιβάλλον διατηρείται.
		Ναι	Η λίμνη μπορεί να αξιοποιηθεί πολιτιστικά με οργάνωση εκδηλώσεων στην περιοχή της, αρκεί να υπάρξουν οι κατάλληλες υποδομές και οι κατάλληλες ενέργειες

	<p>Προστασία φυσικού περιβάλλοντος</p> <p>Υπάρχει Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη;</p> <p>Υπάρχει καθεστώς προστασίας;</p> <p>Υπάρχει φορέας διαχείρισης; Υπάρχει σχέδιο διαχείρισης;</p> <p>Ανήκει η περιοχή στο δίκτυο Natura 2000;</p> <p>Υπάρχει θετικό κλίμα στην τοπική κοινωνία προς την κατεύθυνση της προστασίας;</p> <p>Εάν όχι, υπάρχουν πιθανότητες ο οίκο- τουρισμός να συμβάλλει στη αλλαγή του κλίματος;</p> <p>Υπάρχει ανάγκη δημιουργίας ευνοϊκού κλίματος για την προστασία, ρύθμιση τουριστικών δραστηριοτήτων που ήδη υπάρχουν και κινδυνεύουν να υπερβούν τα όρια της φέρουσας ικανότητας του τόπου);</p>	<p>Όχι</p> <p>Εν μέρει</p> <p>LIFE</p> <p>Ναι</p>	<p>Θεμελιώδη όρο της ανάπτυξης του οικο-τουρισμού αποτελεί η εκπόνηση σχετικής μελέτης</p> <p>Ασβεστούχοι Βάλτοι</p> <p>Απαραίτητος όρος η συγκρότηση φορέα διαχείρισης</p> <p>Είναι προτεινόμενη περιοχή για ένταξη</p> <p>Υπάρχει μικτό κλίμα και οι αρνητικές στάσεις είναι προϊόν ελλειπούς ενημέρωσης. Ανάγκη ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης.</p> <p>Ναι εάν συνδεθεί η οικολογική προστασία με το οικονομικό συμφέρον.</p> <p>Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι η οικολογική προστασία προσδίδει προστιθέμενη αξία στο περιβάλλον και αποτελεί μόνιμη πηγή εισοδήματος. Οι οικο-τουριστικές δραστηριότητες πρέπει να ωφελήσουν πρωτίστως τον πληθυσμό της περιοχής που περιβάλλει την λίμνη. Οι επενδύσεις πρέπει να γίνουν από την ίδια την περιοχή ώστε να μην υπάρχει «εξαγωγή» κερδών.</p>
<p>Οικονομία</p>	<p>Θα μπορούσε ο οίκο-τουρισμός να συμβάλλει στη ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων πέραν της καθεαυτής τουριστικής;</p>	<p>Ναι</p>	<p>Προώθηση βιολογικών καλλιεργειών</p> <p>Παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων</p> <p>Αλιεία (εποχική μετατροπή σκαφών αλιείας σε σκάφη αναψυχής,</p>

			χρήση για «οργάνωση της εμπειρίας»)
Κοινωνία	<p>Σε τι βαθμό παρατηρείται «μαρασμός» και προβλήματα διατήρησης του πληθυσμού στην περιοχή; Υπάρχουν προβλήματα έλλειψης νέων ή ανισορροπιών στην κατανομή των φύλων ώστε να προσδοκάται ότι ο οικοτουρισμός θα μπορούσε να συμβάλει στην επίλυση τους;</p> <p>Υπάρχει κλίμα κοινωνικής απομόνωσης (περιορισμένη πρόσβαση, έλλειψη ευκαιριών ψυχαγωγίας και δημιουργικής απασχόλησης, κλπ.) στην αντιστροφή του οποίου θα μπορούσε να συμβάλει ο οικοτουρισμός;</p> <p>Υπάρχουν γυναικείοι συνεταιρισμοί ή άλλες ομάδες των οποίων οι δραστηριότητες προσδοκάται ότι θα ενισχυθούν με τον οικότουρισμό;</p> <p>Υπάρχει κατάλληλο και επαρκές ανθρώπινο δυναμικό που θα μπορούσε να αναλάβει πρωτοβουλίες και δράση στην ανάπτυξη και διαχείριση του οικοτουρισμού;</p> <p>Υπάρχουν ικανές και συνεργάσιμες μόνιμες δομές στην τοπική, νομαρχιακή</p>	Ναι	<p>Ο οικο-τουρισμός θα συμβάλει στην συγκράτηση του πληθυσμού διότι θα δημιουργήσει απασχόληση, εισοδήματα και αναβάθμιση του status των σχετικών επαγγελματιών.</p> <p>Ο οικο-τουρισμός θα ανατρέψει το καθεστώς ημι-απασχόλησης που χαρακτηρίζει την ελληνική ύπαιθρο, προσφέροντας οικονομικές δραστηριότητες και πολιτισμικό άνοιγμα.</p> <p>Αναφέρθηκε ότι σημαντικός αριθμός γυναικών θέλουν να αναπτύξουν επιχειρηματική δράση (δωμάτια, παραδοσιακά προϊόντα κλπ)</p> <p>Υπάρχει έντονη ανάγκη για κατάρτιση στις σχετικές ειδικότητες</p> <p>Πρέπει να δοθεί η απάντηση από τους ίδιους τους φορείς.</p>

	<p>και περιφερειακή διοίκηση που θα στηρίξουν οικότουριστικές πρωτοβουλίες αλλά και θα συμβάλλουν στην επίτευξη των απαραίτητων ισορροπιών;</p>		
<p>Αναπτυξιακή πολιτική</p>	<p>Σε τι βαθμό η αναπτυξιακή πολιτική (σε επίπεδο Κοινότητας / Δήμου, Περιφέρειας ή Νομαρχίας) είναι συμβατή με την ήπια ανάπτυξη; Μπορεί ο οικότουρισμός να ενταχθεί αρμονικά στην πολιτική αυτή ή μήπως υπάρχουν αναπτυξιακή σχέδια ασύμβατα με την λογική του οικότουρισμού;</p> <p>Υπάρχει θετικό κλίμα από τις τοπικές αρχές για την ανάπτυξη του οικότουρισμού;</p>		<p>Υπάρχει συμβατότητα.</p> <p>Ανάγκη βελτίωσης του παραλίμνιου δρόμου και χάραξη κάθετων μικρών δρόμων προς την λίμνη</p> <p>Πρέπει να δοθεί απάντηση από τις ίδιες</p>

Αρχές της οικο-τουριστικής ξενάγησης	Χαρακτηριστικά του οικο-τουριστικού προορισμού
<ul style="list-style-type: none">• Παροχή πληροφοριών πριν το ταξίδι για τα περιβαλλοντικά και πολιτιστικά στοιχεία του τόπου προορισμού• Παροχή γραπτών πληροφοριών και συστάσεων πριν το ταξίδι για την κατάλληλη ένδυση και την απαιτούμενη συμπεριφορά (για περιβαλλοντικούς και πολιτισμικούς λόγους).• Ενημέρωση σε βάθος των επισκεπτών για τα γεωγραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της οικο-τουριστικής περιοχής (αλλά και για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά)• Λεπτομερής ξενάγηση καθ' όλη την διάρκεια του ταξιδιού από άρτια εκπαιδευμένους ξεναγούς• Ο οικο-τουρισμός προάγει και ενθαρρύνει την επαφή και την συναναστροφή με τον εντόπιο πληθυσμό έτσι ώστε η σχέση τους να μην περιορίζεται στην αμιγώς εμπορική σχέση• Η εξυπηρέτηση του κοινού πρέπει να σέβεται τα περιβαλλοντικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της περιοχής και ιδιαίτερα της τοποθεσίας ξενάγησης	<ul style="list-style-type: none">• Ύπαρξη αξιόλογων και διατηρημένων φυσικών πόρων στα πλαίσια μιας προστατευόμενης περιοχής / τοποθεσίας• Ανάπτυξη χαμηλής πληθυσμιακής πυκνότητας, μεγάλη έκταση φυσικών περιοχών και περιορισμένη οικιστική πυκνότητα• Απόδειξη ότι η σχετική τουριστική δραστηριότητα δεν βλάπτει τα διάφορα οικοσυστήματα της περιοχής• Παρουσία επιχειρήσεων μικρής κλίμακας και τοπικής ιδιοκτησίας, ιδιαίτερα με παραδοσιακά προϊόντα και τοπική γαστρονομία• Καθορισμένες περιοχές αναψυχής εξωτερικού χώρου επιλεγμένες έτσι ώστε να μην επιβαρύνουν το περιβάλλον, όπως μονοπάτια, διαδρομές για ποδηλασία κλπ• Σημαντική παρουσία καταλυμάτων, ξενοδοχείων, ξενώνων και εστιατορίων με φιλικό προσωπικό• Ποικιλία πολιτιστικών εκδηλώσεων στην περιοχή (φεστιβάλ και άλλα πολιτιστικά γεγονότα) με σκοπό την προβολή της τοπικής κοινωνικής και πολιτιστικής ταυτότητας• Ύπαρξη καθαρών βασικών υπηρεσιών για το κοινό• Φιλικές συναναστροφές μεταξύ επισκεπτών και εντοπίων σε μέρη αυθόρμητης συνάντησης όπως στα τοπικά εμπορικά καταστήματα ή κατά την διάρκεια της ξενάγησης στην ύπαιθρο

Πηγή: Unep (2000)

Η εθνική πολιτική της Αυστραλίας για τον οικο-τουρισμό

Το 1992, το Australian Department of Tourism εκπόνησε ένα από τα πρώτα εθνικά προγράμματα για τον οικο-τουρισμό. Η εφαρμογή του άρχισε το 1994 και είχε το ακόλουθο όραμα:

«Η Αυστραλία θα έχει έναν οικολογικά και κοινωνικά βιώσιμο οικο-τουρισμό που θα είναι διεθνώς ανταγωνιστικός. Ο οικο-τουρισμός στην Αυστραλία θα αποτελέσει διεθνές παράδειγμα περιβαλλοντικής ποιότητας και πολιτιστικής αυθεντικότητας, ενώ ταυτόχρονα θα προσφέρει επαρκές αντάλλαγμα στην αυστραλιανή κοινότητα και τη διατήρηση των πόρων».

Η εθνική πολιτική της Αυστραλίας για τον οικο-τουρισμό δομείται ως εξής:

- Πιστοποίηση σε εθνικό επίπεδο των επιχειρήσεων του οικο-τουρισμού
- Έρευνα για την ζήτηση και το προφίλ της αγοράς του οικο-τουρισμού
- Εφαρμογή μεθόδων ελαχιστοποίησης της κατανάλωσης ενέργειας και παραγωγής απορριμμάτων σε οικο-τουριστικούς προορισμούς
- Χρηματοδότηση των έργων υποδομής. Είναι σημαντικό ότι η εθνική στρατηγική της Αυστραλίας δεν εξαντλείται στην κατασκευή έργων υποδομής. Η κατασκευή έργων υποδομής αποτελεί τμήμα μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής.
- Εκπαίδευση για τον οικο-τουρισμό και εφαρμογή στρατηγικών επικοινωνίας και ευαισθητοποίησης με συμμετοχή της βιομηχανίας του τουρισμού, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.
- Αρχικές μελέτες και παρακολούθηση για την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του οικο-τουρισμού που οδηγούν σε καλύτερες μεθόδους διαχείρισης.
- Προώθηση του ολοκληρωμένου περιφερειακού σχεδίου με ενίσχυση παραδειγματικών περιπτώσεων συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων σε όλα τα περιφερειακά επίπεδα.

Η εθνική πολιτική του Καναδά για τον οικο-τουρισμό

Παράδειγμα καλής εθνικής πρακτικής για τον οικο-τουρισμό προσφέρει επίσης ο Καναδάς.

Η πρακτική που ακολουθεί ο Καναδάς για τον οικολογικό τουρισμό δομείται γύρω από 7 τομείς που αναφέρονται παρακάτω. Οι τομείς αυτοί αφορούν σε όλες τις περιφέρειες του Καναδά, πλην όμως, δίνεται διαφορετική έμφαση σε κάθε μία και συνακόλουθα μεταφράζεται σε διαφορετικές δράσεις ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες και ανάγκες.

- Ανάπτυξη του Προϊόντος (Product Development)
- Δημιουργία πακέτων οικο-τουρισμού
- Προστασία και διατήρηση των φυσικών πόρων
- Management
- Marketing και προώθηση
- Ανθρώπινοι πόροι και εκπαίδευση
- Υποστήριξη στην τουριστική βιομηχανία

- Βελτίωση της λειτουργίας των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον χώρο του οικουρισμού.

Πηγή: D. Diamantis, Travel and Tourism Analyst 4, 1999

Προστατευόμενες Περιοχές και δίκτυο Natura 2000

Οι προστατευόμενες περιοχές είναι τόποι οικολογικής σημασίας που ορίζονται και προστατεύονται ώστε να διατηρηθεί ο τοπικός βιολογικός πλούτος και οι φυσικοί πόροι (νερό, έδαφος, κλπ). Στην Ελλάδα υπάρχουν περίπου 264 περιοχές που έχουν προταθεί μέχρι στιγμής για ένταξη στο ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο Natura 2000. Το δίκτυο αποτελεί ένα φιλόδοξο και μακρόπνοο όραμα για την προστασία της φύσης στην Ευρώπη και την βιώσιμη ανάπτυξη, και συνακόλουθα την βελτίωση της ποιότητας ζωής, την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη που συμβιβάζονται με την προστασία της φυσικής κληρονομιάς.

Η ίδρυση του δικτύου, διαδικασία που δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, είναι αποτέλεσμα πολύχρονων προσπαθειών των κυβερνήσεων των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των περιβαλλοντικών οργανώσεων και των πολιτών. Στηρίζεται στις κοινοτικές οδηγίες για τους οικοτόπους (92/43/ΕΟΚ) και για τα πτηνά (79/409/ΕΟΚ). Η Ελλάδα έχει προτείνει για ένταξη 264 περιοχές οι οποίες καλύπτουν περίπου το 18% της ελληνικής επικράτειας.

Η ένταξη μιας περιοχής στο δίκτυο Natura 2000 δεν αποκλείει την ανάπτυξη εφόσον αυτή δεν βλάπτει τις οικολογικές αξίες. Δεν υπάρχει ένας ενιαίος κατάλογος δράσεων που

Καθεστώς προστασίας και φορέας διαχείρισης

Η ύπαρξη ενός νομικού καθεστώτος προστασίας είναι χρήσιμη εφόσον τηρούνται δύο προϋποθέσεις: πρώτον, υπάρχει ένας φορέας που εφαρμόζει τις διατάξεις του σχετικού καθεστώτος, και δεύτερον, υπάρχει κοινωνική συναίνεση. Η τελευταία εξαρτάται από την ενημέρωση των τοπικών κοινωνιών.

Μέχρι στιγμής, ο σχεδιασμός δράσεων στις προστατευόμενες περιοχές είναι ευθύνη του ΥΠΕΧΩ-ΔΕ. Συμπληρωματικές αρμοδιότητες έχουν το υπουργείο Γεωργίας και η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Συμμέτοχοι στις εξελίξεις είναι και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις. Αναφέρεται ότι αυτό έχει ως αποτέλεσμα την έλλειψη συντονισμού και την απραξία και ότι είναι απαραίτητη η δημιουργία ειδικών τοπικών σχημάτων που θα αναλάβουν την διοίκηση, διαχείριση και επιστημονική παρακολούθηση της προστατευόμενης περιοχής ενώ παράλληλα θα ενημερώνουν τις κεντρικές αρχές για τις ανάγκες της.

Η νομοθεσία προβλέπει την συγκρότηση σχημάτων που ονομάζονται *Φορείς Διαχείρισης* (η ίδρυση

απαγορεύονται στις περιοχές Natura. Πρέπει να προηγηθεί εκτίμηση της οικολογικής κατάστασης και των αξιών της συγκεκριμένης περιοχής ώστε να μπορεί να υπολογιστεί η αναμενόμενη επίπτωση του κάθε έργου. Το δίκτυο Natura 2000 αποτελεί μεγάλη ευκαιρία προώθησης νέων προτύπων ανάπτυξης που βασίζονται στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και στοχεύουν στην βελτίωση της ποιότητας ζωής του εντόπιου πληθυσμού παράλληλα με την διατήρηση των οικολογικών αξιών των περιοχών αυτών.

Τόσο η Τριχωνίδα όσο και η Λυσιμαχεία είναι προτεινόμενες περιοχές για το δίκτυο Natura 2000. Η ένταξη τους στο δίκτυο ανοίγει προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης για την περιοχή.

τους προβλέπεται από τον νόμο 2742 του 1999). Στους φορείς αυτούς προβλέπεται η ενεργός συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης, των συναρμόδιων υπουργείων και των περιβαλλοντικών οργανώσεων. Οι Φορείς Διαχείρισης μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπα συμμετοχικής δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος και την βιώσιμη ανάπτυξη.

2.3.3.2. Ένα παράδειγμα καλής πρακτικής: Ο οικότουρισμός στο δάσος της Δαδιάς

Η περιοχή του δάσους Δαδιάς, Λευκίμμης και Σουφλίου στο Νομό Έβρου διαθέτει ένα σπάνιο οικοσύστημα το οποίο παλαιόθεν προσέλκυε επισκέπτες με επιστημονικό ενδιαφέρον για τη φύση. Σήμερα, η περιοχή, με βασικό πόλο έλξης τα αρπακτικά πτηνά έχει εξελιχθεί σε έναν από τους πιο δημοφιλείς οίκο-τουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας με ετήσιο αριθμό επισκεπτών που υπερβαίνει τις 50 χιλιάδες (αριθμός επισκεπτών κατά το 2001). Το δάσος Δαδιάς, μέρος του οποίου έχει ανακηρυχθεί Προστατευόμενη Περιοχή, είναι ένα εξαιρετικής ομορφιάς τοπίο, και ταυτόχρονα ένας πολύ σημαντικός βιότοπος. Στις παρυφές του δάσους βρίσκονται χωριά συνδεδεμένα οικονομικά και κοινωνικά με το δάσος. Η συστηματική οίκο-τουριστική αξιοποίηση της περιοχής του Δάσους Δαδιάς προέκυψε ως αποτέλεσμα της λήψης μέτρων προστασίας του οικοσυστήματος της περιοχής: το δάσος ανακηρύχθηκε σε προστατευόμενη περιοχή το 1980. Άμεση συνέπεια της ανακήρυξης υπήρξε η απαγόρευση της υλοτομίας –μιας εκ των σημαντικότερων οικονομικών δραστηριοτήτων της περιοχής– στις ζώνες αυστηρής προστασίας του δάσους. Η προώθηση του οίκο-τουρισμού προτάθηκε ως οικονομικό αντιστάθμισμα. Οι αρχικές αντιδράσεις των κατοίκων στη απαγόρευση της υλοτομίας –απαγόρευση που είχε ως άμεση συνέπεια την μείωση του εισοδήματός τους– υποχώρησαν σχεδόν

ολοκληρωτικά όταν το οικονομικό αντιστάθμισμα από τον οίκο-τουρισμό άρχισε να γίνεται αισθητό. Η οίκο-τουριστική αξία της περιοχής συνδέεται άμεσα με την πλούσια ορνιθοπανίδα της (219 είδη). Ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρουσία των αρπακτικών πτηνών. Η προστασία των αρπακτικών της περιοχής αποτέλεσε βασικό τουριστικό πόλο έλξης. Στον επισκέπτη προσφέρεται η δυνατότητα παρατήρησης των αρπακτικών από ειδικό παρατηρητήριο. Οι τουριστικές υποδομές και δραστηριότητες της περιοχής του δάσους Δαδιάς αποτελούνται από το οίκο - τουριστικό Κέντρο, που αποτελεί τόπο διανυκτέρευσης και «βάση εξόρμησης» για την οίκο-τουριστική απασχόληση του επισκέπτη, το Κέντρο Ενημέρωσης για το οικοσύστημα της περιοχής του δάσους, και τα παρατηρητήρια. Στο κλειστό παρατηρητήριο, ο επισκέπτης έχει την δυνατότητα παρατηρήσει με τηλεσκόπιο το μοναδικό θέαμα των αρπακτικών. Ειδικά σηματοδοτημένα μονοπάτια, ποδηλασία βουνού, ξενώνας δυναμικότητας 60 κλινών με ειδικό σήμα λειτουργίας του ΕΟΤ, ενοικιαζόμενα δωμάτια και ξενώνας εθελοντών, συμπληρώνουν τις εγκαταστάσεις. Όσον αφορά την εξέλιξη της τουριστική κίνησης στη περιοχή Δάσους Δαδιάς, η αύξηση του αριθμού επισκεπτών υπήρξε θεαματική: από 1800 άτομα το 1994, οι επισκέπτες έφτασαν τους 36 χιλιάδες το 1999 και τις 50 χιλιάδες το 2001.

Στην περίπτωση της Δαδιάς, η προώθηση του οίκο-τουρισμού και η προστασία του περιβάλλοντος στηρίζονται: στην ύπαρξη Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης, η οποία θέτει όρους για τον τουρισμό στο σύστημα ζωνών. Στο Δάσος Δαδιάς το σύστημα ζωνών αποτελείται από δύο πυρήνες απόλυτης προστασίας με συνολική έκταση 72.500 στρεμμάτων και περιφερειακή ζώνη έκτασης 357.100 στρεμμάτων στην παρακολούθηση της Προστατευόμενης Περιοχής. Το σχέδιο παρακολούθησης της Προστατευόμενης περιοχής επιτρέπει ανά πάσα στιγμή την παροχή πληροφοριών για την κατάσταση του οικοσυστήματος και για τις μεταβολές που πραγματοποιούνται σ' αυτό. Η σταδιακή αύξηση του τουρισμού στη περιοχή δημιούργησε την ανάγκη σχεδιασμού και συνεχούς αναπροσαρμογής ανάλογα με τις ανάγκες του τρόπου διοχέτευσης των επισκεπτών στο δάσος με κριτήρια το υπάρχον ανθρώπινο δυναμικό, την εξέλιξη της ζήτησης και τα γεωγραφικά και χωροταξικά δεδομένα της περιοχής (π.χ. πινακίδες για την διοχέτευση των αυτοκινήτων από ένα μόνο σημείο, καθορισμό ανώτατου αριθμού επισκεπτών, προφορικές και γραπτές οδηγίες για την συμπεριφορά του επισκέπτη στο δάσος κ.ά.). Πραγματοποιούνται ενέργειες για την ευαισθητοποίηση και την ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας, των απασχολούμενων στον τομέα του οίκο-τουρισμού και των επισκεπτών. Η επίδραση του οίκο - τουρισμού έχει ωφελήσει την τοπική κοινωνία οικονομικά και κοινωνικά με την δημιουργία θέσεων εργασίας, τη τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας, τη προώθηση

τοπικών προϊόντων την τόνωση της τοπικής κοινωνικής ταυτότητας και την καταπολέμηση του αισθήματος απομόνωσης. Η τουριστική ανάπτυξη συνέβαλε αποφασιστικά στην δημιουργία ενός γυναικείου συνεταιρισμού για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών. Η δημιουργία του συνεταιρισμού αποτελεί για τις γυναίκες πηγή χρημάτων αλλά και αφορμή για δημιουργική δραστηριοποίηση και ομαδικότητα. Παράλληλα, η αξία του δάσους και η οίκο-τουριστική ανάπτυξη της περιοχής αποτέλεσαν επιχειρήματα για την χρηματοδότηση οίκο-τουριστικών αναπτυξιακών πρωτοβουλιών στην ευρύτερη ζώνη. Τέλος, η ανάπτυξη του οίκο-τουρισμού δεν οδήγησε στην αλλοίωση της κοινωνικής ταυτότητας της περιοχής, στην εγκατάλειψη από τους κατοίκους των παραδοσιακών επαγγελματιών και στην αποκλειστική ενασχόληση τους με τον τουρισμό (με άλλα λόγια, η ανάπτυξη του οίκο-τουρισμού δεν οδήγησε στην μετατροπή της περιοχής από τόπο ζωής σε τόπο επιχειρηματικής δραστηριότητας, όπως σε άλλες περιοχές της χώρας όπως π.χ. σε ορισμένα νησιά του Αιγαίου, όπου έχει αναπτυχθεί ο μαζικός τουρισμός).

Κεφάλαιο 3

Στρατηγικές προτεραιότητες

3.1. Δύο στρατηγικοί άξονες για την περιοχή Προσδιορισμός των πόλων ανταγωνιστικότητας

Η οργάνωση των δραστηριοτήτων σε σύμπλεγμα ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων, η ανάπτυξη της δικτύωσης και η κοινή αντιμετώπιση και διαχείριση συγκεκριμένων προβλημάτων, η υιοθέτηση των αρχών της ευέλικτης εξειδίκευσης και του νέου παραγωγικού υποδείγματος όπως τις περιγράψαμε διεξοδικά στα προηγούμενα κεφάλαια, αποτελούν την μέγιστη πρόκληση για την περιοχή της Τριχωνίδας. Από την ανάλυση SWOT προκύπτει αβίαστα ότι οι τομείς στους οποίους η περιοχή είναι σε θέση να εφαρμόσει τις εν λόγω αρχές και να επιτύχει έτσι ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα είναι το αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα και ο βιώσιμος τουρισμός στην λίμνη και τις περί αυτήν ορεινές περιοχές. Οι δύο αυτοί τομείς του παραγωγικού συστήματος μπορούν να μετατραπούν σε δύο πόλους ανταγωνιστικότητας που θα πληρούν τα κριτήρια που εκτέθηκαν στο Κεφάλαιο 1 (Τμήμα Α) της μελέτης.

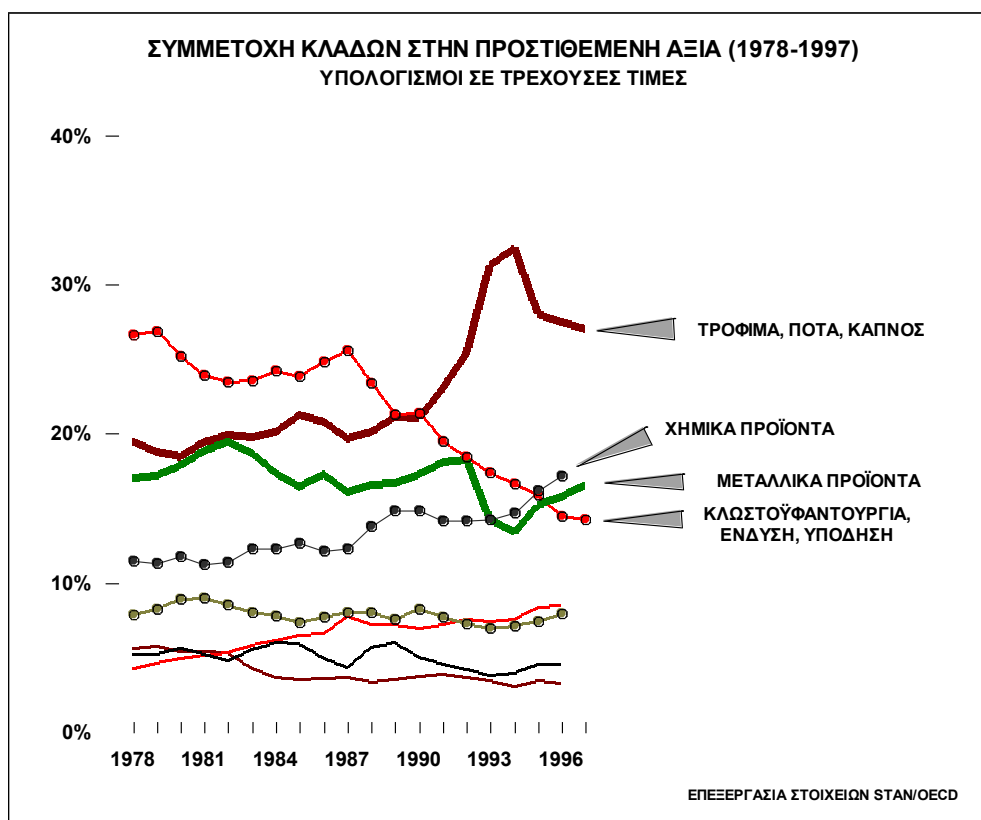
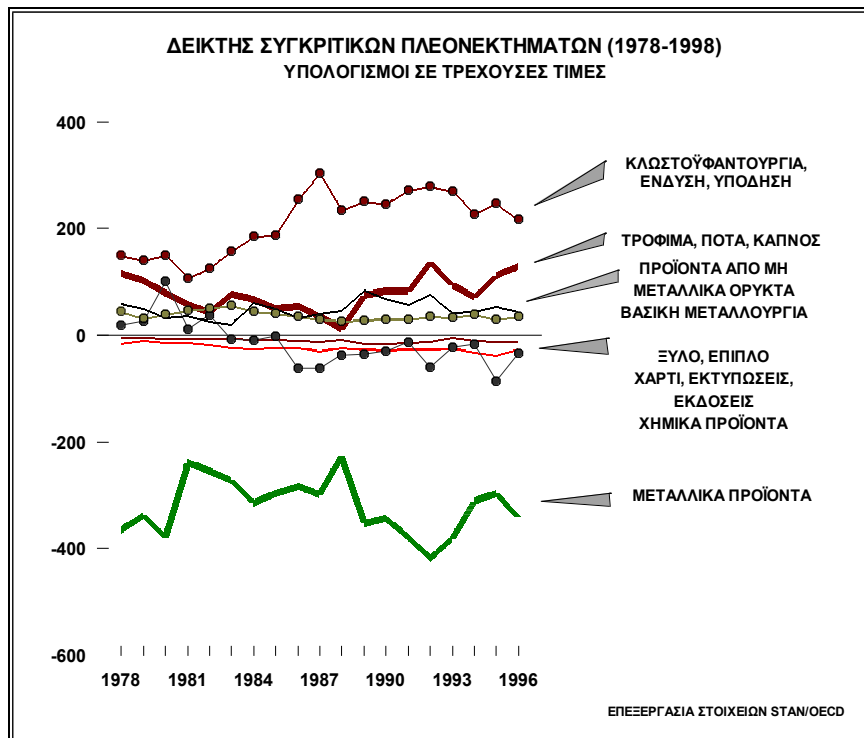
Ο δυναμισμός του κλάδου των τροφίμων είναι εμφανής στα εθνικά στατιστικά στοιχεία: πρώτον, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος είναι ισχυρά και αυξάνονται (όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα), και δεύτερον, η συμμετοχή της βιομηχανίας τροφίμων στην συνολική προστιθέμενη αξία της μεταποίησης επίσης αυξάνεται. Εάν η χώρα (ή η περιοχή) είναι ήδη παρούσα σε έναν βιομηχανικό «παραδοσιακό» κλάδο και δεν μπορεί να κατευθυνθεί προς τις βιομηχανίες με σύνθετα τεχνολογικά χαρακτηριστικά, μπορεί να ακολουθήσει την στρατηγική της «ανόδου στο εσωτερικό του συμπλέγματος» (*remontée de filière*). Αυτή την στρατηγική προτείνουμε για τις αγρο-διατροφικές αλυσίδες της περιοχής με την συγκρότηση του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος σε πόλο ανταγωνιστικότητας.

Η πρότασή μας για την βιώσιμη ανάπτυξη της Τριχωνίδας στηρίζεται στα προφανή ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που προσφέρουν οι φυσικοί πόροι της περιοχής.

Βεβαίως, η στρατηγική συγκρότησης πόλων ανταγωνιστικότητας δεν αποκλείει

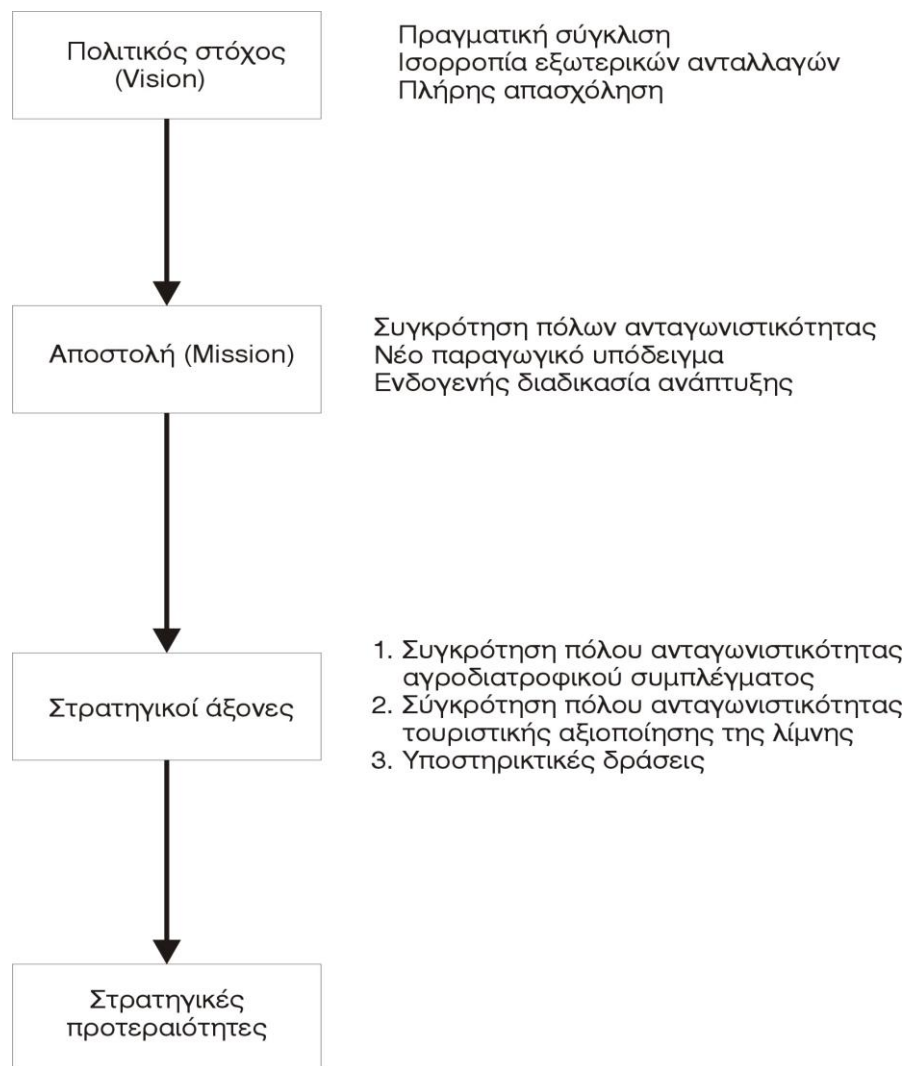
την δυνατότητα να πραγματοποιηθούν και μεμονωμένες επενδύσεις σε άλλους τομείς, πλην όμως, η υλοποίησή τους δεν θα συνεπάγεται τα μεγάλα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα που προσδοκούνται από την συγκρότηση πόλων ανταγωνιστικότητας (στην περίπτωση των οποίων, οι ισχυρές δια-κλαδικές σχέσεις συγκροτούν ένα σύστημα διάχυσης και πολλαπλασιασμού των ωφελειών σε περισσότερους οικονομικούς κλάδους και δραστηριότητες).

Βεβαίως, η επιτυχία ενός τέτοιου εγχειρήματος (συγκρότησης πόλων ανταγωνιστικότητας) προϋποθέτει την κινητοποίηση των φορέων της περιοχής που δραστηριοποιούνται σε ανιόντες και κατιόντες κλάδους της βιομηχανίας τροφίμων, των παραγόντων της έρευνας και της κατάρτισης γύρω από κοινούς προβληματισμούς και προοπτικές, της τοπικής αυτοδιοίκησης. Προϋποθέτει την συνεργασία που πρέπει να επικρατήσει σε όλα τα επίπεδα του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος, την αναγνώριση της σημασίας της έρευνας στην βιομηχανία τροφίμων και της νέας πραγματικότητας που είναι οι αυξανόμενες ποιοτικές απαιτήσεις των καταναλωτών. Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις οφείλουν να επικεντρώσουν τις ερευνητικές προσπάθειες τους κατά κύριο λόγο στην βελτίωση των οργανοληπτικών και υγειονομικών χαρακτηριστικών τους. Παρόμοιες προϋποθέσεις ισχύουν και για την επιτυχή συγκρότηση ενός τουριστικού πόλου ανταγωνιστικότητας βασισμένου στην βιώσιμη εκμετάλλευση της λίμνης και των ορεινών περιοχών. Σε αυτήν την περίπτωση, μάλιστα, δεν θα είναι αρκετή η κινητοποίηση των φορέων, αλλά θα χρειασθεί και η κινητοποίηση του πληθυσμού συνολικά –επομένως είναι αυξημένο το βάρος εκείνων των φορέων που θα πρέπει να αναλάβουν το καθήκον της ενημέρωσης και της καθοδήγησης των κατοίκων στην επιθυμητή κατεύθυνση.

3.2. Προσδιορισμός των στρατηγικών προτεραιοτήτων

Με δεδομένο ότι η συγκρότηση δύο πόλων ανταγωνιστικότητας (του αγροδιατροφικού συμπλέγματος και του τουριστικού συμπλέγματος) αποτελούν τα δύο βασικά σχέδια που υπηρετούν τον πολιτικό στόχο, και λαμβάνοντας υπόψη μας τα αποτελέσματα της ανάλυσης SWOT, προσδιορίζουμε τις στρατηγικές προτεραιότητες ανά σχέδιο και τις επιμέρους προτάσεις ανά προτεραιότητα. Στον πίνακα που παρατίθεται στο τέλος του κεφαλαίου φαίνονται με συνοπτικό, πλην όμως συγκεκριμένο, τρόπο τα αποτελέσματα της ανάλυσής μας.

3.3. Προτεραιότητες για την βιομηχανία τροφίμων και ποτών

Η παρουσίαση και εξέταση των τάσεων και προοπτικών ανάπτυξης του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος μας επιτρέπει να προχωρήσουμε στην εκπόνηση των βασικών προτεραιοτήτων για την ανάπτυξη του στην περιοχή. Διακρίνουμε πέντε βασικές προτεραιότητες:

- την προώθηση της κατάρτισης, της έρευνας και της καινοτομίας
- την προώθηση της ποιότητας υπό όλες τις μορφές της
- την επικοινωνία
- την προώθηση του νέου παραγωγικού υποδείγματος
- την αναδιάρθρωση του αγροτικού τομέα

Οι προτεραιότητες αυτές δεν ιεραρχούνται διότι αποτελούν αναγκαία συστατικά στοιχεία της στρατηγικής. Δεν κατατάσσονται σε λιγότερο ή περισσότερο σημαντικά διότι για την επιτυχία της στρατηγικής είναι εξίσου αναγκαία.

Οι πέντε προτεραιότητες εξειδικεύονται σε 27 προτάσεις.

3.3.1. Προώθηση της κατάρτισης, ανάπτυξη της έρευνας και της καινοτομίας

Στα σύγχρονα παραγωγικά συστήματα, η διανοητική εργασία, στην πιο ευρεία έννοιά της αποτελεί τον κύριο παράγοντα αύξησης της προστιθέμενης αξίας. Η ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων και ειδικεύσεων και ο αναπροσανατολισμός της κατάρτισης, η εφαρμογή καινοτομικής πολιτικής, η χρήση των σύγχρονων εργαλείων ανάλυσης της οικονομικής συγκυρίας και των τάσεων εξέλιξης των αγορών, η εκμετάλλευση των δυνατοτήτων του διαδικτύου, η συνεργασία με τα ΑΕΙ, αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την προσαρμογή του αγρο-διατροφικού τομέα της περιοχής στις αυξημένες απαιτήσεις των καταναλωτών και στις τεχνολογικές εξελίξεις (ανταπόκριση στις αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης και της προσφοράς).

Στην προτεραιότητα αυτή αντιστοιχούν επτά προτάσεις.

1η Πρόταση: Χρήση των οικονομικών και κοινωνικών επιστημών με στόχο την κατανόηση των σύγχρονων τάσεων της κατανάλωσης. Όπως αναφέραμε στο προηγού-

μενο κεφάλαιο, στα πλαίσια των νέων ανταγωνιστικών συνθηκών, η ζήτηση καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την δυναμική της προσφοράς. Οι επιχειρήσεις οφείλουν να γνωρίζουν ανά πάσα στιγμή τις μεταβολές στα χαρακτηριστικά της ζήτησης και να είναι σε θέση να προσαρμόσουν άμεσα τα προϊόντα τους στις νέες απαιτήσεις των καταναλωτών. Προτείνεται δημιουργία γραφείου με αντικείμενο την παρακολούθηση των εξελίξεων στις αγρό - διατροφικές και τεχνολογικές αγορές για την από κοινού εξυπηρέτηση των επιχειρήσεων του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος. Ενημέρωση για τις πολιτικές των ανταγωνιστών και τις τεχνολογικές εξελίξεις.

2^η Πρόταση: προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των Πανεπιστημιακών Σχολών και των επιχειρήσεων του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος για την γνωστική και τεχνική υποστήριξη των τελευταίων. Οι ερευνητές οφείλουν να προσεγγίσουν τα προβλήματα των επιχειρήσεων, να επεξεργαστούν τα προβλήματα τους και να τα εντάξουν σε ερευνητικά προγράμματα. Προτείνεται επίσης η προώθηση και η στήριξη της έρευνας και καινοτομίας σε προγράμματα στα οποία συμμετέχουν περισσότερες επιχειρήσεις στα πλαίσια της συγκρότησης δικτύων επιχειρήσεων (cluster).

3^η Πρόταση: αναπροσανατολισμός των κέντρων κατάρτισης σε περιεχόμενο που αφορά συγκεκριμένα στους κλάδους της γεωργίας, της αλιείας και της βιομηχανίας τροφίμων με στόχο την ενίσχυση του δυναμισμού των τοπικών επιχειρήσεων. Ο άνθρωπος παράγοντας καθίσταται στα πλαίσια του νέου παραγωγικού υποδείγματος καθοριστικός.

4^η Πρόταση: προσανατολισμός της κατάρτισης στην κατεύθυνση της πολλαπλής ειδίκευσης των εργαζομένων, με στόχο την αύξηση της εσωτερικής, οργανωτικής, ευελιξίας των επιχειρήσεων. Σύνδεση της κατάρτισης με τις *πραγματικές* ανάγκες της παραγωγής.

5^η Πρόταση: Οργάνωση ημερίδων και σεμιναρίων, έκδοση εντύπων και άλλων επικοινωνιακών μέσων για την συστηματική προβολή (ιδιαίτερα μεταξύ των νέων) των επαγγελματιών και των επιχειρηματικών ευκαιριών της βιομηχανίας τροφίμων. Θα πρέπει να αναληφθούν πρωτοβουλίες για την αναβάθμιση του status των επαγγελματιών του αγροτικού τομέα, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων, ανεξαρτήτως φύλου.

6^η Πρόταση: Προώθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου στις επιχειρήσεις του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος για την προώθηση των προϊόντων της περιοχής στις εθνικές και στις διεθνείς αγορές.

7^η Πρόταση: συμμετοχή σε ερευνητικά προϊόντα με αντικείμενο τις ευκαιρίες αξιοποίησης των αποβλήτων της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Ένταξη των τοπικών επιχειρήσεων στα σχετικά προγράμματα. Κατάστρωση σχεδίου για την διαχείριση των στερεών αποβλήτων, προσδιορισμός χώρου υποδοχής και ταφής απορριμμάτων (μελέτη διερεύνησης εναλλακτικών θέσεων). Μελέτη αποτέφρωσης απορριμμάτων.

3.3.2. Αξιοποίηση όλων των πτυχών της ποιότητας

Η ποιότητα παρουσιάζει πολλαπλές διαστάσεις (υγειονομική, οργανοληπτική, θρεπτική, λειτουργική και τεχνολογική ποιότητα). Η βελτίωση, προώθηση και ενίσχυση του παράγοντα ποιότητα στην ευρεία έννοια του αποτελεί αναπτυξιακή κατεύθυνση πρωταρχικής σημασίας για το αγρο-διατροφικό σύμπλεγμα. Η παραγωγή προϊόντων υψηλών και εγγυημένων προτύπων ποιότητας και υγιεινής πρέπει να αποτελέσει τον υπ' αριθμόν έναν στόχο της περιοχής. Οι επιχειρήσεις του συγκεκριμένου κλάδου θα πρέπει:

(α) να εξερευνήσουν το σύνολο των δυνατοτήτων βελτίωσης της ποιότητας των προϊόντων και της «οργανωτικής ποιότητας» (οργάνωση της επιχείρησης, αναγνώριση του ρόλου των εργαζομένων στην διασφάλιση της ποιότητας, πολυ-σθένεια και πολυ-ειδίκευση, σχέσεις με τους παραγωγούς του πρωτογενή τομέα, σχέσεις με άλλες επιχειρήσεις του κλάδου, εγκατάσταση στατιστικών μεθόδων ελέγχου της ποιότητας, δειγματοληψίες και δοκιμές προϊόντων κτλ)

(β) να προωθήσουν της εναρμόνιση των πολιτικών διαχείρισης της ποιότητας μεταξύ των παραγωγικών φορέων του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος

(γ) να εξασφαλίσουν την αρμονική συνύπαρξη μεταξύ ανάπτυξης και περιβάλλοντος.

Για την ενότητα αυτή διαμορφώσαμε οκτώ προτάσεις.

1^η Πρόταση: Ίδρυση μιας τοπικής αρχής, με την συμμετοχή του δημοσίου, της τοπικής αυτοδιοίκησης και των παραγωγών, πρώτον, για την παρακολούθηση των ζητημάτων υγειονομικής ασφάλειας και οργανοληπτικής ποιότητας, και δεύτερον, για την προώθηση της τοπικής γαστρονομικής παράδοσης.

2^η Πρόταση: βελτίωση των οργανοληπτικών χαρακτηριστικών των τοπικών προϊόντων. Προώθηση της διαφοροποίησης των προϊόντων. Οι τοπικές επιχειρήσεις πρέπει να διευρύνουν την κλίμακα των προσφερόμενων προϊόντων ακολουθώντας το

μοντέλο της ευέλικτης μαζικής παραγωγής. Η εν λόγω ενέργεια θα βελτιώσει την προσαρμοστικότητα των επιχειρήσεων στα σύγχρονα χαρακτηριστικά της ζήτησης.

3^η Πρόταση: Προσδιορισμός, στο σύνολο των επιμέρους αγρό-διατροφικών αλυσίδων, των προϋποθέσεων για την γενίκευση της παραγωγής πιστοποιημένων προϊόντων. Προκαταρκτική ανάλυση των προοπτικών που προσφέρει η παραγωγή των συγκεκριμένων προϊόντων και προσδιορισμός των δυνατοτήτων παραγωγής σε τοπικό επίπεδο. Γραφείο συμβούλων σε θέματα ποιότητας και πιστοποίησης για την από κοινού εξυπηρέτηση των επιχειρήσεων της περιοχής.

4^η Πρόταση: καταγραφή των ευκαιριών για την δημιουργία νέων προϊόντων που θα συνδέουν το όνομά τους με την περιοχή (Προϊόντα ονομασίας προέλευσης, γεωγραφικής ένδειξης, παραδοσιακά προϊόντα, προϊόντα ειδικών χαρακτηριστικών). Πραγματοποίηση των σχετικών μελετών.

5^η Πρόταση: Προώθηση των διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας (ISO 9000, ISO 14 000, μέθοδος HACCP, κτλ) με την δημιουργία των απαιτούμενων προγραμμάτων κατάρτισης. Η εφαρμογή των εν λόγω διαδικασιών προϋποθέτει την διαβούλευση και την εμπλοκή των εργαζομένων και την στήριξη της προσπάθειας με ειδικά προγράμματα κατάρτισης. Σε άμεση προτεραιότητα, η ενημέρωση και η καθοδήγηση αγροτικών εκμεταλλεύσεων οι οποίες είτε βρίσκονται υπό καθεστώς εκτατικών μεθόδων παραγωγής και μικρής χρήσης χημικών προϊόντων, είτε βασίζονται σε επιτόπιες παραγόμενες «βιολογικές» ζωοτροφές, ώστε να προχωρήσουν σε παραγωγή προϊόντων που θα ανταποκρίνονται στις προδιαγραφές των βιολογικών καλλιεργειών και μπορούν να πιστοποιηθούν ως βιολογικά προϊόντα (τυροκομικά, λάδι, κηπευτικά, σιτάρι, όσπρια, κρέας αιγοπροβάτων, προϊόντα αλιείας κλπ). Οργάνωση της τυποποίησης και της συσκευασίας. Για την αλιεία θα πρέπει να γίνει καταγραφή των συνθηκών παραγωγής, να προσδιορισθεί ο τρόπος με τον οποία γίνεται η εκτροφή των ψαριών, να ορισθούν με αυστηρό τρόπο τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του προϊόντος και οι εγγυήσεις για τα χαρακτηριστικά αυτά, να περιγραφούν με ακρίβεια ο τρόπος τυποποίησης και συσκευασίας του τελικού προϊόντος, η χρήση της ετικέτας και ο τρόπος της διανομής. Ανάλογες διαδικασίες για τα άλλα προϊόντα. Οργάνωση εργαστηρίων για την από κοινού εξυπηρέτηση των επιχειρήσεων.

6^η Πρόταση: Η χρήση του ονόματος της περιοχής Τριχωνίδας πρέπει να συνδέεται με αυστηρούς ελέγχους από εξωτερικούς φορείς με στόχο την επίτευξη της βέλτιστης υγειονομικής ποιότητας των προϊόντων. Διασφάλιση της μέγιστης ποιότητας όταν το προϊόν σχετίζεται άμεσα με το όνομα της περιοχής. Δημιουργία σχετικού

Brand Name. Τα παραπάνω ισχύουν ιδιαίτερα στην περίπτωση των εμπορικών ονομασιών: μια μεμονωμένη περίπτωση υγειονομικού ατυχήματος είναι σε θέση να βλάψει το σύνολο των τοπικών επιχειρήσεων του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος.

7^η Πρόταση: σχεδιασμός μεθοδολογίας για την αντιμετώπιση τυχόν υγειονομικής κρίσης για το σύνολο των αγρό-διατροφικών αλυσίδων της περιοχής. Διάδοση της εν λόγω μεθοδολογίας προς όλα τα στελέχη των επιχειρήσεων και εμπλοκή των εργαζομένων. Η ενέργεια αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία διότι η εμφάνιση μεμονωμένου διατροφικού ατυχήματος στην περιοχή μπορεί μέσα σε λίγες ώρες να καταστρέψει την εικόνα του τοπικού αγρό-διατροφικού συμπλέγματος.

8^η Πρόταση: Προσδιορισμός των κριτηρίων υλοποίησης της ολοκληρωμένης διαχείρισης για το σύνολο των αγρό-διατροφικών αλυσίδων. Η ολοκληρωμένη διαχείριση επιτρέπει την ταυτοποίηση (την «ιχνηλασία») των συνθηκών παραγωγής και διανομής ενός προϊόντος. Παρουσιάζει τα παρακάτω πλεονεκτήματα: (α) αποτελεί σοβαρό επιχειρήμα για την αγορά του προϊόντος από τον αγοραστή καθυστερώντας τον για τα υγειονομικά χαρακτηριστικά του προϊόντος, (β) στο εσωτερικό της επιχείρησης, η ολοκληρωμένη διαχείριση επιτρέπει την βέλτιστη διαχείριση των παραγωγικών διαδικασιών, και (γ) στα πλαίσια της αγρο-διατροφικής αλυσίδας, η ολοκληρωμένη διαχείριση προωθεί την συνεργασία μεταξύ των διαδοχικών σταδίων παραγωγής, επεξεργασίας, διακίνησης, εμπορίας, του προϊόντος.

3.3.3. Επικοινωνία

Η περιοχή διαθέτει σημαντική αγρό-διατροφική παράδοση την οποία θα πρέπει να προβάλλει. Οι επιχειρήσεις και φορείς της περιοχής πρέπει παράλληλα να προβάλλουν στο ευρύ καταναλωτικό κοινό (αφού πρώτα την διασφαλίσουν) την καλή υγειονομική ποιότητα των τοπικών προϊόντων, τον σεβασμό των οικολογικά ευαίσθητων παραγωγικών πρακτικών, την ύπαρξη ειδικευμένου και άρτια καταρτισμένου προσωπικού. Οι εμπορικές ονομασίες και τα επίσημα σύμβολα ποιότητας αποτελούν σημαντικά επικοινωνιακά εργαλεία. Η επικοινωνία πρέπει παράλληλα να αναπτυχθεί μεταξύ των επιχειρήσεων του κλάδου.

Στην προτεραιότητα αυτή αντιστοιχούν τρεις προτάσεις.

1^η Πρόταση: στόχο των επιχειρήσεων και των φορέων της τοπικής κοινωνίας πρέπει να αποτελεί η απόκτηση και η εδραίωση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών στην ποιότητα των τοπικών προϊόντων και η προβολή των γευστικών ιδιοτήτων και

της υγειονομικής καταλληλότητας των τοπικών προϊόντων. Η προβολή των προσπαθειών που θα καταβάλλουν οι τοπικές επιχειρήσεις σε θέματα διασφάλισης της ποιότητας αποτελεί προτεραιότητα για την βελτίωση της εικόνας των προϊόντων της περιοχής. Οι επιχειρήσεις και οι τοπικοί φορείς και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μπορούν να οργανώσουν τις αντίστοιχες διαφημιστικές και ενημερωτικές καμπάνιες.

2^η Πρόταση: Σχεδιασμός και προώθηση από τους φορείς της τοπικής ανάπτυξης μιας επικοινωνιακής πολιτικής με στόχο την προβολή της περιοχής στο σύνολό της (φυσικά προτερήματα, παραδόσεις, κτλ).

3^η Πρόταση: Εγκατάσταση συστήματος ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης της τοπικής κοινωνίας στα θέματα ποιότητας, ανάπτυξης πνεύματος συνεργασίας και τοπικής συνείδησης. Δράσεις ενημέρωσης του πληθυσμού ώστε (α) να κατανοήσει το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον και την νέα οικονομική πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί στο εσωτερικό της χώρας και στο εξωτερικό της περιβάλλον, (β) να κατανοήσει και να αφομοιώσει την αναγκαιότητα των αλλαγών στο παραγωγικό σύστημα, την αναγκαιότητα ανάπτυξης σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ των φορέων, των επιχειρήσεων και των πολιτών, και (γ) να λάβει ενεργό μέρος στις επερχόμενες αλλαγές και στην αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος.

3.3.4. Προώθηση του νέου παραγωγικού υποδείγματος

Η δημιουργία αλυσίδων ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων (κάθετη ολοκλήρωση), η δικτύωση επιχειρήσεων (οριζόντια συνεργασία), η κοινή επεξεργασία ζητημάτων κοινού ενδιαφέροντος, και άλλες μορφές συνεργασίας, αποτελούν μέτρα που θα ενισχύσουν σημαντικά την ανταγωνιστικότητα του τοπικού παραγωγικού συστήματος. Πολλές από τις σύγχρονες παραγωγικές και ανταγωνιστικές προκλήσεις δεν μπορούν να απαντηθούν παρά μόνο με την συλλογική δραστηριότητα των τοπικών επιχειρήσεων, οργανισμών και δημόσιων φορέων: η συνεργασία αποτελεί μονόδρομο για την τοπική ανταγωνιστικότητα σε όλες τις αναπτυγμένες χώρες. Επίσης, η ανταγωνιστικότητα στις χώρες ισχυρού νομίσματος (όπως είναι το Ευρώ) δεν μπορούν να βασίζονται στην ανταγωνιστικότητά τους στις χαμηλές τιμές, αλλά είναι αναγκασμένες να βασισθούν στην διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, πρωτίστως δε στην ποιότητα (βλ. αναλυτικά στο Τμήμα Α, Μέρος Ι της μελέτης). Για να πραγματοποιηθεί με επιτυχία μια τέτοια μεταστροφή από την ανταγωνιστικότητα τιμής στην διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, θα πρέπει στο εσωτερικό των επιχειρήσεων να υι-

οθετηθούν μια σειρά αλλαγών: να ενθαρρυνθεί η ομαδική εργασία και να βελτιωθεί η ικανότητα των εργαζομένων να ανταποκρίνονται σε μεγάλο αριθμό εργασιών και ευθυνών, να προωθηθεί η συνεργασίας μεταξύ των τμημάτων της επιχείρησης, να εισαχθούν ευέλικτες τεχνολογίες παραγωγής κλπ. (Βλ. αναλυτικά στο Κεφάλαιο 4, Μέρος Ι, Τμήμα Α).

Στην προτεραιότητα της προώθησης του νέου παραγωγικού υποδείγματος αντιστοιχούν τέσσερις προτάσεις:

1η Πρόταση: δημιουργία από τους οικονομικούς φορείς της περιοχής Δικτύου (cluster), δηλαδή δομημένου αγρο-διατροφικού συμπλέγματος ανωφερών και κατωφερών δραστηριοτήτων. Στο δίκτυο θα συμμετέχουν οι αγροτικές, κτηνοτροφικές και αλιευτικές επιχειρήσεις, οι επιχειρήσεις της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, τα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα και άλλα επιστημονικά εργαστήρια, επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών ή μεταφοράς που εξυπηρετούν συλλογικά το Δίκτυο χάρη στην επέκταση της εξωτερίκευσης των εργασιών (outsourcing) κλπ. Στα πλαίσια του δικτύου θα πρέπει να δημιουργηθούν σταθερές σχέσεις εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ αγροτών και επιχειρήσεων της βιομηχανίας τροφίμων (οι σχέσεις αυτές θα βασίζονται σε συμβάσεις που θα αποσκοπούν στην απρόσκοπτη προμήθεια της μεταποίησης με πρώτη ύλη σταθερής ποιότητας, στην διαφάνεια και στην αλληλεγγύη μεταξύ φορέων που αντιλαμβάνονται το κοινό *μακροπρόθεσμο* συμφέρον). Οι φορείς της τοπικής ανάπτυξης θα αναλάβουν να ενισχύσουν την συνεργασία των δύο κυριότερων κρίκων της αγρό – διατροφικής αλυσίδας. Στήριξη των δράσεων συλλογικού χαρακτήρα από τους φορείς της τοπικής ανάπτυξης. Η συνεργασία είναι σε θέση να εμπλέξει περισσότερες επιχειρήσεις σε ένα πλήθος αναπτυξιακών / επιχειρηματικών δράσεων (κοινά ερευνητικά προγράμματα, κοινή πρόσληψη ειδικευμένου προσωπικού, την κοινή αξιολόγηση και προσέγγιση αγορών, την ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των λοιπών εμπλεκόμενων φορέων σε θέματα ποιότητας, περιβάλλοντος και καινοτομίας, κτλ). Η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των φορέων των αγρό – διατροφικών συμπλεγμάτων αποτελεί ενέργεια πρωταρχικής σημασίας για την προσαρμογή του τοπικού παραγωγικού συστήματος στα σύγχρονα χαρακτηριστικά της ζήτησης και για την υπέρβαση των προβλημάτων που συνδέονται με τις περιορισμένες οικονομικές, παραγωγικές και γνωστικές δυνατότητες των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Σε ορισμένες περιπτώσεις θα έπρεπε να δημιουργηθούν δι-επαγγελματικοί συλλογικοί φορείς. Μεγάλης σημασίας καθήκον είναι η στήριξη των τοπικών επιχειρήσεων του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος από τις λειτουργίες του δικτύου ώστε να αυξήσουν τις εξαγωγές προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας στις αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στην εσωτερική αγορά. Συλ-

λογική οργάνωση της διάθεσης των προϊόντων του Δικτύου (με χρήση και του διαδικτύου).

2^η Πρόταση: Δημιουργία κύκλων επικοινωνίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων των αγρο-διατροφικών αλυσίδων με σκοπό τον προσδιορισμό των αναγκών, πρώτον, για εξωτερίκευση εργασιών των επιχειρήσεων και από κοινού ανάθεση εργασιών σε τρίτους, ιδιαίτερα σε θέματα προ-επεξεργασίας των πρώτων υλών, και δεύτερον, για κατάρτιση. Οι φορείς της τοπικής ανάπτυξης θα διαμορφώνουν προτάσεις για την αναπροσαρμογή των προγραμμάτων κατάρτισης στις ανάγκες του τοπικού παραγωγικού συστήματος.

3^η Πρόταση: Ανάπτυξη σταθερών σχέσεων μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα στα πλαίσια του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος. Προμήθεια πρώτης ύλης σταθερής ποιότητας. Δημιουργία τοπικού φορέα εκπροσώπησης της βιομηχανίας τροφίμων με αντικείμενο (α) τον σχεδιασμό και την προώθηση της συνεργασίας, (β) την υλοποίηση δράσεων κοινού ενδιαφέροντος για το σύνολο των αγρό - διατροφικών αλυσίδων περιοχής, και (γ) την προώθηση της κάθετης και οριζόντιας συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων. Ενημέρωση για τις καινοτομικές δράσεις σε θέματα κοινωνικού περιεχομένου και εταιρικής ευθύνης και διάχυση των εν λόγω ενεργειών. Ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των επιχειρήσεων. Οργάνωση συσκέψεων, ημερίδων, συνεδρίων σχετικά με το μέλλον του δικτύου. Οργάνωση ομάδων κτηνοτρόφων ή αγροτών για την προσχεδιασμένη αξιοποίηση των εκμεταλλεύσεών τους με βάση τα δεδομένα που δημιουργεί το Δίκτυο.

4^η Πρόταση: παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις για την ανάπτυξη της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας: ομαδική εργασία, κύκλοι εργασίας, ικανότητα των εργαζομένων να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις και τις ευθύνες περισσοτέρων της μίας εργασιών, συνεργασία μεταξύ των τμημάτων της επιχείρησης, επιμήκυνση του χρόνου εργασίας των εγκαταστάσεων, νέες τεχνολογίες παραγωγής για ευέλικτη μαζική παραγωγή). Η παροχή συμβουλών θα πρέπει να οργανώνεται από τους συλλογικούς φορείς του Δικτύου.

3.3.5. Αναδιάρθρωση της αγροτικής παραγωγής:

1^η Πρόταση: Αναπροσανατολισμός της αγροτικής παραγωγής στην κατεύθυνση ικανοποίησης των σύγχρονων τάσεων της ζήτησης: Αναδιάρθρωση των καλλιεργειών στις περιοχές εντατικής καλλιέργειας, αντικατάσταση εν μέρει του καπνού και του βάμβακος με καλαμπόκι κτηνοτροφικής χρήσης, αύξηση της έκτασης παραγωγής οσπρίων, οργάνωση πάρκων θερμοκηπίων για την παραγωγή ελεγχόμενης ποιότη-

τας προϊόντων, ανάπτυξη καλλιέργειας κηπευτικών εκτός εποχής, κηπευτικών υπαίθρου, και ειδικών προϊόντων κλπ. Τοπική παραγωγή ζωοτροφών για εσωτερική κατανάλωση.

2^η Πρόταση: Δημιουργία κτηνοτροφικών περιοχών. Οργάνωση της κτηνοτροφίας σε χώρους βοσκοτόπων με δυνατότητα προσπέλασης, υδροδότησης και οργάνωσης ώστε να εξασφαλίζονται αποτελεσματικά οι βασικές παραγωγικές λειτουργίες που διασφαλίζουν την προσχεδιασμένη ποιότητα του προϊόντος. Λειτουργία των βοσκοτόπων αυτών με καθορισμένες προδιαγραφές και αυστηρούς κανόνες ποιότητας και υγιεινής. Δυνατότητα πρόσβασης στις υποδομές και εγκατάσταση νέων ποιμνιοστασίων με βάση καθορισμένους κανόνες υποχρεώσεων και σεβασμού των όρων ολοκληρωμένης διαχείρισης της ποιότητας.

3^η Πρόταση: Δημιουργία οργανωμένης περιοχής θερμοκηπίων. Οργάνωση της γεωργικής παραγωγής σε χώρους όπου εξασφαλίζονται οι βασικές λειτουργίες της γεωργικής παραγωγής (ηλεκτρισμός, υδροδότηση, έλεγχος εσωτερικών συνθηκών, τεχνική υποστήριξη κλπ) με σκοπό την διασφάλιση της ποιότητας του προϊόντος. Δυνατότητα πρόσβασης στις υποδομές και εγκατάσταση νέων ομάδων θερμοκηπίων με βάση καθορισμένους κανόνες υποχρεώσεων και σεβασμού των όρων ολοκληρωμένης διαχείρισης της ποιότητας. Εφαρμογή σύγχρονης γεωργικής τεχνολογίας

4^η Πρόταση: Ολοκλήρωση των αγροτικών υποδομών (των αρδευτικών δικτύων και του δικτύου αγροτικών δρόμων). Εκμετάλλευση και εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου που διέπει την χρήση γεωργικής γης. Διαχωρισμός της γεωργικής γης από την ποιμενική κτηνοτροφία και τους βοσκότοπους. Εγγειοβελτιωτικά έργα για την αποτελεσματική άρδευση με την παράλληλη εξοικονόμηση ύδατος.

5^η Πρόταση: Οργάνωση και εκσυγχρονισμός της εμπορίας των γεωργικών προϊόντων σε οργανωμένες μορφές συλλογικής διακίνησης, διάθεσης και ελέγχου της ποιότητας. Γάλα, ζωοτροφές, κρέας αιγοπροβάτων κλπ.

Η παρούσα μελέτη συμφωνεί και υιοθετεί τις αναλυτικότερες προτάσεις σχετικά με τον αγροτικό τομέα που αναφέρονται στην μελέτη της εταιρείας Βακάκης και Συνεργάτες «Στρατηγικό Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης του Νομού Αιτωλοακαρνανίας» στις σελίδες 129 έως 144.

3.4. Προτεραιότητες για την ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού

Η προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης με βάση τους φυσικούς πόρους της περιοχής (με πρωταρχικό τον ρόλο της λίμνης) απαιτεί την προσχεδιασμένη αξιοποίηση των φυσικών πόρων. Η συγκρότηση ενός πόλου ανταγωνιστικότητας οικολογικής-οικονομικής αξιοποίησης της λίμνης και των περί αυτήν περιοχών αναμένεται να παράγει πολλαπλασιαστικά θετικά αποτελέσματα στα εισοδήματα της περιοχής χάρη στον μεγάλο αριθμό διακλαδικών σχέσεων της τουριστικής βιομηχανίας. Οι μορφές του τουρισμού που μπορούν να αναπτυχθούν είναι περισσότερες: αγροτουρισμός στις ορεινές περιοχές που περιβάλλουν την λίμνη, οικο-τουρισμός με την δημιουργία σταθμών έρευνας και παρατήρησης βιοτόπων ή άλλων εγκαταστάσεων, ήπιος αθλητικός τουρισμός (υδάτινα σπορ), ορεινός τουρισμός στις περιοχές και τα χωριά περί την Τριχωνίδα. Οι τουριστικές δραστηριότητες θα πρέπει να συνδυάζονται με τις αγορές τοπικών προϊόντων ονομασίας προέλευσης και να εξασφαλίζουν αποτελεσματικές υποστηρικτικές υπηρεσίες (τηλεπικοινωνίες, μεταφορές, υγεία κλπ). Οι προτεραιότητες που προσδιορίσαμε για την ανάπτυξη ενός πόλου ανταγωνιστικότητας βασισμένου στον τουρισμό είναι οι εξής:

3.4.1. Δημιουργία διαφοροποιημένων υποδομών στην λίμνη

Πρώτη και βασική προτεραιότητα αποτελούν τα έργα πρόσβασης στην λίμνη Τριχωνίδα και η δημιουργία εγκαταστάσεων που θα επιτρέψουν την ανάπτυξη οικονομικής δραστηριότητας.

1^η Πρόταση: Το θεσμικό πλαίσιο πολιτικής γης στην περιοχή δεν την καλύπτει αποτελεσματικά αλλά αόριστα. Οι χρήσεις γης περί την λίμνη ποικίλλουν και σύμφωνα με τις πληροφορίες που συλλέξαμε δεν είναι σαφώς καθορισμένα τα όρια των νομίμων και των παράνομων, αυθαίρετων χρήσεων. Επείγει προφανώς, εφόσον υπάρχει η πολιτική βούληση, να περιορισθούν οι δυνατότητες βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης της λίμνης, να ρυθμισθούν οι νόμιμες χρήσεις γης στην περιοχή, να δημιουργηθεί ένα σύστημα ζωνών διαφοροποιημένων τουριστικών χρήσεων, εκ των οποίων (ζωνών) εκάστη θα αντιστοιχεί σε διαφορετικούς βαθμούς έντασης της ανθρώπινης παρέμβασης. Παρά το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο για την πολιτική γης, που στοχεύει στην προστασία του περιβάλλοντος, ισχυροί μη θεσμικοί κοινωνικοί και οικονομικοί

παράγοντες αναστέλλουν την εφαρμογή των θεσμοθετημένων κανόνων χρήσεων γης. Έτσι, ισχυρά εργαλεία ρύθμισης των χρήσεων γης παραμένουν ανενεργά.

2^η Πρόταση: Προϋπόθεση για την τουριστική ανάπτυξη της λίμνης και των περιοχών που την περιβάλλουν αποτελεί η εγκατάσταση υποδομών για την ικανοποιητική και ασφαλή πρόσβαση στην λίμνη και τις περί αυτήν περιοχές. Θα χρειασθεί βελτίωση και επέκταση του παραλίμνιου περιμετρικού δρόμου της Τριχωνίδας με χάραξη κάθετων δρόμων για πρόσβαση στην λίμνη, εσωτερική ολοκλήρωση των υποδομών της περιοχής, εξασφάλιση σύγχρονων μεταφορικών μέσων. Το σύστημα των υποδομών και η λειτουργία του θα πρέπει να εξασφαλίζουν άνετη κυκλοφορία και χώρους στάθμευσης. Βεβαίως, η ανάπτυξη των υποδομών δεν θα πρέπει ούτε να θίξει την οικολογική ακεραιότητα ούτε την οικονομική αξία του φυσικού περιβάλλοντος. Καθορισμένοι και δημοσιοποιημένοι κανονισμοί οφείλουν να ρυθμίσουν την κυκλοφορία των οχημάτων. Οι κανονισμοί θα πρέπει να καθορίζουν τα επιτρεπόμενα είδη οχημάτων ανά περιοχή, τα όρια ταχύτητας, τα πρόστιμα για την μόλυνση του περιβάλλοντος κλπ.

3^η Πρόταση: Κεντρικό ρόλο στην τουριστική αξιοποίηση της Τριχωνίδας μπορεί να αναλάβει ένα οικο-τουριστικό κέντρο το οποίο θα εξασφαλίζει διανυκτέρευση, θα προσφέρει υπηρεσίες εστίασης και θα αποτελεί βάση εξόρμησης για την οικοτουριστική ενασχόληση του επισκέπτη. Θα περιλαμβάνει Κέντρο Ενημέρωσης για το οικοσύστημα της λίμνης με χρήση multimedia και ειδικευμένο προσωπικό. Το οικοτουριστικό κέντρο θα πρέπει να δημιουργηθεί έτσι ώστε, πρώτον, να είναι δυνατό να λειτουργήσει με όρους ιδιωτικο-οικονομικών κριτηρίων ακόμη και κατά τα πρώτα έτη μειωμένης ζήτησης, και δεύτερον, να μπορεί να επεκταθεί στην συνέχεια όταν η ζήτηση για τις υπηρεσίες του θα αυξηθεί περαιτέρω.

4^η Πρόταση: Το οικο-τουριστικό κέντρο, προτείνεται να αποτελέσει το σημείο εξόρμησης του επισκέπτη προς μια σειρά παρατηρητηρίων του οικοσυστήματος και προς άλλες εγκαταστάσεις, όπως ενυδρεία, δασικό και βοτανικό κήπος για την εκπαιδευτική πληροφόρηση σχετικά με την πανίδα και την χλωρίδα της περιοχής κλπ. Δραστηριότητες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης θα εντάσσονται στην περιήγηση της συνολικής οικο-τουριστικής ενασχόλησης του επισκέπτη. Οι σύγχρονες τάσεις εξέλιξης του τουρισμού επιβάλλουν την «οργάνωση της εμπειρίας» του τουρίστα.

5^η Πρόταση: Όπως ήδη αναφέραμε παραπάνω σχετικά με τις νέες τάσεις στην ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών (στα πλαίσια του μοντέλου των 4e), οι χώροι και οι επιχειρήσεις υποδοχής των τουριστών καλούνται να οργανώνουν την «τουριστική ε-

μπειρία», επομένως να προσφέρουν στον επισκέπτη μια γκάμα διαφορετικών ενασχολήσεων κατά την διάρκεια της παραμονής του. Σημαντικό ρόλο σε αυτήν την κατεύθυνση μπορούν να αναλάβουν, στην περίπτωση της Τριχωνίδας, οι ήπιες μορφές αθλητισμού και σπορ, ιδιαίτερα αυτά τα οποία αποτελούν «νέες εμπειρίες» για μεγάλες μερίδες του ελληνικού καταναλωτικού κοινού: κανό, κωπηλασία, ιστιοπλοΐα κ.ά. Η κατασκευή των σχετικών εγκαταστάσεων αποτελεί επομένως προϋπόθεση για την αξιοποίηση της λίμνης.

6^η Πρόταση: Με το ίδιο σκεπτικό, της 5^{ης} Πρότασης, προτείνεται η δημιουργία ιστού σηματοδοτημένων μονοπατιών και συστήματος θέσεων αυτό-ξενάγησης, ανάπαυσης και παρατήρησης στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης, συμπεριλαμβανομένων και των ορεινών εκτάσεων. Η χρήση ορεινής ποδηλασίας θα απαιτούσε την κατασκευή των σχετικών ποδηλατοδρόμων σε συνδυασμό με ορεινά μονοπάτια και σταθμούς ανάπαυσης, ενδεχομένως δε και διανυκτέρευσης.

7^η Πρόταση: Στην ίδια κατεύθυνση, πλην όμως για μια λιγότερο «κινητική» μερίδα επισκεπτών, προτείνεται η δημιουργία εγκαταστάσεων για την πραγματοποίηση διαδρομών ξενάγησης στην λίμνη με βάρκες και ιστιοφόρα, με σταθμούς σε επιλεγμένα σημεία και προσφορά διαλειμμάτων ανάπαυλας ή υπηρεσιών εστίασης.

8^η Πρόταση: Για την ίδια μερίδα καταναλωτών και ιδιαίτερα για τους πλέον ηλικιωμένους, θα μπορούσε να γίνει ανακαίνιση και εκσυγχρονισμός των ιαματικών λουτρών (Θέρμος, Λυσιμαχεία, Στράνωμα, Ριγάνιο, Καλλιθέα).

9^η Πρόταση: Ο συνεδριακός τουρισμός αποτελεί μια από τις ανερχόμενες μορφές τουρισμού. Με δεδομένες τις άλλες, προαναφερθείσες εγκαταστάσεις, η δυνατότητα φιλοξενίας συνέδρων καθίσταται δυνατή με σχετικά μικρή επιπλέον επενδυτική δαπάνη για την κατασκευή των αυστηρά συνεδριακών εγκαταστάσεων (αμφιθέατρο, αίθουσες κλπ). Ως πρότυπο των σχετικών εγκαταστάσεων μπορεί να θεωρηθεί το συνεδριακό κέντρο Δελφών, του οποίου η κατασκευή είναι υποδειγματική, τόσο για τις υπηρεσίες που προσφέρει, όσο και για τον σεβασμό προς το περιβάλλον.

10^η Πρόταση: Σημαντικό στοιχείο του σύγχρονου τουρισμού είναι η φιλοξενία σε αξιοπρεπή καταλύματα (ένα στοιχείο που δεν χαρακτηρίζει αναγκαστικά τον μαζικό τουρισμό). Επομένως, οι ξενώνες της περιοχής θα πρέπει να είναι πιστοποιημένοι από τον ΕΟΤ, να διαθέτουν καλαίσθητη ξενοδοχειακή υποδομή, η αρχιτεκτονική τους να μην προσβάλλει το περιβάλλον, και να μπορούν ταυτοχρόνως να φιλοξενήσουν σημαντικό μέρος επισκεπτών.

11^η Πρόταση: Ομοίως, τα ενοικιαζόμενα δωμάτια πρέπει να είναι πιστοποιημένα από τον ΕΟΤ, με ειδικούς τύπους κατασκευών, χρήση τοπικών υλικών και παροχή σύγχρονων ανέσεων (τηλεπικοινωνίες, ύδρευση, ηλεκτρισμός), καλαίσθητη εσωτερική διακόσμηση, ώστε να μπορούν να συμπληρώσουν τις προαναφερθείσες ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις.

12^η Πρόταση: Για την ευχάριστη διαμονή του επισκέπτη απαραίτητες είναι οι υποστηρικτικές υπηρεσίες (πέραν αυτών που παρέχονται στο εσωτερικό των καταλυμάτων): οι σύγχρονες τηλεπικοινωνίες, οι συχνές και άνετες μεταφορές, οι άμεμπτες υπηρεσίες υγείας που παρέχουν αίσθημα ασφάλειας, η πληροφόρηση, οι τραπεζικές υπηρεσίες κλπ.

3.4.2. Κατάρτιση ειδικευμένου προσωπικού (και του επισκέπτη)

1^η Πρόταση: Βασικό στοιχείο του οικο-τουρισμού είναι η ξενάγηση, η οποία περιλαμβάνει ενημέρωση σε βάθος των επισκεπτών για τα γεωγραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της οικο-τουριστικής περιοχής (αλλά και για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά). Η λεπτομερής ξενάγηση καθ' όλη την διάρκεια του ταξιδιού πρέπει να γίνεται από άρτια εκπαιδευμένους ξεναγούς. Ως εκ τούτου η οικο-τουριστική αξιοποίηση της λίμνης απαιτεί την εκπαίδευση (και την συνεχή κατάρτιση) εργαζομένων ως οικο-ξεναγών.

2^η Πρόταση: Αντίστοιχη εκπαίδευση και κατάρτιση θα απαιτηθεί για νέους επιχειρηματίες ώστε να αντιληφθούν τις ευκαιρίες και τους περιορισμούς της επιχειρηματικής δραστηριότητας στα πλαίσια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης (εστιατόρια, αναψυχή, καταλύματα κλπ).

3^η Πρόταση. Το ενδιαφέρον του τοπικού πληθυσμού για την διατήρηση του περιβάλλοντος, σύμφωνα με τις πληροφορίες που συλλέξαμε στην διάρκεια της μελέτης, δεν πρέπει να θεωρείται ως δεδομένο. Υπάρχουν ανάμικτα αισθήματα και οι επιφυλακτικές στάσεις είναι προϊόν ελλιπούς ενημέρωσης. Η λίμνη θεωρείται ότι είναι ένα δημόσιο αγαθό το οποίο βεβαίως χρήζει προστασίας, πλην όμως, δεν έχει γίνει αντιληπτό από τον πληθυσμό ότι αποτελεί οικονομικό πόρο. Θα πρέπει, επομένως, να γίνει κατανοητό ότι η οικολογική προστασία μπορεί να συνδεθεί άμεσα με το οικονομικό συμφέρον. Πρέπει να γίνει, δηλαδή, κατανοητό ότι η οικολογική προστασία προσδίδει προστιθέμενη αξία στο περιβάλλον και αποτελεί μόνιμη πηγή εισοδήματος, υπό τον όρο ότι οι οικο-τουριστικές δραστηριότητες πρέπει να ωφελήσουν πρω-

τίστως τον πληθυσμό της περιοχής που περιβάλλει την λίμνη (οι επενδύσεις πρέπει να γίνουν από την ίδια την περιοχή ώστε να μην υπάρχει «εξαγωγή» κερδών). Θα πρέπει να υπάρξει επομένως ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση του τοπικού πληθυσμού με Ημερίδες, ανοικτές συζητήσεις και σεμινάρια στις βασικές αρχές και έννοιες της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

4^η Πρόταση: Η εξυπηρέτηση του κοινού πρέπει να σέβεται τα περιβαλλοντικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της περιοχής και ιδιαίτερα της τοποθεσίας ξενάγησης. Επίσης, πρέπει να παρέχονται πληροφορίες πριν το ταξίδι για τα περιβαλλοντικά και πολιτιστικά στοιχεία του τόπου προορισμού. Θα πρέπει, επομένως, να υπάρξει έκδοση καλαίσθητων και επικοινωνιακά άρτιων εντύπων ή ηλεκτρονικών οδηγιών που θα καθοδηγούν τον επισκέπτη στην πρόπουσα συμπεριφορά κατά την επίσκεψη στην λίμνη.

3.4.3. Προβολή της περιοχής

Ο τουρισμός επηρεάζεται άμεσα από την «κοινωνία της πληροφορίας». Η ανάπτυξη των μέσων και δικτύων τηλεπικοινωνίας επιτρέπει την διαρκή επαφή μεταξύ των πελατών και τελικού προϊόντος. Η αλληλεπίδραση προσφοράς και ζήτησης επιτρέπει την γρήγορη προσαρμογή της πρώτης στα μεταβαλλόμενα και εξειδικευμένα χαρακτηριστικά της δεύτερης. Χάρη στο ηλεκτρονικό εμπόριο, οι υποψήφιοι τουρίστες κερδίζουν σε αυτονομία σε ότι αφορά τις διαδικασίες επιλογής των διακοπών τους. Βασικό στοιχείο του ανταγωνισμού καθίσταται, επομένως, η πληροφόρηση και η επικοινωνία.

1^η Πρόταση: Σε αυτό το πλαίσιο αποκτούν καθοριστική σημασία το οργανωμένο μάρκετινγκ και η επαγγελματική διαφήμιση που θα στοχεύουν σε ειδικό κοινό δυνητικών επισκεπτών (όπως προαναφέρθηκε, σε αντίθεση με τον μαζικό τουρισμό που απευθύνεται ανεξαιρέτως σε όλους υποσχόμενος τα 4s, ο σύγχρονος τουρισμός λαμβάνει υπόψη του την κατάτμηση της πελατείας σε μερίδες με διαφορετικές κλίσεις, προτιμήσεις, εισοδήματα και ροπή προς κατανάλωση).

2^η Πρόταση: Συμπληρωματικά, προτείνεται η προβολή του βιώσιμου τουρισμού της περιοχής στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση όλης της χώρας.

3.4.5. Προστασία της λίμνης

Η Τριχωνίδα, σύμφωνα με τις μετρήσεις που παρουσιάζει το *Χωροταξικό Σχέδιο της*

Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας, έχει σχετικά χαμηλές συγκεντρώσεις Αζώτου και Φωσφόρου, γεγονός που καθιστά τα νερά της κατάλληλα ακόμη και για ύδρευση. Εντούτοις, η διαβίωση ιχθύων (Σαλμονιδών και καθίσταται προβληματική εκ του γεγονότος ότι ορισμένες ουσίες παρουσιάζουν σχετικά υψηλές τιμές. Κατά τα τελευταία έτη, σύμφωνα με την ίδια μελέτη, εμφανίζεται αξιοσημείωτη υποβάθμιση της ποιότητας των νερών της λίμνης. Οι κύριες πιέσεις που αντιμετωπίζει η λίμνη προέρχονται από την επέκταση των αγροτικών καλλιεργειών, την ρύπανση των υδάτινων αποδεκτών από φυτοφάρμακα, λιπάσματα και βιομηχανικά λύματα.

Για την προστασία της λίμνης διαμορφώσαμε τρεις προτάσεις;

1^η Πρόταση: Η σύνταξη *Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης* αποτελεί άμεση προϋπόθεση για την όποια προσπάθεια αξιοποίησης της λίμνης και των περί αυτήν περιοχών. Επίσης, η δημιουργία ζώνης προστασίας από οικονομικές δραστηριότητες που υποβαθμίζουν το άμεσο περιβάλλον της λίμνης πρέπει να αποτελέσει μια από τις πρώτες προτεραιότητες του στρατηγικού σχεδίου. Τέλος, η οργάνωση ενός συστήματος παρακολούθησης των ισορροπιών του οικοσυστήματος με την συμμετοχή και του πληθυσμού είναι αναγκαία ώστε να αποφευχθεί η περαιτέρω υποβάθμιση των υδάτων.

2^η Πρόταση: Το σχέδιο αξιοποίησης της Τριχωνίδας και των περιοχών που την περιβάλλουν πρέπει να προχωρήσει με μια μελέτη της *Φέρουσας Τουριστικής Ικανότητας*. Η φέρουσα ικανότητα προσδιορίζει τον μέγιστο αριθμό επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί ένας προορισμός χωρίς να προκαλείται υποβάθμιση του περιβάλλοντος και μείωση της ικανοποίησης των επισκεπτών. Διότι, μόνον μια τέτοια μελέτη μπορεί να επιτρέψει έναν καταρχήν υπολογισμό του οικονομικού οφέλους που θα μπορούσε να προκύψει από την εκμετάλλευση της λίμνης καθώς και τον προσδιορισμό του επιθυμητού επιπέδου οικο-τουριστικής ανάπτυξης.

3^η Πρόταση: Ευαισθητοποίηση και ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας, των εργαζομένων στον τομέα του τουρισμού και των επισκεπτών για την οικονομική αξία της περιοχής που προκύπτει από την διατήρηση των οικολογικών ισορροπιών.

3.4.6. Οργάνωση της «τουριστικής εμπειρίας»

Ο σύγχρονος τουρισμός περιλαμβάνει την αναζήτηση ψυχαγωγίας, την αύξηση των «θεματικών» ταξιδιών και την «αναζήτηση της εμπειρίας», η οποία αναφέρεται στην σωματική, ψυχική και διανοητική συμμετοχή των καταναλωτών, στην ευφορία, την

ευεξία και την αυθεντικότητα που προσφέρουν ορισμένες δραστηριότητες τις οποίες ο καταναλωτής εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να έχει στον τόπο της μόνιμης διαμονής του. Στα πλαίσια της «οργάνωσης της τουριστικής εμπειρίας», η προσφορά πρέπει να στοχεύει στην διαφοροποίηση από τα τυποποιημένα προϊόντα και υπηρεσίες, στην παροχή των κατάλληλων συνθηκών για την δημιουργία των εν λόγω εμπειριών, στην προσφορά «θεματικών» προϊόντων, στην ενεργητική συμμετοχή του επισκέπτη. Η ιστορία, τα μνημεία, το φυσικό περιβάλλον και τα οικοσυστήματα, οι τοπικές παραδόσεις και οι δραστηριότητες του τοπικού πληθυσμού, τα λιγότερο συννηθισμένα σπορ, αποτελούν μερικές από τις βάσεις για την ανάπτυξη διαφοροποιημένων τουριστικών δραστηριοτήτων, την οργάνωση «θεματικού» τουρισμού και την «οργάνωση της τουριστικής εμπειρίας». Όποιο και αν είναι το κίνητρο του ταξιδιού (ανακάλυψη, φυγή από το αστικό περιβάλλον, αναψυχή, κτλ), η διάθεση για συμμετοχή αλλάζει κατά την διάρκεια της ημέρας. Κατά συνέπεια, η προσφορά πρέπει να είναι αρκετά ευέλικτη ώστε να προσαρμόζεται γρήγορα στις διακυμάνσεις αυτές, άρα να συνδυάζει εναλλακτικές λύσεις (π.χ. οικολογικό τουρισμό και σπορ ή πολιτιστικές δραστηριότητες).

Επομένως, οι δραστηριότητες και οι «εμπειρίες» που προαναφέρθηκαν σε σχέση με μια σειρά υποδομών (οικο-τουριστικό κέντρο, αθλητικές εγκαταστάσεις, μονοπάτια κλπ), θα πρέπει να οργανωθούν. Προτείνονται, ως αρχικά στάδια «οργάνωσης της εμπειρίας» τα εξής:

1^η Πρόταση: Περιβαλλοντικά παιχνίδια για τα παιδιά και περιβαλλοντική ψυχαγωγία για τους ενήλικες. Οργάνωση συλλογικών «εμπειριών» αθλητικής διασκέδασης.

2^η Πρόταση: Ορεινή και παραλίμνια ποδηλασία. Χάρτες και άλλα υλικά για την καθοδήγηση του ποδηλάτη. Ξενάγηση με ποδήλατο. Ειδικά μονοπάτια για ποδήλατο.

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΤΡΙΧΩΝΙΔΑΣ

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ	ΣΤΟΧΟΣ	ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ
<p>1. Συγκρότηση ενός πόλου ανταγωνιστικότητας που θα περιλαμβάνει την βιομηχανία τροφίμων, την αγροτική παραγωγή τροφίμων, την εμπορία και τις άλλες υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις (μάρκετινγκ και διαφήμιση, πληροφορική, επιστημονική υποστήριξη κλπ).</p>	<p>Αύξηση της γενικής ευημερίας στην περιοχή</p> <p>1. στην βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων</p> <p>2. στην αύξηση του εξαγωγικού προσανατολισμού του παραγωγικού συστήματος,</p> <p>3. στην ανάπτυξη ισχυρών δια-κλαδικών σχέσεων μεταξύ βιομηχανίας τροφίμων, υπηρεσιών και αγροτικής παραγωγής.</p>	<p><i>Προτεραιότητα 1</i></p> <p>Πρώθηση της κατάρτισης, της έρευνας και της καινοτομίας</p>	<p>1.1. Χρήση των οικονομικών και κοινωνικών επιστημών για την ανάλυση των σύγχρονων τάσεων της κατανάλωσης. Δημιουργία γραφείου με αντικείμενο την παρακολούθηση των εξελίξεων στις αγορές τροφίμων.</p> <p>1.2. Συνεργασία μεταξύ των Πανεπιστημιακών Σχολών και των επιχειρήσεων του παραγωγικού συστήματος των τροφίμων με σκοπό την επιστημονική και τεχνική υποστήριξη των παραγωγών. Εγκατάσταση εργαστηρίων για την από κοινού εξυπηρέτηση των επιχειρήσεων.</p> <p>1.3. Αναπροσανατολισμός των κέντρων κατάρτισης σε περιεχόμενο που αφορά συγκεκριμένα στους κλάδους της γεωργίας, της αλιείας και της βιομηχανίας τροφίμων.</p> <p>1.4. Προσανατολισμός της κατάρτισης στην κατεύθυνση της πολλαπλής ειδίκευσης των εργαζομένων.</p> <p>1.5. Οργάνωση ημερίδων, έκδοση εντύπων και χρήση άλλων επικοινωνιακών μέσων για την συστηματική προβολή (ιδιαίτερα μεταξύ των νέων) των επαγγελματιών και των επιχειρηματικών ευκαιριών της βιομηχανίας τροφίμων. Ενέργειες για την αναβάθμιση του status των επαγγελματιών του αγροτικού τομέα.</p> <p>1.6. Πρώθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου στις επιχειρήσεις της βιομηχανίας τροφίμων και στα προϊόντα της περιοχής συνολικά.</p> <p>1.7. Συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα με αντικείμενο τις ευκαιρίες αξιοποίησης των αποβλήτων της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Ένταξη των τοπικών επιχειρήσεων σε σχετικά προγράμματα. Ανακύκλω-</p>

		<p><i>Προτεραιότητα 2.</i> Προώθηση όλων των μορφών ποιότητας</p>	<p>ση λυμάτων ελαιοτριβείων για την παραγωγή υποπροϊόντων.</p> <p>2.1. Ίδρυση μιας τοπικής αρχής, με την συμμετοχή του δημοσίου, της τοπικής αυτοδιοίκησης και των παραγωγών, πρώτον, για την παρακολούθηση των ζητημάτων υγειονομικής ασφάλειας και οργανοληπτικής ποιότητας, και δεύτερον, για την προώθηση της τοπικής γαστρονομικής παράδοσης.</p> <p>2.2. Βελτίωση των οργανοληπτικών χαρακτηριστικών των τοπικών προϊόντων. Προώθηση της διαφοροποίησης των προϊόντων (ευέλικτη μαζική παραγωγή).</p> <p>2. 3. Προσδιορισμός του συνόλου των προϋποθέσεων για την γενίκευση της παραγωγής πιστοποιημένων προϊόντων στην περιοχή. Γραφείο συμβούλων σε θέματα ποιότητας και πιστοποίησης για την από κοινού εξυπηρέτηση των επιχειρήσεων της περιοχής.</p> <p>2.4. Καταγραφή των ευκαιριών για την δημιουργία νέων προϊόντων που θα συνδέουν το όνομά τους με την περιοχή (προϊόντα ονομασίας προέλευσης, γεωγραφικής ένδειξης και παραδοσιακά προϊόντα).</p> <p>2.5. Προώθηση των διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας (ISO 9000, ISO 14 000, μέθοδος HACCP, κτλ) με την δημιουργία των απαιτούμενων προγραμμάτων κατάρτισης. Οργάνωση εργαστηρίων για την από κοινού εξυπηρέτηση των επιχειρήσεων της περιοχής.</p>
--	--	--	---

		<p><i>Προτεραιότητα 3. Επικοινωνία</i></p> <p><i>Προτεραιότητα 4. Πρώθηση του νέου παραγωγικού υποδείγματος</i></p>	<p>2.6. Διασφάλιση της βέλτιστης ποιότητας των προϊόντων της Τριχωνίδας (εμπορικές ονομασίες, αντιμετώπιση επιπτώσεων από μεμονωμένες περιπτώσεις υγειονομικών ατυχημάτων). Η χρήση του ονόματος της περιοχής Τριχωνίδας πρέπει να συνδέεται με αυστηρούς ελέγχους από εξωτερικούς φορείς ώστε να επιτευχθεί η βέλτιστη υγειονομική ποιότητα των προϊόντων.</p> <p>2.7. Σχεδιασμός συγκεκριμένης μεθοδολογίας για την αντιμετώπιση τυχόν υγειονομικής κρίσης για το σύνολο των αγρό – διατροφικών συμπλεγμάτων της περιοχής. Διάδοση της εν λόγω μεθοδολογίας προς όλα τα στελέχη και εμπλοκή των εργαζομένων.</p> <p>2.8. Προσδιορισμός των κριτηρίων υλοποίησης της ολοκληρωμένης διαχείρισης («ιχνηλασία» της ποιότητας) για το σύνολο των αγρό – διατροφικών συμπλεγμάτων.</p> <p>3.1. Απόκτηση και εδραίωση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών στην ποιότητα των προϊόντων της περιοχής. Προβολή των γευστικών ιδιοτήτων και της υγειονομικής ποιότητας των τοπικών προϊόντων.</p> <p>3.2. Σχεδιασμός και προώθηση από τους φορείς της τοπικής ανάπτυξης μιας επικοινωνιακής πολιτικής με στόχο την προβολή της περιοχής συνολικά (φυσικά προτερήματα, παραδόσεις, κλπ) και σε συνδυασμό με τα προϊόντα της τοπικής βιομηχανίας τροφίμων.</p> <p>3.3. Εγκατάσταση συστήματος ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης της τοπικής κοινωνίας στα θέματα ποιότητας, ανάπτυξης πνεύματος συνεργασίας και τοπικής συνείδησης</p>
--	--	---	--

		<p><i>Προτεραιότητα 5. Αναδιάρθρωση της αγροτικής παρα- γωγής</i></p>	<p>4.1. Οργάνωση της δικτύωσης των επιχειρήσεων (συγκρότηση cluster). Ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των φορέων στα διαφορετικά στάδια παραγωγής και επεξεργασίας των προϊόντων. Η συνεργασία είναι σε θέση να εμπλέξει μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων σε περισσότερες δράσεις που πραγματοποιούνται από κοινού με σαφείς οικονομίες συγκέντρωσης (κοινά ερευνητικά προγράμματα, κοινή πρόσληψη ειδικευμένου προσωπικού και στελεχών, κοινή αξιολόγηση και προσέγγιση των αγορών των πρώτων υλών, ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των λοιπών εμπλεκόμενων φορέων σε θέματα ποιότητας, περιβάλλοντος και καινοτομίας, από κοινού προώθηση των προϊόντων της περιοχής κλπ).</p> <p>4.2. Δημιουργία κύκλων επικοινωνίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων των αγρό-διατροφικών συμπλεγμάτων με σκοπό τον προσδιορισμό των αναγκών (α) για εξωτερίκευση εργασιών της τοπικής βιομηχανίας τροφίμων (outsourcing) και από κοινού ανάθεση εργασιών σε τρίτους, και (β) των αναγκών για κατάρτιση.</p> <p>4.3. Ανάπτυξη σταθερών σχέσεων μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα στα πλαίσια του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος. Προμήθεια πρώτης ύλης σταθερής ποιότητας. Δημιουργία τοπικού φορέα εκπροσώπησης της βιομηχανίας τροφίμων για την προώθηση της συνεργασίας τα πλαίσια που επιβάλλει ο σύγχρονος ανταγωνισμός.</p> <p>4.4. Παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις για την ανάπτυξη της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (ομαδική εργασία και ικανότητα των εργαζομένων να ανταποκρίνονται σε μεγάλο αριθμό εργασιών και ευθυνών, συνεργασία μεταξύ τμημάτων της επιχείρησης, συνεργασία επιχείρησης με προμηθευτές, συνεχής λειτουργία του μηχανικού εξοπλισμού, ευέλικτες τεχνολογίες παραγωγής για ευέλικτη μαζική</p>
--	--	---	--

			<p>παραγωγή).</p> <p>5.1. Αναπροσανατολισμός της αγροτικής παραγωγής στην κατεύθυνση ικανοποίησης των σύγχρονων τάσεων της ζήτησης:</p> <p>5.2. Δημιουργία κτηνοτροφικών περιοχών. Οργάνωση της κτηνοτροφίας σε χώρους βοσκοτόπων με δυνατότητα προσπέλασης, υδροδότησης και οργάνωσης ώστε να εξασφαλίζονται αποτελεσματικά οι βασικές παραγωγικές λειτουργίες που διασφαλίζουν την προσχεδιασμένη ποιότητα του προϊόντος.</p> <p>5.3. Δημιουργία οργανωμένης περιοχής θερμοκηπίων. Οργάνωση της γεωργικής παραγωγής σε χώρους όπου εξασφαλίζονται οι βασικές λειτουργίες της γεωργικής παραγωγής (ηλεκτρισμός, υδροδότηση, έλεγχος εσωτερικών συνθηκών, τεχνική υποστήριξη κλπ) με σκοπό την διασφάλιση της ποιότητας του προϊόντος</p> <p>5.4. Ολοκλήρωση των αγροτικών υποδομών (των αρδευτικών δικτύων και του δικτύου αγροτικών δρόμων). Εκμετάλλευση και εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου που διέπει την χρήση γεωργικής γης.</p> <p>5.5. Οργάνωση και εκσυγχρονισμός της εμπορίας των γεωργικών προϊόντων. Γάλα, ζωοτροφές, κρέας αιγοπροβάτων κλπ.</p>
2. Συγκρότηση ενός πόλου ανταγωνιστικότητας βιώσιμου τουρισμού (αξιοποίηση	Αύξηση της γεωνικής ευημερίας στην περιοχή χάρη 1. στην εκμετάλλευση φυσι-	<i>Προτεραιότητα 1.</i> Δημιουργία διαφοροποιημένων υποδομών. Επιχειρηματικές πρωτοβουλίες ως	1.1. Ρύθμιση των νόμιμων χρήσεων γης στην περιοχή της λίμνης. Δημιουργία συστήματος ζωνών διαφοροποιημένων τουριστικών χρήσεων. Ενεργοποίηση θεσμοθετημένων εργαλείων που ρυθμίζουν τις χρήσεις γης πλην όμως παραμένουν ανενεργά λόγω της παρέμβασης ισχυρών μη θεσμικών παραγόντων.

<p>λίμνης και ορεινών περιοχών) και υπηρεσίες προς τις τουριστικές δραστηριότητες (εστίαση, μάρκετινγκ και διαφήμιση κλπ).</p>	<p>κών πόρων που μέχρι σήμερα παραμένουν αχρησιμοποίητοι, 2. στην αύξηση της εξωστρέφειας της τοπικής οικονομίας, 3. στην ανάπτυξη ισχυρών δια-κλαδικών σχέσεων, 4. στην δημιουργία νέων επιχειρήσεων και νέων εισοδημάτων</p>	<p>ένausμα για την διαδικασία οικοτουριστικής αξιοποίησης της περιοχής</p> <p><i>Προτεραιότητα 2. Κατάρτιση ειδικευ-</i></p>	<p>1.2. Βελτίωση και επέκταση του παραλίμνιου περιμετρικού δρόμου της Τριχωνίδας και χάραξη κάθετων μικρών δρόμων προς την λίμνη</p> <p>1.3. Ίδρυση και λειτουργία οικο-τουριστικού κέντρου (διανυκτέρευση και βάση εξόρμησης για την οικο-τουριστική απασχόληση του επισκέπτη). Κέντρο ενημέρωσης για το οικοσύστημα της λίμνης.</p> <p>1.4. Εγκατάσταση παρατηρητηρίων του οικοσυστήματος. Ενυδρείο, δασικός και βοτανικός κήπος για την εκπαιδευτική πληροφόρηση σχετικά με την πανίδα και την χλωρίδα της περιοχής. Δραστηριότητες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.</p> <p>1.5. Εγκαταστάσεις για ήπιες μορφές αθλητισμού (κανό, κωπηλασία, ιστιοπλοΐα κλπ).</p> <p>1.6. Δημιουργία συστήματος σηματοδοτημένων μονοπατιών και συστήματος θέσεων αυτό-ξενάγησης, ανάπαυσης και παρατήρησης στην ευρύτερη περιοχή της λίμνης. Ορεινό ποδήλατο και ορεινά μονοπάτια.</p> <p>1.7. Δημιουργία εγκαταστάσεων για την πραγματοποίηση διαδρομών ξενάγησης στην λίμνη με βάρκες και ιστιοφόρα.</p> <p>1.8. Ανακαίνιση και εκσυγχρονισμός των ιαματικών λουτρών (Θέρμος, Λυσιμαχεία, Στράνωμα, Ριγάνιο, Καλλιθέα).</p> <p>1.9. Εγκαταστάσεις συνεδριακού τουρισμού και πολιτιστικών εκδηλώσεων</p> <p>1.10. Ξενώνες πιστοποιημένοι από τον ΕΟΤ</p> <p>1.11. Ενοικιαζόμενα δωμάτια πιστοποιημένα από τον ΕΟΤ</p> <p>1.12. Υποστηρικτικές υπηρεσίες (τηλεπικοινωνίες, μεταφορές, υπηρεσί-</p>
--	--	--	---

		<p>μένου προσωπικού (και του επισκέπτη)</p> <p><i>Προτεραιότητα 3.</i> Προβολή της περιοχής</p> <p><i>Προτεραιότητα 4.</i> Προστασία της λίμνης</p> <p><i>Προτεραιότητα 5.</i> Οργάνωση της «τουριστικής εμπει-</p>	<p>ες υγείας, πληροφόρηση, τραπεζικές υπηρεσίες).</p> <p>2.1. Εκπαίδευση οικο-ξεναγών.</p> <p>2.2. Εκπαίδευση νέων επιχειρηματιών στον τομέα του οικο-τουρισμού (εστιατόρια, αναψυχή, καταλύματα κλπ)</p> <p>2.3. Ημερίδες και ανοικτές συζητήσεις για θέματα οικο-τουρισμού για τον τοπικό πληθυσμό.</p> <p>2.4. Έκδοση εντύπων ή ηλεκτρονικών οδηγιών που θα καθοδηγούν τον επισκέπτη στην πρέπουσα συμπεριφορά κατά την επίσκεψη στην λίμνη</p> <p>3.1. Οργανωμένο μάρκετινγκ και επαγγελματική διαφήμιση που θα στοχεύει σε ειδικό κοινό δυνητικών επισκεπτών.</p> <p>3.2. Προβολή του οικο-τουρισμού της περιοχής στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση.</p> <p>4.1. Σύνταξη Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης. Δημιουργία προστατευόμενης περιοχής του δικτύου NATURA 2000. Δημιουργία ζώνης προστασίας από οικονομικές δραστηριότητες που υποβαθμίζουν το περιβάλλον.</p> <p>4.2. Εκπόνηση Μελέτης Φέρουσας Τουριστικής Ικανότητας. Οργάνωση συστήματος παρακολούθησης των ισορροπιών του οικοσυστήματος</p> <p>4.3. Ευαισθητοποίηση και ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας, των εργαζομένων στον τομέα του τουρισμού και των επισκεπτών για την οικονομική αξία της περιοχής που προκύπτει από την διατήρηση των οικολογι-</p>
--	--	---	---

		ρίας»	κών ισορροπιών. 4.4. Συγκρότηση φορέα διαχείρισης. 5.1. Περιβαλλοντικά παιχνίδια για παιδιά και ψυχαγωγία για τους ενήλικες 5.2. Ορεινή ποδηλασία. Χάρτες και άλλα υλικά για την καθοδήγηση του ποδηλάτη. Ξενάγηση με ποδήλατο. Ειδικά μονοπάτια. 5.3. Αγροτο-τουρισμός. Οργάνωση εμπειριών βασισμένων στα παραδοσιακά επαγγέλματα της περιοχής.
3. Υποστηρικτικές δράσεις (υποστηρικτικές ως προς τα σχέδια 1 και 2)		<i>Προτεραιότητα 1.</i> Δημιουργία βιομηχανικής περιοχής για τη ορθολογική και δυναμική ανάπτυξη της βιομηχανίας τροφίμων. Σύνδεση με το αστικό κέντρο του Αγρινίου για την εκμετάλλευση οικονομιών συγκέντρωσης. <i>Προτεραιότητα 2.</i>	

		<p>Ενθάρρυνση και αναβάθμιση της επιχειρηματικότητας</p> <p><i>Προτεραιότητα 3.</i> Ανάπτυξη μηχανισμών για την κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών σε μονιμότερη βάση</p> <p><i>Προτεραιότητα 4.</i> Δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για την ανάπτυξη των business services (υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις)</p> <p><i>Προτεραιότητα 5.</i> Αναβάθμιση του «κοινωνικού κεφα-</p>	<p>2.1. Ημερίδες και σεμινάρια για νέους</p> <p>2,2. Διαρκής ενημέρωση των επιχειρηματιών για τις σύγχρονες τάσεις στην διοίκηση των επιχειρήσεων στις χώρες μέλη της ΕΕ</p> <p>3.1. Μαθήματα ελληνικής γλώσσας και ανάλυσης των πολιτισμικών διαφορών.</p> <p>3.2. Ίδρυση και λειτουργία κέντρου υποστήριξης μεταναστών (εστία αναψυχής, γραφείο παροχής νομικών συμβουλών, γραφείο εργασίας).</p> <p>4.1. Δημιουργία της ζήτησης μέσω της εξωτερίκευσης των εργασιών των επιχειρήσεων, η οποία προκύπτει από τις διαδικασίες συγκρότησης δικτύου.</p> <p>4.2. Ενημέρωση του επιχειρηματικού κόσμου και των νέων σχετικά με τις επιχειρηματικές ευκαιρίες που δημιουργούνται μέσω της εξωτερίκευσης</p>
--	--	---	--

		λαίου». Ανάπτυξη του πνεύματος συνεργασίας και των σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ των φορέων (δημοσίων και ιδιωτικών) στην περιοχή.	.
--	--	--	---

